

MB
175.823

Polgár Ernő

Színészek és színésznők bűvöletében

Polgár Ernő

Színészek és színésznők búvóletében

Polgár Ernő

**Színészek és színésznők
bűvöletében**

Kairosz Kiadó

© Polgár Ernő, 2000

Borítóterv: Orosz Adél

A címlapfotón Tolnay Klárit 80. születésnapján
kísérik haza munkatársai

ISBN: 963 9302 43 0

MB 775.823

2001

A kiadásért felel

Bedő György, a Kairosz Kiadó ügyvezetője

Szedés, tördelés: Szalai Katalin, Varga Péter

Készült a martonvásári Akadémiai Nyomdában

Prológuş

A színház nem földi színtér! A
színház menedék. Csodák vi-
lága. Lehetsz ott királynő, császár és
szolga, bohóc és kurtizán.

Veled ott minden megtörténhet. Meg-
halhatsz. Újjászülethetsz.

A színház: szerelem! Örökké tartó láz.

In memoriam

Tolnay Klári – Mensáros László

Naplófeljegyzések között

*P*olcokon több méternyi jegyzet, dokumentum. Orientalisztikai, képzőművészeti, zenei, színházi szakkönyveim társaságában. Könyvtári rendben, akár a többi sok ezer kötet a magyar és világirodalom alkotóitól. Kézikönyvek és szótárak, kedves és fontos pszichológiai, orvosi szakkönyvek, barokk üveges vitrinben féltett régi és ritka könyvek. De még féltettebbek a hangjátékok példányai a Magyar Rádióból, drámák rendezőpéldányai a Madáchból; műsorfüzetek, szórólapok, leírt rendezői instrukciók ugyaninnen, s 1972-től huszonöt év naplófeljegyzései.

Fellapozom őket, s úgy pereg le a negyedszázad, mintha videokamera rögzítette volna azt.

Megelevenednek színészek, arcok, gyötrelmek és szárnyalások, amelyeket emlékezetem már a tudattalan mélyeibe zárt.

S innen most minden előhívható.

Még az is, ami soha le nem írható.

Ó, azok a hetvenes évek

Életünkbe a politika belviszályainak, a pártok konku-renciaharcának, a tőzsdei indexek zuhanásának, emelkedésének harsány zivaja költözött, s az értékzavarok sűrű ködfelhője borítja be mindennapjainkat. Egy könyv megjelenése, egy színész kiugró alakítása alig hír manapság: kis színes talán bulvárlapok hírességek magánéletében turkáló oldalain.

Nyertünk a rendszerváltozáson, és veszítettünk.

Ma nem kiáltana rikkancs, hogy Márkus László és Haumann Péter századszor játssza a Madáchban a *Doktor urat*, s nem árulná nyolcvan fillérért az *Esti Hírlapot*.

Esti Hírlap már nincs, rikkancsok helyett hajléktalanok árulják újságjukat.

Társaságban sem lenne téma már: láttad-e Schütz Ilát és Sztankay Istvánt a *Jövőre, veled, ugyanittben*.

Olvasott bulvárlapok címlapjaira „Anyám a férjem szeretője” típusú cikkek címei kerülnek.

Magyar színész évek munkájával keres annyit, mint egy honi bankigazgató egy hónapban, s az utcán már nem kelt fel-tűnést. Kamaszlányok inkább a külföldi szappanoperák szereplőibe szerelmesek.

A kultúra így szép csendesen ki is fordult önmagából.

Honi vidám barakkunkban a hetvenes években megkülönböztetett tekintélye volt a kultúrának, különösképpen azon képviselőinek, akik pápai áldással is rendelkeztek. Kádár János puritán országlásakor A. Gy. emeltetett pápai rangra, s ő acélos tekintetével figyelte a kultúra valamennyi szerzetesrendjét: tűrt, tiltott, támogatott, felkent és kiátkozott.

Szentté és boldoggá avatás nem esett áldása nélkül.

A Madách Színház kedvenc kolostorai közé tartozott, ahol elegáns hölgyek és urak ültek a nézőtéren, s a falak közé még a körüti csattogó villamosok zaja sem szüremlett be.

Zöldellő oázis volt ez a színházi műhely Kelet-Európa végtelen sivatagjain.

Jelentéseket – igaz – küldeni kellett, műsortervet jóváhagyatni: de hát, aki a sivatagban esőt ád, az előtt nem borulnak le az alattvalók?

Eső, ha nem is hullt alá az égből mindenhol és mindenkinek egyformán: kizöldült azért a fű mindenki kertjében, elégnek bizonyult a termés egy ideig. Futotta még színházjegyre is, – ha volt – Kőbányaira, durrantak a pezsgőspalackok, épültek a hétvégi házak, száguldott az utakon az NDK-s két ütemű.

Sztankay István Zsigulijával érkezett egyszer az Ecserire csak úgy körülnézni. Bámulták is a Madách Színház ünnepelt színészét. Az igazi Bors Mátét.

– Művész úr! Hát ez á Ládá csácsóknak való... má' a zapámnak is Volvója ván.

S ez már a tökefelhalmozás kezdetét jelentette.

Egy színházat keresek

1973 ősz

*M*ajd minden este színházban ültünk valahol. Vagy az Operában és a Zeneakadémián.

Ó, a drága lelkű jegyszedők, akik bennünket jegy nélkül mindig leültettek.

Osztálytársammal, Salamon Istvánna – irodalmi szerkesztő lett a rádióban – nappal könyvtárban dolgoztunk és könyvtár-tudományi tanulmányainkat folytattuk. Az esték voltak mégis szebbek, a színházak nézőterei, ahol csak arról álmodoztam, hogy a munkahelyem is itt legyen, s a színművészetire járhas-sak.

Volt akkor egy 25. Színház, ahol *A búsképű lovag, Don Quijote de la Manche szörnyűséges kalandjai és gyönyörűszép halála* próbái folytak. A szöveget Gyurkó László írta, és az *Új Írás* júniusban közölte.

Cervantes regénye nagy hatással volt rám, és érdeklődéssel figyeltem a próbák folyását, hallgattam Berek Kati rendezői instrukcióit, amelyeket Jobba Gabi, Jordán Tamás, Zala Márk követtek.

Később, aztán, a Madách Színház nézőterén éreztem inkább „otthon” magam.

A Madách, amelyet szeretnek vagy gyűlölnek

1979 tavasz

A Madách Színházat szenvedélyesen szeretik vagy szenvedélyesebben nem.

Előbbiek minden új előadást megnéznak, sokan kedvenceiket többször is, áhítattal ülnek a nézőtéren, s úgy érzik, itt beléjük költözik Sulyok Mária, Tolnay Klári, Mensáros László lelke. Ahol a falak is mintha visszhangoznák Dayka Margit, Pécsi Sándor, Tímár József, Uray Tivadar orgánumát, s ahol lepereg-ni látják képzeletükben, amint Tímár József féltő szeretettel karolja át Vass Évát az *Anna Frank naplójában*.

A szorongó Annát édesapja.

Ahol Széchenyi önmarcangoló, vívódó személyisége is megelevenedik Tímár József képében a *Széchenyi* előadásának emléktárából.

S áll előttünk Pécsi Sándor a *Pillantás a hídról* jeleneteiből, Tolnay Klárral a *Vágy villamosából*. Halljuk Domján Edit senkiéhez sem hasonlatos érzéki nevetését és vallomástételét, Márkus László és Garas Dezső társaságában, *A bolond lány*-ban. Kiss Manyi alakja is életre kel, amint a *Bodnárnében* szív-szorítóan öleli magához a fiatal Huszti Pétert.

Emlékezetünk mozaikképei ezek, elillant pillanatok elsárgult fényképfelvételei szívünk rejtekében és jobb esetben színháztörténeti archívumokban: filmkockákon vagy hangszalagon.

A Madáchban nem ritka a százas széria, amit színházbeliek úgy értenek, hogy egy előadást legalább százszor eljátszanak. De gyakori a sok száz szériás előadás is, amiből következtethető, hogy a Madáchnak százezres törzsközönsége van, akik, ha valamennyien talán nem is szeretik szenvedéllyel ezt a színházat, mégsem sorolhatók a másik táborba, ahol a szenvedélyes gyűlölet inkább a meghatározó.

A szerintük „avított” stílusú, polgári értékeket is bemutató, hagyománytisztelő Madách helyett ők egyéb irányzatok világában érzik jól magukat.

S ez így van rendjén. A sokszínűség csak gazdagabbá teszi az embert. A modern piktúra szerelmese például a londoni Tate Gallery megtekintéséért lelkesedhet, de szerencsétlen lépésre szánná magát, ha a British Museum termeiben is csak nonfiguratív festők képeinek elhelyezését követelné. Miro, Picasso, Munch „kibírják” egymást Tizianóval, Rembrandttal egy épületben.

Ha néhány kritikus színibírálatait mind végigolvasnánk, s a leírtakat mind meg is szívlelnénk – bizony a Madáchot be lehetne zárni.

Ám a néző, mint a kuruc, nem hisz a labancnak. Rossz a kritika: rohan jegyet venni!

Levél a Madáchból

1979 tavasz

*U*ltem a Madách nézőterén, s nem sejtettem, hogy hamarosan nem kell ide jegyet váltanom. Szabó Magda *Régimódi történetét* adták. Sulyok Mária remeklése, Schütz Ila bájos hamvassága, Almási Éva szépsége és Gáti Oszkár erőteljes, dzsentrí eleganciája, Szabó Magda mesteri dialógusai, Lengyel György rendezése és az előadás teremtette „úrivilág” iránt érzett, kényszerből elfojtott nosztalgám, mind összeolvadva, erőteljes hatást gyakoroltak rám.

A színház maga mint gyönyörűséges, lefátyolozott arcú berber szépség tárult a szemem elé, s a fölgördülő függöny láthatóvá tette azt a csillogó tekintetet, amely már tizenévesen rabul ejtett.

Casablanca, Marrakech, Tanger szaharai forráságában sem látni többet a lefátyolozott arcból, viselője igazi lénye csak övéi társaságában látható a sivatagi oázisban emelt sátorban, ahová egy kamasz naivitásával vágyakoztam, s belépési kérelmemet írásba foglaltam.

Jelentkeztem hát a Színművészetre, s levélben felvételemet kértem a Madáchba. Dobbant is nagyot a szívem, amikor Balogh Erzsébet művészeti titkár aláírásával válasz is érkezett.

A nagy elhatározás

1979 tavasz

A Madách Színházból érkezett levél tanúsága szerint alkalmazásom ügyében Ádám Ottó igazgató urat kellett volna felkeresnem, s az időpont egyeztetése végett egy megadott telefonszámot felhívnom.

Eufórikus állapotom aztán mégis szorongásokban végződött. Napokig kétségek között vergődtem: nem merem telefonálni. Komoly állásom volt az Iparművészeti Múzeumban. A nagy tudású irodalmár, Miklós Pál volt a múzeum főigazgatója, s engem a múzeum könyvtárosaként foglalkoztatott, s mint ilyen, értékes kultúrtörténeti gyűjtemény kezelője voltam. A tágas olvasótermet idővel új bútorokkal rendezték be, s a korábbinál sokkal bőségebb kézikönyvtárat hoztak létre. Művészettörténészek, írók, díszlet- és jelmeztervezők, műgyűjtők látogatták a könyvtárat, ahol művelődéstörténeti ismereteim naponta gazdagodtak, s barátokra is leltem. Edmund de Unger, az Astoria Szálló egykori tulajdonosa, világszerte ismert műgyűjtő londoni kastélyába is elhívott. A Manor House patinás épületét park és erdő övezte, külön épület adott otthont gyermekei német nevelőnőjének. Maga a kastély igazából egyedülálló keleti szőnyeggyűjteményének múzeuma volt. A tulajdonát képező válogatott kárpitok több, fóliaméretű könyvben is ismertté váltak.

Az ügyvédként is sikeres Unger doktor arisztokratikus eleganciával sofőrjét küldte értem, s egy igazi Rolls-Royce hátsó ülésén érkeztem a kastélyba.

Déjà vu érzése kerített hatalmába: a kifogástalan vendéglátás, a műtárgyakkal izléseesen berendezett kastély és minden, ami körülvett, olyan természetességgel hatott rám, mintha mindig is életem része lett volna, holott otthon, Magyarországon, még egy Trabantom, szoba-konyhás szükséglakásom sem volt. Akkoriban néhai apósom, Illés Árpád festőművész nagyvonalú gesztusa folytán tágas belvárosi műteremlakásának egyik szobájában laktam feleségemmel, Illés Eszterrel, aki maga is könyvtáros volt a Szépművészeti Múzeumban.

Unger úr elvitt a londoni Victoria and Albert Museumba, ahol jól ismerték; bemutatta a gazdag angol iparművészeti anyagot, s lehetővé tette volna azt is, hogy ott könyvtárosként elhelyezkedjek.

Hogy le kellett volna-e Angliában telepednem, máig is sokszor felmerül bennem.

Huszonöt éves voltam mindössze, számos nagy váltás állt mégis mögöttem. Tizenévesen orvosnak készültem a bácsalmási Hunyadi János Gimnáziumban, ahol a pannonhalmi benecések későbbi kiváló ornitológusa, Dr. Rékási József volt a biológiatanárom és példaképem. Négy évi, eredményes biológiai stúdiumok után mégis hátat fordítottam a természettudományoknak, s bölcsésznek jelentkeztem, de csak azért, mert a Színművészetin 1972-ben, érettségim évében és utána, még évekig, dramaturg szak nem indult.

Szüleim, családom tiltakozása ellenére is hajthatatlan maradtam pályaválasztásom tekintetében. Dr. Rékási József többször is magához kéretett, hogy képtelennek vélt ötletemről le-

beszéljen. Magánbirodalma a gimnáziumban több szobából állt, tanáriból, madarak boncolására is alkalmas laboratórium-ból és egy pompás biológiai szakkönyvtárból, melynek iskolai könyvtárosa is voltam. A Herman Ottó biológiai szakkör tagjai által kikölcsönzött és visszahozott könyveket soroltam a helyükre éppen, amikor a Tanár úr belépett a könyvtárba, és idegesen csapta be maga mögött az ajtót.

– Beszélünk kell, fiam! – s járkálni kezdett föl és alá a pici könyvtárszobában.

– Igen, Tanár úr – feleltem, és leültem.

– Tudod, hogy az osztályfőnököd iskolai párttitkár, s a gimnázium igazgatója a megyei pártbizottság tagja? – kérdezte.

– Tudom.

– És azt tudod-e, hogy nem sok jót várhatsz tőlük?!

– Sejttem – néztem föl, és azokra a konfliktusokra gondoltam, melyekkel a négy év során az idegeiket borzoltam. Előbb a gimnáziumi, majd a bácsalmási gitárzenekar orgonistájaként magam is részt vettem azokban a bulikban, ahol a helybéli és a környékbeli települések fiataljai a mi zenénkire tombolták ki magukat a hajnalokig tartó koncerteken. Be is tiltották volna az egészet, ha tudták volna, de az áldott emlékű Retek Pál és dr. Péterfia László mindig kiállította nekünk a fellépési engedélyt. Mindkettőjüknek volt rendezvény-engedélyezési joga. Retek Pali bácsi, ahogy őt hívtuk, a bácsalmási strand vezetője volt, s máig rejtély, hogy kitől kapott aláírási jogot. Jó fejnek tartottuk, s nem volt számára ügy zenekarunk felkarolása. Egyszer még azt is megengedte, hogy a gyönyörű bácsalmási grófi park fái között elhelyezkedő strand üres medencéjében tartsuk soron következő bulinkat.

– Hát jó, legyen! – ütötte rá a pecsétet a papírra, s gyakori szavajárásával még megjegyezte: – Akkor kellemes magömlést, fiúk! – s röhögünk ilyenkor is jó nagyokat.

Az úszómedence pedig csak úgy visszhangzott azon az este, és a táncolók jókedve költözött az egyébként méltóságteljes ősi platánfák hallgatag lombjai közé.

Eltűlt volt azonban annak elterjesztése, hogy csak úgy repültek a lányok fehérneműi a magas növésű fák ágaira. Hagyomány volt Bácsalmáson, hogy ballagáskor a gimnázium díszítésére bárholnan szedhettünk virágot. A „bugyiletépés” fantáziagazdag kiagyalójának kertjéből aztán a ballagásunk előtti éjszakán az összes virágot leszedtük.

Péterfia Laci bácsi jobb napokat látott neveltetése, opera és komolyzene iránti szeretete távol állhatott beatnemzedékünk minden megnyilvánulásától, mégis mindig nagy szeretettel támogatta működvelő zenekarunkat, előbb a régi, majd egy ideig az új művelődési házban. S hogy még angolul is tudott, arra úgy derült fény, hogy amikor igazgatóként előírászerűen dokumentálta a „rendezvény” műsorának tartalmát, kifogástalanul írta le a repertoáron feltüntetett Shadows, Beatles, Bee Gees és a többi számot.

S már kezdődhetett is a papíron zenés műsorként lejelentett buli, amelyen mindig kifogyhatatlan volt a sör, a bambi, a jókedv és a szerelem.

– Sejted, de nem tudod! – nézett mélyen a szemembe Rékási tanár úr. – Tudod, hogy mit írtak a felvételi jelentkezési lapodra?

– Nem.

– Azt, hogy osztályidegen vagy, felsőfokú tanulmányok folytatására nem alkalmas...

– Értem – vágtam rá, persze, igazából nem értettem. Sokat szenvedett anyámra, családjára, kitelepítésük borzalmaira, bácsalmási gyökértelenségükre gondoltam, s öntörvényű, mindig igazságkereső magatartásomra.

Édesanyám családjának tagjai – mint a kitelepítettek szinte valamennyien – „ortodox” hívők voltak: még a húsmentes napokat is megtartották a hét valamennyi napján. Apám, szerencsénkre, helybéli, meghatározóan német és délszláv, de ő is nemesi származású, szibériai munkatáborból hazatért, életvidám, erős ember volt, aki első lélegzőgyökerévé vált ennek a tétova, idegenbe taszított családnak, amelyben felnőttem.

Anyám még egy csirkét sem vághatott le, ha apám éppen nem volt otthon; az ebédre kiszemelt állatot átvitte a szomszédba, s ott egy kedves sváb asszony végezte el a műveletet. Magától értetődő volt számára, hogy hittanra járasson. Büszke volt arra, hogy latinul ministrálok, nekem viszont a passiójátékok begyakorlása és előadása volt inkább kedvemre való. Később Hrubai tisztelendő, aki a párizsi Sorbonne teológia hallgatója volt, afféle házitanítóm lett, a latin szavakat úgy próbálta belém sulykolni, hogy mindig elmondta a megtanulandó szó latin, francia, angol és német megfelelőjét is. Nem egyszer volt vacsoravendégünk, s engem egészen elbűvölt ott, abban a kisvárosban senkiéhez sem mérhető műveltségével.

A kalocsai érsek rövid gondolkodási idő után engedélyt adott arra, hogy a bácsalmási templomban Webber: *Jézus Krisztus Szupersztár* című rockoperáját nagyközönség előtt bemutassuk. Komjáthi György a Magyar Rádióban is csak évekkkel később tehette meg ugyanezt. Fonyódi József barátom

Pécsről hozta szalagon a zenét és tekercsen a szöveget. Koletár Kálmán remek plakátokat készített kérésemre, amelyeket a kisváros forgalmas pontjain helyeztem el.

A templom zsúfolásig megtelt fiatalokkal és érdeklődőkkel. A gimnáziumból dr. Rékási József és a matematikatanárom, Németh Mihály mertek eljönni.

A bibliai jelenetek szövegét magyarul ismertettük, s már szólt is magnószalagról a rockopera.

Gitárzenekarunk erősítői és hangfalai jó szolgálatot tettek. Megrendítő ereje volt akkor, ott, ennek a rockoperának.

– Hát ez nagyot szólt! – hangzott az általános vélemény.

Számomra mindenképpen. Néhány nap múlva az osztályban előttem ülő Pártay Jutka hátrafordult, és a fülembe súgta:

– Apu tegnap késő este ért haza. Pártbizottsági ülésen volt, s arról szavaztak, kitiltsanak-e a megye valamennyi gimnáziumából a rockopera miatt.

Azt hittem, viccel.

– Üzeni, hogy elmúlt a vész: többségbe kerültek azzal a véleménnyel, hogy leérettségizhetsz itt, a gimiben.

Igazából hálát éreztem azok iránt, akik sorsom kedvező fordulatát eldöntötték.

Alkalmi szinitársulatomat azonban beszüntették, a gimisekből verbuvált kis csapat hiába próbálta Ginsberg *Üvöltés* című nyomán az amerikai beat-irodalom alkotásaiból összeállított oratóriumunkat.

Az órák közötti szünetekben a gimnázium kertjében sétálgattunk. Cz. Nagy Róza tanárnő, kezében a *Népszabadsággal*, majd mindig mellénk szegődött, s egy-egy cikk kapcsán mindig sikerült észrevétlenül beszélgetést kezdeményeznie. Okos nő volt, kiváló angoltanár, s olykor rémült tekintettel nézett

rám, amikor kiderült, hogy otthon inkább Nietzsche és Schopenhauer foglalkoztat éppen, s nem az internacionalizmus.

A Népszabadság-tízpercek ellenére is áthangolhatatlannak bizonyultam.

– Orvosként is írhat sz majd! – folytatta Rékási tanár úr a könyvtárban. Gondolj csak Németh Lászlóra!

S ekkor már levegőt is alig tudtam venni. Mint akit kiszámoltak a porondon, próbáltam összeszedni magam.

– Ha mégis az orvosira jelentkeznél Szegedre, ott csak az én szakmai véleményem számítana. S már most orvostanhallgatónak érezhetnéd magad!...

Nem voltak már érveim.

– A pesti bölcsészkarra nem fognak fölvenni!

S a Tanár úr majdnem igazat beszélt. Az érettségim és a felvételem inkább hasonlított ideológiai tesztre, mint a tárgyi tudás kifürkészésére.

A szerencse is pártfogásába vett. A könyvtár-biológia párosítású szakot mégsem indították: a jelentkezőket más szakokra irányították át.

Ezenközben Szénásiné Harton Edit bácsalmási könyvtáros-nő ajánlóleveleivel felkerestem az Országos Széchényi Könyvtárban Fodor András költőt és dr. Urosevics Daniló kandidátust, akik rövid úton állást teremtettek számomra a könyvtárban, s felvételi jelentkezésem elutasítása helyett, elért pontszámaim alapján, esti tagozaton a könyvtártudományok hallgatója lehettem.

Az évek során írók, költők, szerkesztők, tudós könyvtárosok társaságában többet tanultam, mint valaha remélhettem.

Kezemben tartva a Madách Színház válaszelevelét az Iparművészeti Múzeum könyvtárában – ahol íróasztalomnál üldögélve még mindig csak a telefont szuggeráltam – nem tudtam rászánni magam, hogy tárcsázzak.

Még mindig a múlt eseményei peregtek előttem. A Széchenyi Könyvtárban négy év után már igazán a helyemen voltam, kezdtek megjelenni írásaim, Staud Géza színháztörténész ajánlására már a Színművészetire is átjárhattam vendéghallgatóként. Munkatársaim – Fodor András költő, Kulcsár-Szabó Ernő irodalomtörténész, Vargha Balázs író, Fogarassy Miklós kritikus – könyvismertetések megírásáért adható honoráriumokkal is segítettek.

Ez az életfogytiglannak érzett biztonság azonban fojtogató volt számomra. A rögeszme, a színház, az írói lét, a szabadság utáni vágy kerekedett most is felül, s egy napon elszegődtem a Magyar Rádióhoz, ahol dr. Cserés Miklós, Bozó László, Varga Géza, Török Tamás rendezők munkatársaként dolgozhattam. Sok szép hangjáték készült akkor a Rádiószínház műhelyében. Részt vehettem Varga Géza *Hamlet* rádióváltozatának munkálataiban is, amelyben Tordy Géza adta a címszerepet. De Bozó László irányításával gyermeki lendülettel sokáig eljátszadoztunk J. F. Cooper: *Nagy indiánkönyvének* rádiósfolymával, amely a rádiózó színészek szinte mindegyikének szerepet adott.

Írtam magam is kishangjátékokat Zoltán Péter szerkesztő jóvoltából, a költő Albert Zsuzsa szerkesztőnek pedig klasszikusok adaptációit készítettem.

Bozó László főrendező fantáziát láthatott bennem, mert Mesterházi Márton dramaturggal egyeztetve a szerb-horvát filológia tanulmányozására állított rá, s beiskoláztatott a bölcsészkar szerb-horvát szakára.

Az író Kornis Mihály – akkor Kertész Mihály – rendező volt Bozó kezei alatt, s együtt jártuk a győri és a többi vidéki stúdiókat, hogy azokban a vidéki színészekkel is készüljenek hangjátékok.

Bumliztunk rádiós kocsikkal, sokszor éjszaka is, ahelyett, hogy otthon ültünk és írtunk volna.

A kiszámíthatatlan időbeosztás, a rendszertelenség űzött el engem a rádióból.

Vályi Gábor – Vályi Péter pénzügyminiszter testvére – a parlamenti könyvtár igazgatója volt akkoriban, s jelentkezésemre alkalmazott is könyvtárosnak.

A munkahely talán megfelelő is lehetett volna számomra, ha nem érzem az egészet olyannak, mintha kórházi elfekvőbe kerültem volna.

Nem sokkal később onnan is eljöttem.

Miklós Pál fölvetett az Iparművészeti Múzeumba, de előbb a pápai repülőtéren lehúztam a sorkatonai szolgálati időt. Most itt a múzeum könyvtárában már igazán ülhetnék egy helyben, gondoltam, hiszen kalandoztam már éppen eleget. Úgy véltem, ideje lesz megállapodni. Nem telefonálok a Madáchba.

Elevenen élt bennem néhai apósom, Illés Árpád festőművész intelme is.

– Aki ugrál, kitöri a lábát! Azt hiszed, a főiskolán és a Madáchban csak terád várnak! ... Bent vagy a múzeumban, most már nem szól hozzád senki, csinálhatsz, amit akarsz... – s gyerekkori játszópajtásáról kezdett anekdotázó történetbe.

– Weöres Sanyika, hogy meg is éljen, állást vállalt a fehérvári múzeumban. Aludt is ott egész nap, ahol csak lehetett.

– Maradjatok csöndben! – pisszegtek körülötte. – Egész éjjel írt! – mondták Sanyika kollégái.

Illés Árpád kifogyhatatlan volt az efféle történetekből. Talán Tatay Sándor multa felül, aki bármiről, bármikor színes történetet tudott kerekíteni. Ő gyakran felkereste apósomat műtermében, mely sokszor valóságos szalonná alakult át, ahol átszellemülten hallgattam élő klasszikusok társalgását. Keresztúry Dezső csakúgy mint Füst Milán, Illés Árpád baráti köréhez tartozott, összejárt Weöres Sándorékkal. Gyakran gyalog feljött az ötödik emeleti műterembe a halk szavú Barcsay Jenő, és még nagyon hosszú lenne a nevek sora.

Rajongtak érte a Liszt Ferenc Kamarazenekar tagjai. Rolla János csakúgy, mint Pertis Zsuzsa.

Ellátogatott hozzá az író Robert Graves is, felkeresték színészek is a Madáchból: Bessenyei Ferenc, Béres Ilona, Huszti Péter.

Illés Árpád nagyon is tisztában volt a művészpálya általa is megélt kíneserveivel, s múzeumi állásomat már mindenképpen megtartandónak ajánlotta.

Elsüllyesztettem hát az egyik fiók mélyére a Madáchból kapott levelet, mely érkezésekor annyira megörvendeztetett.

S röviddel ez után megcsörrent a telefon. Felvettem. A vonal túlsó felén főigazgatóm hangja szólt.

– Miklós Pál!

– Parancsolj!

– Ernő! Most értesültem, hogy jelentkezél a Színművészeti Főiskolára. Tőlünk munkahelyi javaslatot kérsz...

– Igen... szeretném megpróbálni – mondtam.

– Vannak elegendő, akik oda jelentkeznek. Rád itt van szükségünk... nézd, a múzeumnak nem fűződik érdeke ahhoz, hogy te ott tanuljál, s azután elmenjél.

– Értem – sóhajtottam.

– Felvételi kérelmedet nem tudom javasolni – mondta Miklós Pál, és letette a kagylót.

Az ő szempontjából igaza volt, nem tudtam haragudni rá. De a Madách Színház levelét újra elővettem, hogy most már végre föltárcsázzam azt a számot.

Először Ádám Ottónál

1979 tavasz

– Traub Pál vagyok – hallottam a telefonban bemutatkozás után.

– Levelet kaptam Balogh Erzsitől...

– Vártuk már, hogy bejöjjön... valami gond van? – kérdezte a színház főtitkára.

– Jelentkeztem a főiskolára, de nincs munkahelyi javaslatom...

– Nézze – szakított félbe Traub –, ha hozzánk szerződik, mi behunyttal szemmel írjuk alá azt a papírt.

Ez a beszélgetés meggyőzött engem arról, hogy ha Ádám Ottó lesz szerződtet, a színház életem értelme lesz.

Másnap felszabadultan lépkedtem fölfelé az irodákhoz vezető lépcsőn, s eszembe jutott a Fészek Klubban nemrég tartott egyik zártkörű rendezvény, melyen a Madách társulata találkozhatott a klubtagokkal. Családiasnak éreztem a légkört, Ádám Ottót pedig olyanak, mint akinek színészei a gyermekei vagy testvérei lettek volna.

A körüti Madách harmadik emeletén volt egy tanácssterem, innen nyílt a szakszervezeti- és pártiroda, a dramaturgia, a scenika és a pénztár, ahová most még biztosan nem kell men-nem, gondoltam. Két kis lépcső vitt fel a negyedikre, az egyik a főkönyvelő, a másik a főmérnök és a gondnokság helyiségeihez

vezetett. Három ajtó nyílt a körüti frontra. Az öt tágas, egybenylő erkélyes szoba egy jókora parancsnoki híd benyomását keltette, ahonnan az óceánjárót vezénylik.

A lépcsőforduló után a legelső ajtón léptem be, a szobából ajtó nyílt balra, odabent dr. Lázár György gazdasági igazgató telefonált, s éppen azon fortyant fel, hogy az összeg sok, nem is fogják kifizetni. A szobában, ahol álltam, titkárnője, Boros Juli is telefonált, és valamilyen plakát korrektúrája ügyében vitatkozott a nyomdával. Jobbra is ajtó nyílt, ahol Traub Pál telefonált, és szenvedélyesen egyeztetett: világosan leszögezte, hogy azon a napon Süci – Schütz Ila – játszik, és nem adható ki. Így hát továbbmentem, s a soron következő szobában Balogh Erzsi telefonált. Energikus volt és határozott, fül sem nézett, miközben a telefonközpontosnak sorolta, hogy kiknek kell táviratot küldeni, és be kell mondatni az ügyelővel a hangosba, hogy Götz Béla azonnal telefonáljon a titkárságra.

– Ajvé! – gondoltam. – Itt tájfun vagy tornádó közeleg!

Észre sem vesz. Már besurranó tolvajnak kezdtem érezni magam, amikor Ádám Ottó szobájának nyitott ajtajához értem.

Az igazgató úr csendes magányában kanapéján üldögélt, és a Plaz and Plazers egyik számát olvasgatta. Fölnézett, én köszöntem és bemutatkoztam.

– Vártam magát – mosolygott, és hellyel kínált. Behajtott a párnázott ajtaját, de még hallani lehetett, hogy vadul csörög a főtitkár házitelefona. Traub Pál végre fölkapta.

– Götz Béla! – kiáltotta. – Várjál, Béla! – s a másik kagylóba mondta: –Egy kis türelmet! – s máris beszélt a háziba: – Béla, a központi műterem megint túlszámolt, éppen vonalban vannak, Lázár Gyuri már harapdálja a kagylót. Gyere fel! – csapta le a kagylót Traub Pál, s a másikba már mondta is:

– Sücit szombaton is elvihetitek!

Ádám Ottó becsukta az ajtót. Színháza navigálásának akusztikája kívül rekedt.

– A mai egy átlagos hétköznap – mosolygott nyugalommal, és leült velem szemben. Beszélgetni kezdtünk. Múzeumokról, könyvtárakról, könyvekről, festőkről és írókról, s ahogy történni szokott, már rövid idő után közös ismerősökről. Meg aztán rádióról, rendezőkről, színészekről, külföldi utazásokról.

– Szerződtetem magát a jövő évadtól – mondta váratlanul az igazgató úr, nem akart talán tovább izgalomban tartani.

– Köszönöm – mondtam szelíden, de ugrálni lett volna kedvem örömben.

– Mondták, hogy jelentkezett a főiskolára. Itt van a papír? ... Aláírom – nézett rám.

Elővettem a jelentkezési lapot, Ádám Ottó aláírta. Így sokkal többet nyomott a latban, mint egy munkahelyi vélemény. Ádám Ottó volt ugyanis a főiskolán a színházi főtanszak vezetője.

– Elolvastam az életrajzát – mondta még. – Tudja, én sem Pesten nevelkedtem, apám gyógyszerész volt Kolozsvárt, de én ellentétben magával el is kezdtem az orvosit... aztán színésznek álltam volna: végül rendező lett belőlem... Szeretne maga is rendezni? – kérdezte.

– Nem. Dramaturg inkább – feleltem.

– Dramaturg státuszom most nincs; Springer Márta, Müller Péter, Benedek Árpádné és Turán Róbert teszik a dolgukat, de maga előtt áll minden lehetőség. Előbb kezdje el mint segédrendező. Nem fogom túlságosan terhelni, hogy legyen ideje tanulni, írni és utazni...

Meghatódtam mecenatúrát is felkínáló szavaitól, amelyek évtizedekre eldöntötték életem minőségét és folyamatát.

Végül további gyakorlati teendőkre hívta fel a figyelmemet, hogy majd Balogh Erzsivel pecsételtessem le a főiskolai felvételi kérelem munkahelyi javaslatát, a Kamarában keressem fel Artner Öcsit – mellesleg: Árpád –, hogy a szakszervezet részéről aláírja, menjek be Lázár doktorhoz, hogy gázsimról vele megállapodjak, s intellemként mondta el, hogy Lázár doktor a legjobb magyar gazdasági vezető színházi területen, s nagyobb összeget kell kérnem, mint amennyit szeretnék. Aztán másnap jöjjenek vissza Balogh Erzséhez, s írjam alá a szerződést. S ha kedvem lenne hozzá, jöjjenek össze Turán Robival, ő is fiatal író, elmondhatja majd nekem a színház dolgait, hogy otthonosan érezzem magam.

S kívánta még, hogy érezzem jól magam a nyáron, ami egészében szabad. Augusztus 27-én találkozunk az évadnyitó társulati ülésen, aztán Szirtes Tamás rendező mellett fogok dolgozni Jason Miller: *A Bajnokság éve* című színdarabban.

Éppen akkor köszöntünk el egymástól, amikor Lengyel György lépett be az igazgatói szobába.

Szabó Magda *A meráni fiú* című, készülő történelmi drámájának szereposztását beszélték át. Ádám Ottó bemutatott Lengyel Györgynek, aki a nevem hallatán megjegyezte:

– Maga, ugye, jelentkezett színházelméleti osztályomba?

– Igen, tanár úr – feleltem, s kissé zavarba jöttem.

– Akkor... találkozunk a felvételin – nevetett, én meg kiszédelegtem a körütra, s végiggyalogoltam egészen az Iparművészeti Múzeumig. A fejem csak úgy zúgott mindattól, ami egyszerre rám szakadt. De boldog voltam, a szerződést megkaptam, Turán Robi segítségemre volt. Beültünk valahová,

elmondta, hogyan szokták vezetni a rendezőpéldányt a Madáchban, kire számíthatok s kire nem, kinek köszönjek előre s kinek egyáltalán ne, s még abban is megerősített, hogy nem olyan nagy ügy ez.

Ez igaz is volt, az egész kiismeréshez azonban évek kellettek.

A főiskolára felvettek, aztán a nyár teljes szabadságával ölelt át. Csavarogtam Drezdában, Weimarban, Erfurtban, Eisenachban, Lipcsében, Berlinben. Nekifeküdtem végre annak az irathalmaznak, amit Adyról gyűjtöttem Láng József irodalomtörténész segítségével a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában, s megírtam végre Ady dokumentumdrámámat.

S mint egy sirály, szárnyalni tudtam végre önfeledten.

Szabadon.

Csillogó gyémántok

1979 ősz

– Pedig a próbákon mekkorákat röhögtünk!

Ez mifelénk azt jelenti, hogy az előadás megbukott, de a próbákon mindenki jól szórakozott.

S ez nem semmi!

A próbák amúgy is a legkedvesebbek az életünkben. Főképp, ha nincs tétjük.

Próbálni csak úgy: isteni! Vagy kínkeserves, mert az egész sehogy sem akar összeállni, jön mindjárt a közönség, s egyben még le sem ment az egész!

Ekkor lázas kapkodás, hosszú próbák, megbeszélések kezdődnek, „dr. Rémület” hívatlanul látogatóba érkezik, s úgy összerántja az egészet, hogy csak na!

Sokszor meg közönség kellene, hogy „beüljenek” a poénok. Színpadon még a „rég motorosok” is várják az első nézőket, pedig velük született képességgel jól tudják, hogy természetes-séggel, észrevétlenül kell indítani, aztán a mondandót megfelelően felpörgetni és „akkor” mehet a poén. S ha „veszi” a publikum – nevet, tapsol –, azt meg kell „fogni”, kitartani egy kicsit, majd abból kiindulva folytatni.

A „spétek” is biztosan felrobbanó „taposóaknák” egy színházban, ha a színész megfelelően helyezi el őket. Figyelemmel

veszi tudomásul partnere mondandóját, majd kis késéssel fogja fel annak értelmét.

A spétek, poénok csillogó gyémántok a színpadon, de igazából csak a nézők szeme láttára mutatják meg ragyogásukat. Akkor is, ha azokat Körmendi János vagy Sztankay István csi-szolták fényesre.

A próbákon annyi „ipari kő” kerül felszínre, hogy nem győzzük eldobálni őket.

Aztán meg valóságos „poényilkos” az, aki a máséba bele-túr. Amikor ő végre megtalálta, már formába is öntötte, amaz meg „belepiszkít”.

Hát ez valóságos bűn! Amilyet civil föl sem foghat.

Civil, aki odakint él. Az életben.

Idebent itt van mindjárt az olvasópróba, amikor a rendező olvassa fel először a műsorra tűzött darabot. A Tanácssteremben most éppen Jason Miller: *A bajnokság éve* című darabját (Rendezte: Szirtes Tamás). Ahová a hangsúlyokat teszi, az előadását is oda képzei. Bessenyei Ferenc, Haumann Péter, Gáti Oszkár, Horesnyi László és Székhelyi József hallják így először szerepeiket.

Gyakorlottak tudják, hogy az olvasópróbán már minden eldől. Színházi tapasztalatok birtokában megjósolható az előadás sikere.

Nincsenek alá- vagy föléosztva a szerepek, jó a darab, a rendező is tudja fogni a gyeplőt – mindez még nem „tuti” recept.

– Ezt csak elrontani lehet! – hallható még ilyenkor is.

A siker megfoghatatlan valami, amely már az olvasópróbára is beül.

Aurája van.

Aki érzi: tudja.

Tamás befejezte a felolvasást, becsukta a rendezőpéldányt, s ahogy illik, átadta a terepet a díszlettervezőnek és a jelmeztervezőnek. Csányi Árpád hű makettjén bemutatta a tágas, nagyméretű szobát, amelyet a viktoriánus idők gótikus stílusában fog felépíteni. A berendezés kopott, poros. Papírból készült berendezési tárgyak: mahagóni asztal, zeneszekrény bőr kanapé, székek, bőrkötéses könyvekkel teli üveges könyvszekrény, tetején ezüst kupa. Középen hátul csigalépcső vezet az emeletre.

S a színész most beleképzele magát az egészbe! Látja, hova ül majd le, hol jön be, merre megy ki.

Itt fog élni!

Mint gyermek a játékaik között: ő is halálosan komolyan.

Aztán Mialkovszky Erzsébet úgy tudja elővenni rajzait, mutatni anyagmintáit, mint senki más, s már érezni a testre szabott ruhák kényelmét.

Most, hogy így fel is öltöztünk, mára végeztünk. Bessenyei Feri a visszaolvasópróbára budai villájába hívta a társaságot, még némi egyeztetés, hogy ki kivel megy kocsival, s aztán – ahogy a színművekben használatos – mindenki „el”. Szinkronba, rádióba, forgatásra vagy barátnőhöz.

Kifelé menet, takarásban, keresztül a színpadon, még bekíváncsiskodunk Ádám Ottó rendezőpróbájára. Bencze Ilona, Almási Éva, Piros Ildikó próbálják a csehovi csend és mozdulatlanság életérzését megtalálni.

A *Három nővér*, gondoltam Karinthy modorában, olyan darab, amiben a szereplők vágyakoznak Moszkvába, de maradnak.

Az amerikai *Bajnokság éve* pedig olyan, amelyben egymást régen látott kosárlabdázó bajnokcsapat tagjai újra találkoznak, s veszekednek.

De hogy majd mennyire: még el sem képzeltem!

Az öltözői folyosón jártunk már, amikor Artner Öcsi ismételten sürgetővel hívta Tímár Bélát a színpadra.

Béla velünk szemben rohant jelenetére.

– Béla! Gyerünk! – ugratták. – Ezek nélküled el nem jutnak Moszkvába!

Poént ugyanis nem lehet kihagyni. De a folytatást sem.

– Be is vallom Ádám Ottónak, hogy azért késtem le a jelenetet, mert a *Bajnokság éve* már rég végzett, s Szirtes Tamás föltartott hozzá nem értő instrukciókkal!

Ennyi! A jókedvhez éppen elég.

Kint, a Hársfa utcában, aztán minden olyan „valóságos” lett. A szereplők, a díszlet, a jelmezek, a fény és az utcazaj.

Odabent jobb volt!

Tanulmányok a Színművészetin

1979 ősz

sztovits Levente és Nagy Péter kivételével ugyanazokkal a tanárokkal találkoztam a főiskolán, mint három évvel ezelőtt, amikor vendéghallgatóként bejárhattam az órákra.

Magi István, Bucz Hunor, Kerényi Gábor, Lengyel Pál, Gyarmati Béla, Virág Kati és a többiek végeztek, s most mi ülünk a helyükre.

Bor József, Cserje Zsuzsanna, Dobák Livia, Mérő Béla, Péterffy Attila, Pinczés István, Sződy Szilárd, Elbert Zsuzsa és még jó néhányan.

Egy erős osztály, ahol a tanárok is megtehették, hogy legjobb formájukat hozzák.

Dr. Székely György is, a színháztörténet tanára, aki már az első órán a lovak közé csapott, és Arisztotelésztől Diderot-n át egészen Sztanyiszlavszkijig, és még tovább, csak sorolta azokat a szerzőket és műveket, amelyeknek tanulmányozását elvárna tőlünk.

Csodálatra méltó tudásával aztán egy év alatt eljutott a görögöktől egészen a XIX. századig, beleértve a wagneri Gesamtkunstwerk és a meiningenizmus ismertetését.

Letűnt korok színházi kultúráiban oly biztosan járt, mint pályájára állított műhold.

A halk szavú, szorongó Elbert János, a dramaturgia tanára, mindenekelőtt a lassú olvasásra hívta fel a figyelmünket, s Németh Lászlót idézte, aki szerint a műfordító is lassú olvasást végez. Leendő dramaturgoknak, tanította Elbert, fel kell ismer-niük, hogy a szövegben milyen üzenetek vannak.

„Lassú olvasással” ismerkedtünk a legjobban szerkesztett drámák egyikével, az Antigonéval, s ebből kiindulva a dráma-építéssel általában, amelynek során az expozícióban felvillanó eszmének ívet kell befutnia, hogy a végén megoldódjon. Információkat pedig csak úgy lehet közölni, hogy azok valami-lyen elszenvedett helyzetből, hangulatból hangozzanak el.

Magával ragadó műveltségével a drámába ékelt líráról és epikáról is szólt, s példaként említette Beckett: *Godot-ra várva* című drámájából azt a megrendítő lírai betétet, amelyben Lucky mondja el sorsát. Majd hosszasan sorolta a Shakespeare-monológokat, melyek önálló életet is élnek.

Később aztán az Oidipusz király és a görög drámák kerültek vizsgálódásai alá, valamint a zárt szerkezet, amely Racine, Ibsen, de még Csehov drámaszerkesztését is jellemezték. Elbert az arisztotelészi dramaturgiából hangsúlyozta: teljes az, aminek van kezdete, közepe és vége.

A drámában, tette hozzá, a vége dönti el, hogyan kell indítanunk a történetet.

Lukács György megállapításával azonosulva ő is vallotta: a csehovi dráma úgy épül fel, hogy egy véglegessé váló helyzet teljesen véglegessé válik.

Aztán hónapokon át oly átszellemülten tudott Csehovról beszélni, hogy órai valóságos élménynek számítottak. Csehov valamennyi drámájának, novellájának, még útikönyvének elolvasását is kérte, s drámák felsorolásával bizonyította, hogy

azokban centripetális erő van, minden sűrűsödik, miközben Csehovnál centrifugális erők hatnak, és minden szétfolyik. Megértette velünk a csehovi szövegépítés jellemzőit, az állandó ellenpontosítást, a szövegalatti tartalom fontosságát, s mindazt, amiből a csehovi hangulat szövődik.

Csehov műveit, hangsúlyozta, az a gondolat kíséri végig, hogy a szereplőknek valakivel csak beszélniük kell, valakinek el kell mondaniuk valamit. Csehov: *A bánat* című novelláját emelte ki, amelyben egy bérkocsis mindenkinek el akarja mondani, hogy milyen sorsa van: meghalt a felesége... De egy mondatnál tovább senkinél sem jut el.

S a történetet Elbert János úgy adta elő, hogy a novella elolvasása sem tudott később jobban felrázni.

(Most pedig, amikor e naplókötetet húsz év után összeállítom, meglevenedik előttem a tanár úr felesége, Elbert Zsuzsa: kedves osztálytársam és barátom; élénk tekintetű, okos János fiuk, s maga Elbert János, akik mindhárman valamiért iszonyúan szörnyű halált haltak. A Csehov novella így most még keservesebben szólal meg bennem!)

Lengyel György rendező, osztályfőnökünk, nagy ívű program felvázolásával ismertette tantárgyának az elkövetkező években érintendő területeit. Előadásokat fog tartani a színházalapítás, színházteremtés, a rendező darabválasztása, felkészülése, író-rendező kapcsolata, a szereposztás, a színházi alkotás folyamata, a díszlettervezés, a próbafolyamat, a közönség, a kritika szerepe kérdésköreiről.

Indításképpen a kortárs színházművészet képét próbálta megrajzolni, amely úgy írható le, hogy a magyar színjátszás folytatta a XIX. századi realiztikus utat, s lényegében a meiningenizmus hatása alatt induló Paulay Ede volt az első

meghatározó rendező (főiskolánk egykori könyvtárosa és színházméleti tanára). Paulay állította össze a Nemzeti Színház klasszikus repertoárját, kialakította azt a nemzeti színházi műsorpolitikát, amely Hevesi Sándor, Németh Antal működése után még ma is jellemző. Magyarországra egyébként is jellemző, hogy szinte valamennyi színháza nemzeti színházi karakterű.

Lengyel György imponáló olvasottsággal ismertette más országok sokféle irányzatát, a sokarcúságot, a stílusok különbözőségét. Az emberi érzéseket, szenvedélyeket elembertelenedve bemutató Antonin Artaud kegyetlen színházat, a szabad, fantáziába áttevő, a mondandót képi világban megjelenítő gondolkodásmódot: a Meyerhold-irányzatot. Beszért aztán Cordon Craig és Sztanyiszlavszkij ihlető hatásáról, a Thália Társaságról, a Vígyszínházról, Bródy Sándor, Hunyady Sándor indulásáról, Gellért Endre, Nádasdy Kálmán, Bárdos Arthur, Palasovszky Ödön életművéről.

A magyar színikultúra nehéz kibontakozásáról.

Foglalkozásainkon szóba került: alapvető társulatszerére nincsen lehetőség, egy színház arculata lényegében abból alakul ki, hogy kik a színészek, kik a rendezők, a szerzők, s helyileg hol van a színház, amely lehet rendező-centrikus, dramaturg-centrikus vagy a színészek részére szerepet kereső színház.

S példákat kell sorolnunk író-rendező viszonyára, elsőnek, amikor a rendező az írott művet transzponálja színpadra, majd arra, amikor a rendező az írott szövegen túl saját élményeit rendez.

Utóbbi, kortárs szerzőnek, valóságos kínszenvedés.

Lengyel György óráin aztán a rendező darabválasztása került szóba, s általánosnak elfogadható elvként soroltuk fel,

hogy e kérdésnél tudni kell: ki a rendező, hol, mikor milyen darabot választ, és nem utoljára minek? Milyen közönségnek?

Egész más, ha a stíluskereső Grotowski, Brook, Piscator, Giorgio Strehler választ darabot...

És más az is, ha a rendezőnek választanak darabot.

Tapasztalati tény: ha a rendező nem jut hatalomhoz, nem tud egyenesen ívelő, következetes rendezői életművet létrehozni.

A rendező felkészülése elképzelhetetlen olvasás, a klasszikus darab környezetének megismerése nélkül.

S áttekintettük, hogyan készült fel rendezéseire Hevesi Sándor, Max Reinhard, Meyerhold, Piscator, Tovsztogonov, Brook.

Az író-rendező viszonyában olyan ideális példákat elemeztünk, mint Csehové és Sztanyiszlavszkijé, Giroudoux-é és Juvet-é volt.

De szó esett Wagner, Craig, Appia, Barrault képviselte színházi irányzatokról, a szereposztásról, a színészi alakítás folyamatáról, az átélésről, Sztanyiszlavszkij gyakorlatból levezetett rendszeréről, a „mintha” és a „ha” döntő kategóriáiról. Hogyan viselkedjék a színész, ha Othello lenne? Úgy, mintha Othello lenne. S fontosak az adott körülmények, amelyek között cselekszik. Nem nélkülözhető a képzelet szerepe: az igazi élet fikcióját kell megvalósítani a színpadon, a nézőtér és a színpad között ugyanis „fal” van, és a néző, mintha kulcslyukon keresztül figyelne, a színpadon a tiszta, szerves életet látja.

Igaz, ha azt látja.

Major Tamás, a műelemzés és verselemzés tanára, főleg kedvenceiről beszélt: Shakespeare-ről, Moliere-ről, Brecht-ről és József Attiláról. Úgy vélte, nehéz a szöveg működést követni, és rossz, ha a színész eljátsza a szöveg jelentését.

Aztán eredeti stílusában sokat szavalt, idézett, előadott.

Évnyitón vagy más alkalommal, amikor az Ódry színpadán verset mondott, produkcióit a növendékek mindig zajos dübörgéssel honorálták.

És soha nem parancsra tették!

Fövény Lászlóné az általános esztétika tanára, geneziszről, eredetokről beszélt mindenekelőtt, a művészetek kialakulásáról, a darwini evolúcióról, a freudi pszichoanalitikáról, majd mágiáról, mítoszokról, szertartásokról és az ember életének viszonylag állandó jelenségeiről: a hatalomról, a hatalom elleni lázadásról, a szerelemről és az emberi sors kérdéseiről.

A második félévben álommunkáról, freudizmusról, tudattalanról és lélektanról.

Órái nagy hatást gyakoroltak rám.

Malonyai Dezső, a színház szervezete és működése tárgykör tanára, a hazai színházak működésének történelmi áttekintése után lényegében arról beszélt: miképpen lehet egy színházat vezetni.

Színházigazgatói tanfolyamához saját színigazgatói tapasztalataiból merítette az elmondottakat.

A színházi ismeretek tantárgy keretében az első évben Simon Zsuzsa színészmesterséget, Fischer Sándor beszédtechnikát, Nemes Károly filmtörténetet adott elő.

Szinte Gábor festőművész, a stílus és scenika tanára, az egyiptomi és ógörög művészet történetétől a reneszánszig vezetett végig bennünket az építő-, díszítő és képzőművészet egy-egy kiemelkedő alkotásának bemutatásával.

Bejártuk a piramisokat, a Knosszoszi palotát, a Poszeidon-templomot, az Hagia Sophiát, a Szent Péter-bazilikát, román kori és gótikus templomokat, ismerkedtünk Jan van Eyck,

Verocchio, Leonardo, Donatello, Michelangelo kompozícióival.

Kéri Elemér: Szellemi irányzatok a századfordulótól napjainkig Magyarországon címmel indított kurzusa már az első órán ámulatba ejtett bennünket. Harmincnégy szerző még több művét diktálta le nekünk, melyek elolvasását ajánlotta szíves figyelmünkbe. Ezek között is Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Bergson, Freud egy-egy munkáját.

Arról beszélt, hogy Schopenhauer, Nietzsche, Spencer és a XIX. század nyugat-európai szellemi áramlatai metamorfózis útján hogyan hatottak a magyar XX. századra.

Naplómba jegyeztem megállapításainak egyikét:

– Egy humanista, ha elolvassa a *Mein Kampf*-ot, még humanistább lesz; ha egy agresszív ember elolvassa a Bibliát, még agresszívabb lesz.

A XIX. század tankönyvéül Lukács: *Az ész trónfosztását* ajánlotta, s Király István *Ady*, Jászi Oszkár *Művészet és erkölcs*, Laczkó Miklós: *Válságok, választások*, Szűts Dezső *Nemzet és történelem* című művek alapos tanulmányozását kérte, majd aztán úgy tudott filozófiákról beszélni, hogy tátva is maradt a szánk.

Igazán nagy hatású előadások részesei voltunk.

Ungvári Tamás, a magyar színház- és drámatörténet tudós tanára, annak rendje és módja szerint kezdte leadni anyagát, ám végül, a padsorokból érkező kérdésekre inkább Márai, Zilahy, Bús-Fekete László vagy más „tiltott” vagy feledésbe merült szerzők, színdarabok ismertetésébe kezdett.

Hegedűs Géza, az Általános színház- és drámatörténet tanára, csak állt a katedrán, időről-időre cigarettára gyújtott, s oly alapos felkészültséggel beszélt tárgyáról, hogy egyik ámulatból

estünk a másikba. Az első évben a görögöktől a felvilágosodásig jutottunk el. Mindig fejből, jegyzet nélkül tanított. Művekből ugyanígy idézett, s tárgyismerete kifogyhatatlannak tetszett.

Vizsgázni Ditrói Mór utcai lakásában vagy Visegrádon a Fő utcai házának kertjében, a kedvelt „lugasban” lehetett.

S olyan jó volt, hogy négyest, ötöst annak is adott, aki tudásának közelébe se ért!

A színésznél nincs senki kiszolgáltatottabb

1979-1980 tél

– Sok ember kiszolgáltatott, de a színésznél nincs senki kiszolgáltatottabb! – jegyzem fel a naplómba, Szophoklész után szabadon. S nem azért, mert Szophoklész bölcsessége: a „Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb” nem lenne igaz.

Igaz. Mégis azt mondom:

– Sok van mi csodálatos, de a színésznél nincs semmi csodálatosabb!

Így megállapításom csak egy szóban tér el Szophoklészétől: ember helyett színészt írtam.

Mert a színész csodálnivaló ember, aki feledve kiszolgáltatottságát képes hősszerelmes bonviván lenni a színpadon, miközben ő maga gyásztól szomorú lélekkel él, fáj a foga, begipszelt a lába, gyermekei kórházi ágyától érkezett... s úgy él szerepében mégis, mintha mi sem történt volna.

Költő alkotói magányába, alkotóházba vonulhat, festő akkor dolgozhat, amikor kedve tartja.

A színész akkor, amikor, és ott, ahol mondják neki.

A *Bajnokság éve* szereplői: Bessenyei Ferenc, Haumann Péter, Horesnyi László, Székhelyi József és Gáti Oszkár az Egyetemi Színpad színpadán. A Madách Kamara felújítási munkái miatt a társulat vándoréletre kényszerült: előadásokat

vidéken, az Ódry Színpadon és a Gyermekszínházban – ma Új Színház – tartottuk. Szerencsénkre a színpadmesteri múlttal és nagy színházi tapasztalatokkal rendelkező Löffler István lett a Madách Kamara művészeti titkára. Máig rejtély, hogyan csinálta, de minden este felment valahol a függöny. Tolnay Klári és Mensáros László alakításáért a *Kései találkozásban* tapsoltak a nézők, a Jövőre, veled, ugyanitt már klasszikus kettőse – Schütz Ila és Sztankay István – a Gyermekszínházban lépett fel, vagy tájoltak. Utóbbi a vidéken tartott előadásokat jelentette.

Felüdülést jelentett mindazok számára a körüti Madách alkotói csendje, akik Molnár Ferenc: *A doktor úr*, Szabó Magda: *A régimódi történet* című darabokban játszottak, vagy Ádám Ottóval próbáltak a *Három nővérben*.

Löffler István, a művészeti titkár – Löfi, Löfike, Pista, Pistus, Pistukám: kinek mi –, a mára megszűnt Egyetemi Színpad parányi titkári szobájából mindig telefonján lógva egyezett, szervezte életünket: kinek, mikor, hol, miért kell ott lennie, ahol muszáj.

Koltai János talán ezért kezdte alezredesnek szólítani, Hofi Géza pedig később, amikor bekerült a „családba”, megyei első titkárnak.

Szobája olyan pici volt, hogy oda belépni csak akkor lehetett, amikor ő kiment, hogy Müller Ági szintén parányi büfétjét meglátogassa. A telefon aztán csak csengett, és vissza kellett mennie. Mensáros László már türelmetlenül várta az ajtóban, de Löfi csak beszélt a kagylóba, amikor odaértem.

– Miért nem töri össze?! – kérdezte Laci bácsi. – Vagy dobna ki az ablakon! Titkárkám!... Nem foglalkozna velünk is egy kicsit?!

Löfi végre letette a telefont.

– Mi van? – kérdezte
– Mensáros van itt, a majdnem Kossuth-díjas – mondta Laci bácsi.

– Az ki? – kérdezte Lőfi.
– Ernő, bemutatnál ennek a félművelt intendánsnak!
– Kérlek – vettem a lapot, és máris valamennyiünknek jó kedve lett. – Mensáros Béla főzeneigazgató szeretne itt megszólalni.

– Ja, az egészen más! Mit akarsz?! – kérdezte szándékosan durván.

– Hát, ezzel a modorral hogy lehet itt ülni, nem is értem. Ha ez így megy tovább: jelentést fogok írni.

Megszólalt a telefon, Lőfi nem vette fel, mert ez a társalgás inkább kedvére való volt, a nyomaték kedvéért viszont káromkodott egy nagyot.

– Tessék! Ilyen emberrel szót érteni! Pedig csak azt akartam kérdezni, hogy ma az Ódryra kell menni? Nehogy Zalaegerszegre utazzak.

– Múсорod nincs?

– Van, de ahhoz szemüveg kell!

– Értem – felelte Lőfi. – Ha Zalaegerszegre mennél, az sem lenne gond. A *Kései találkozás* díszletében, Tolnay Klárinak és a nézőknek, Polgár Ernővel kettesben előadjuk *Az ember tragédiája* operettváltozatát.

– Nagyon jó! – felelte Laci bácsi. – Nem utazom Zalaegerszegre, beülök, és megnézem. S mondd, az „anyának érzem, ó, Ádám magam” megrázó bejelentést miképpen adod?

Löffler ekkor már fölvette a telefont, de azért folytatta:

– Tenorban, hintázva, s az „anyának érzem, ó, Ádám magam” végszóra felemelkedek a zsinórpadlásra...

– Remek! – mondta Laci bácsi, és bizonyára a vonal túlsó oldalán a telefonáló is nevetett a hallottakon.

Laci bácsi Müller Ági büféjébe távozott, jómagam visszamentem a próbára. Valamit el akartam intézni, de elfelejtettem. Talán nem is volt annyira fontos. Egyébként, a színházban nem kell mindjárt mindent azonnal „készpénznek” venni. Ötlet, ötlet hátán terem itt: töredék, ami megvalósul, s amivel foglalkozni kell.

A *Bajnokság éve* próbái: baljóslatúak. A darab sem igazán szárnyaló, a körülmények földre terítették a színészeket, a bemutató után, az előadásokon, a feszültségek már nehezen csillapíthatóak a szereplők között.

Bessenyei Ferenc el is szerződik a Madáchból.

A *Három nővér* december eleji bemutatója után még senki sem gondolta, hogy az előadás sorsa hogyan kapcsolódhat össze az év végi szilveszter esti tévéműsorral. A tévénező először azt hitte, hogy részletet lát a *Három nővérből*, s háttal Bencze Ilona, Almási Éva és Piros Ildikó állnak a színpadon, miközben Tímár Béla egy kanapén ülve szenvtelen arccal nézi őket.

Ám egyszer csak megfordultak a szereplők, s egy ország nevetett fuldokolva azon, hogy Haumann Péter, Körmendi János és Márkus László nőnek öltözve adják a női szerepeket.

Újév napján Haumann elsőként sietett Ádám Ottóhoz bocsánatot kérni a jóízű tréfáért, ám ez már nem menthette meg az előadást. A nézők, amint megpillantották a három nővért a színpadon, nevetni kezdtek, és egy szempillantás alatt szertefoszlott az a csehovi hangulat, amelyet több hónapos munkával sikerült megteremteniük.

Volt egyszer egy ilyen három nővér...

A maratoni tatárjárás

1980 tél

1980. február 22-én, pénteken este ment először Szabó Magda: *A meráni fiú* című drámája, majd két év múlva *A csata*, és három évvel később – a trilógia befejező darabja – *A Béla király*.

Lőte Attila, mint nádor, kezében írással, értesíti a király (Husztai Péter) parancsára az ország báróit. Garics János, Cs. Németh Lajos, Kalocsay Miklós, Juhász Jácint, Bay Gyula állják körül a levelet felolvasó nádort:

– Én, Batu, az ég fejedelmének küldöttje, bámulok rajtad, Béla király, hogy egyetlen üzenetemre nem válaszolsz. Hódolj meg nekem népeddel, küzdj velem együtt a karakorumi szent birodalom tagállamaként a nyugatiak ellen, és élsz sokáig, az árnyékunkban, dicsőségben. Ha nem teszed, meghalsz, és elpusztítom népedet. Parancsolom, hogy a hozzád menekült kunokat, Kötöny királyt és népét elkergesd, nehogy miattuk rád is kiterjedjen a haragom. A kun jurtában él, te házban. Ha futnod kell, te hogy viszed el a palotát? Siess felelni, szűk az idő!

Hatásos indítás. Nagyszabású film jelenetei is kerekedhetnek Szabó Magda írásaiból, amelynek élménye erősebb lenne, ha ezen az estén a trilógia három drámája inkább három felvonásként, itt és most, lepereghetett volna.

Az író nő beleszeretett a részletekbe, a színészek pedig alig keveredtek ki belőle.

Mensáros László megalázónak érezte epizód szerepét – a kasztrált görög nevelőét. Ráadásul, rendezői engedéllyel, Tímár Béla egy magyar udvaronc szerepében az eunuch arcfestését és modorát is átveszi, s ezzel az egyébként remek Mensáros-paródiával ki is „lóg” az előadásból.

Mensáros László, aki mindig Az emberi jogok nyilatkozata és a Huszadik század önálló estjének előadójaként jelenik meg előttem, nem is titkolta véleményét:

- Olyan ez a színdarab, mint a szabódó menyasszony...
- Hogyhogy? – kérdeztem.
- Hosszú előjáték után „azt” csak két év múlva engedi meg, és az utójátékot újabb egyévi várakozás előzi meg...

Lehet, hogy *A meráni fiú* ezért is lett belső szóhasználatban egyszerűen „A meráni lány”?

Sajátos világ a színház. Szókimondó. Olykor fésületlen. Majd minden előadásra becenevet használ. A Ványa bácsi Ványadt bácsi lett, a Jövőre, veled, ugyanitt csak Jövőre, és senki nem beszélt Hoféliáról, Élelem béréről: egyszerűen a Hofira kértek jegyet. Amiből az is következik, hogy a nézőt a színész érdekli, arra az előadásra vesz jegyet, melyben Schütz Illa és Sztankay játszik, Tolnayra és Szabó Sándorra kíváncsi.

Márkus Laci egyre súlyosbodó betegsége közepette vállalkozott Molnár Ferenc: *Játék a kastélyban* című előadásában a színpadra lépésre. Már az első nyilvános főpróbát oly felfokozott érdeklődés kísérte, hogy színházba bejutni vágyó nézők egymást lökdösve nyomták be a bejáratú üvegajtót, amely így millió darabra törött. Valaki az orrát is betörte, a nézők pedig vércseppeken és üvegszilánkokon taposva rohamozták a színházat.

Színházban minden megtörténhet! Még ez is.

A jegyszedők tehetetlenek, erősítés érkezik, és ebben a fokozott ellenőrzésben még az is előfordul, hogy a darab rendezőjét nem ismerik fel, s nem akarják beengedni.

Lengyel Györgynek talán a szíve is meghasadt ettől a kiéletlen világtól, amelyből az is következtethető, hogy a rendező színpadra juttatja szereposztásával a színészt, segíti szerepépítését: aztán ott marad egyedül a nézőtérén.

Ha egyáltalán beengedik.

Szövegszerkesztőm képernyője mellett az ablakon át az utcára tekintek, ott szemközt, Márkus Laci egykori lakásának ablakain, megáll a tekintetem. Az ablakot már sosem nyitja ki.

Összeszorul a szívem. Az elmúlás kegyetlensége sátáni erővel jelenik meg előttem: hallom Domján Edit magával ragadó nevetését, látom magam előtt Mensáros Laci bácsit ezüstvégű elegáns sétabotjával és kiskutyájával, valamint Tolnay Klárit, Szabó Sándort... s a túlvilági erők félelmetes egybeeséseként a főleg zenét sugárzó rádióadó, mely írás közben itt nekem mindig szól, éppen most mondja be, hogy meghalt Juhász Jácint... Jaci megtört, beteg hangján utolsó interjúját sugározzák...

Nem vagyok képes hallgatni. Kikapcsolom a rádiót, s szünetet is kell tartani.

Visszatérve a naplómhoz: A meráni fiú és a trilógia följegyzései kötnek le újra. A színészi csínytevések egész sora elevenedik meg előttem. A király és az ország urai egy terepasztal körül állva a tatárok várható támadását elemezték, Juhász Jácint elmondta végszavát:

- Ez a Sajó!
- Én meg a Hacsek – sziszegte Tímár Béla, de úgy, hogy a nézőtérén a rendező is hallotta.

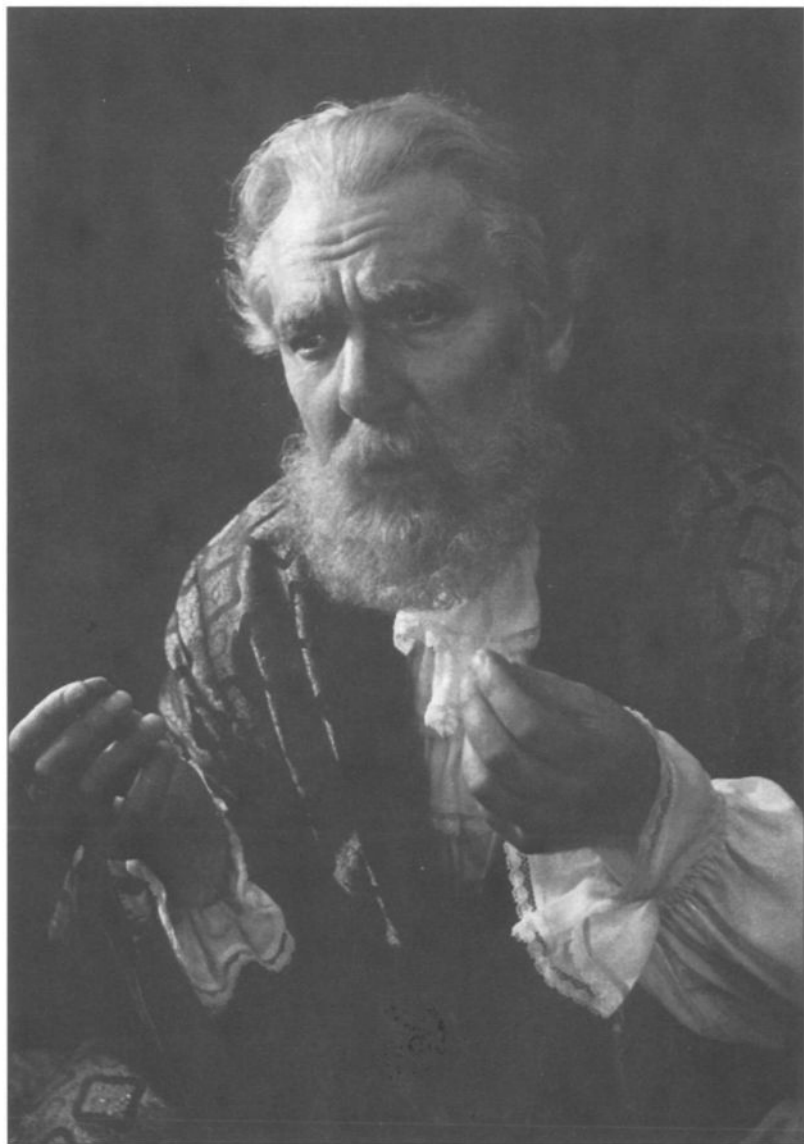
Arbuzov: Kései találkozás
Mensáros László, Tolnay Klári
Rend.: Szirtes Tamás, 1977

Móricz Zsigmond: Murányi Kaland
Almási Éva, Sztankay István
Rend.: Lengyel György, 1974

Goodrich-Hackett: Anna Frank naplója
Vass éva, Tímár József
Rend.: Ádám Cseri, 1957

Németh László: Széchenyi
Tímár József
Rend.: Ádám Ottó, 1957

Arthur Miller: pillantás a hídról
Cs. Németh Lajos, Vass Éva, Tolnay Klári, Pécsi Sándor
Rend.: Ádám Ottó, 1960

Szabó Magda: Régimódi történet
Almási Éva, Gáti Oszkár
Rend.: Lengyel György, 1977

Pécsi Sándor és Ádám Ottó az Éjjeli menedékhely próbáján

A szerző
Illés Árpád festőművész műtermében
1976

Szabó Magda: Régimódi történet
Schütz Ila, Sulyok-Mária
Rend.: Lengyel György, 1977

Slade: Jövőre, veled, ugyanitt
Sztankay István, Schütz Ila
Rend.: Szirtes Tamás, 1978

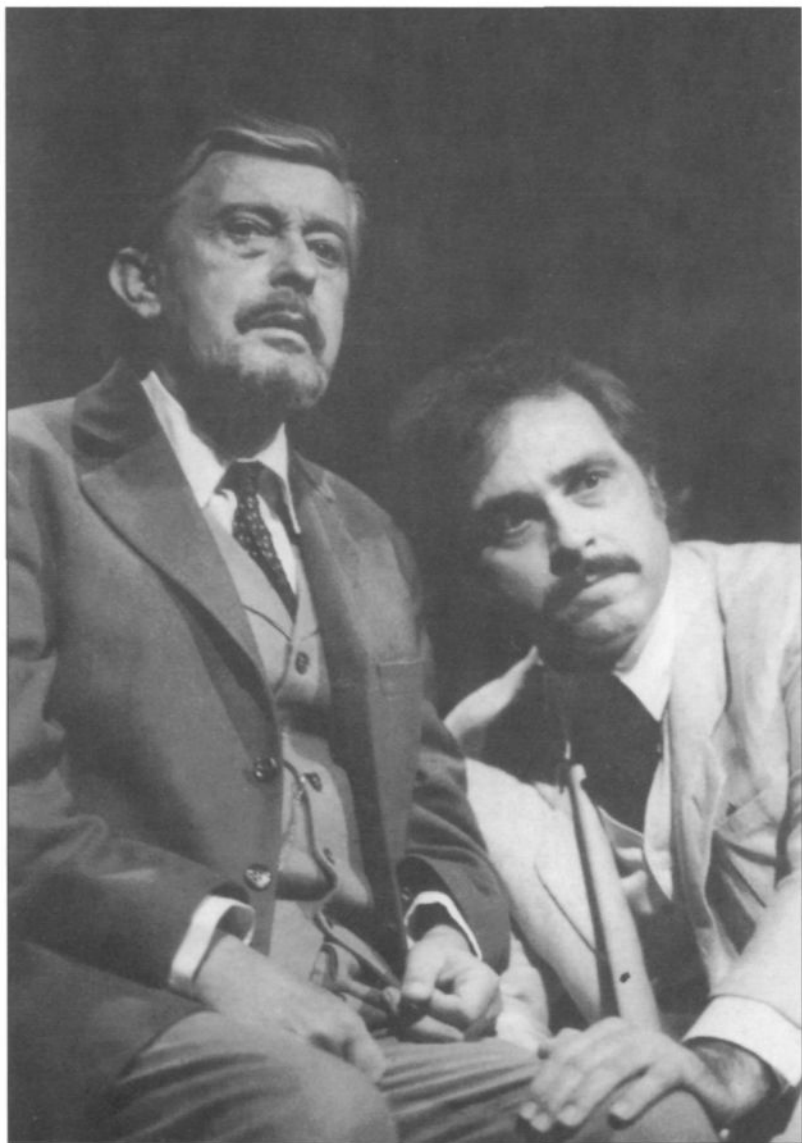
Csehov: Három nővér
Bencze Ilona, Almási Éva, Piros Ildikó
Rend.: Ádám Ottó, 1979

Ronald Harwood: Az öltöztető
Mensáros László, Haumann Péter
Rend.: Ádám Ottó, 1980

Szabó Magda: A meráni fiú
Huszti Péter
Rend.: Lengyel György, 1980

Csehov: Ványa bácsi
Mensáros László, Huszti Péter
Rend.: Ádám Ottó, 1982

Hubay-Vas-Ránki: Egy szerelem három éjszakája
Tímár Béla, Bencze Ilona
Rend.: Szirtes Tamás, 1975

Wouk: Zendülés a Caine hajón
Márkus László, Pécsi Sándor
Rend.: Vámos László, 1972

Osztrovszkij: Farkasok és bárányok
Pécsi Sándor, Dayka Margit
Rend.: Hont Ferenc és Horvai István, 1951

Az alkalmi poént akkor röhögés követte, hogy a népes színészcsapat tagja levegőt is alig tudtak venni.

Lengyel György mindenkit lezavart a színpadról.

Máskor pedig sehogy sem akart a tömegjelenet hatásossá formálódni, a reakciók inkább finomkodó néma jelenetre emlékeztettek: szokványos délelőtti emlékpróba volt, senki sem adott a jelenetbe fokozott energiát. Lengyel György egyre türelmetlenebb lett, végül kifakadt:

– Dőzsöljetek! – s felrohant a színpadra. – Dőzsöljetek! – kiáltozta, és beesett a sугólyukba.

Lába eltört, be kellett gipszelni, felpolcolt lábbal ült a nézőtéren, és vezette ekképpen a próbákat. De nem tudta nézni, hogy a jelenet rosszul rögzül, felbicegett hát a színpadra. Huszti Péter féltő arccal nézett rá:

– Gyurikám, csak óvatosan!

– Dőzsöljetek! – kérte a rendező, és amint hátrált, újra beesett a sугólyukba.

Az előadás nehezen formálódott, leállások, felírások, megbeszélések...

– Ebből bemutató nem lesz! – hangzott mindenütt, mint majdnem mindig premerek előtt.

Megtelt a büfé, összes szereplő, résztvevő, feszült hangulat, megbeszélés, amelyen a rendező nagy ívű beszédével mutatott rá a hiányzó elemekre, s ahogy történni szokott: színészlől színészre haladva ismertette kérdéseit. A megfeszített csendben egyszer csak Gyabronka József állt fel és fontos ügyben kért szót:

– Azt szeretném összeírni, ki kér a banketten rántott húst?!

S erre olyan röhögés tört ki, ami tizenöt év múltán is csilláptíthatatlanná erősödik, ha valaki ezt a színházban szóba hozza.

A tatárjárás a Madáchban igazából vidámnak bizonyult...

Nádasdy Kálmán

1980. április 17-én, csütörtökön visszavonhatatlan bizonyosság lett a hír: meghalt Nádasdy Kálmán háromszoros Kossuth-díjas, kiváló művész! Ezzel kínálgatta portékáját, az *Esti Hírlapot*, egy újságárus. Kemény, érces hangja betöltötte a teret.

Képzeletben egykori elődjére gondoltam, aki valahogy eképpen árulhatta az 1938. október 4-i *Estet*: Nádasdy Kálmánt rendezőnek szerződtette a milánói Scala!

Aznap az Operaház művésztagejai ünnepelték Nádasdy Kálmánt, a színház rendezőjét.

– Egy héttel ezelőtt – mondotta Nádasdy – telefonhívást kaptam Milánóból. Mattalóni, a Scala intendánsa, óhajtott beszélni velem. Láta Firenzében Operaházunk társulatának előadásában Bartók: *A kékszakállú herceg vára* című operáját, amelyet a firenzei vendégjáték idején én rendeztem. Bartóknak és zseniális művének Itáliában rendkívüli sajtósikere volt és a színpadravítel formája ott a teljes újszerűség erejével hatott. Szerződéseem szerint Puccini: *Turandotját* kell rendeznem januárban.

Ki volt hát ez az ember, ez a nagy művész, aki évtizedekkel ezelőtt nagyobb tekintély volt határainkon túl, mint idehaza? A legnagyobb magyar rendezők egyike, akár Hevesi Sándor vagy Gellért Endre, a színházi mesterség dísze, amit a magyar szín-

háztörténet mindeddig még egy kis „portrékönyvecskével” sem hálált meg. Pedig volna mit ímni Nádasdyról, Medgyaszay Vilma hajdani zongorakísérőjéről, Kodály Zoltán zeneszerző-növendékéről, Lehár Ferenc unokaöccséről, Puccini operaszövegeinek magyarra fordítójáról; Oláh Gusztávval közösen a realista magyar operajátszás-operarendezés megteremtőjéről, aki az operát visszahódította színházművészetnek, visszalopva oda újra a drámát, s közben megtartva a muzsikát, hogy így a realitás költői valóságát szólaltassa meg.

Nádasdy Kálmán háromszoros Kossuth-díjas, Kiváló Művész, a Magyar Állami Operaház egykori főrendezője és igazgatója, a Színház és Filmművészeti Főiskola egyetemi tanára, volt rektora, a Magyar Színházművészek díszelnöke. Színpadi és filmrendező, zeneszerző és műfordító. Ádám Ottó tanára, barátja.

1904. november 25-én született Budapesten. Irodalmi tevékenységét középiskolád korában kezdte el Puccini *Turandot*-jának (három egyfelvonásos: *Gianni Schicchi*, a *Köpeny*, *Angelica nővér*) lefordításával.

A *Népszava* 1969. december 25-i számban így nyilatkozott Nádasdy: „Gyerekként orvos akartam lenni, apám azt szerette volna, ha jogász leszek. Igaz, még rövidnadrágot hordtam, amikor bevittem első operafordításomat, a *Gianni Schicchit* az Operaházba. Kinevettek, azt mondták, nyilván apám munkáját vittem be. Pedig nem – máig is ezt a fordítást éneklik nálunk.”

Hamarosan levelet kézbesített a postás a tizenhat éves fiúnak a Magyar Királyi Operaház igazgatójától: „Méltóságos Uram! Puccini-fordításait az Operaház elfogadta, fáradjon be a szerződést aláírni.” A „kis méltóságos” be is fáradt az Operaházba, és attól kezdve szoros szálak fűzték az operakultúrához.

Középiskolai tanulmánya befejezése után újabb szerződést írt alá az Operaházban: szerződötték rendezőasszisztensnek. Ebben a minőségben dolgozott az Operánál 1922-1925 között. 1925-tól 1932-ig zeneszerzést tanult, baráti kapcsolatba került Farkas Ferencel, akiről – évtizedekkel később – oly nagy szeretettel írt cikksorozatot a *Népszava* hasábjain. Ezekben az írásokban Nádasdy voltaképpen fiatalkori éveinek hiteles krónikáját, induló pályájának, művészi ébredésének pillanatait rajzolta meg. Farkas Ferenc, a tehetséges, fiatal zeneszerző, Kodály-tanítvány, bentlakó „házitanító” lett Nádasdyéknál. A különösebb zenei képzettséggel nem rendelkező Kálmánt tanította zeneelméletre, hogy az igyekvő, s már ekkor tehetséget eláruló fiatalembert felhozza arra a szintre, hogy ismeretei és tehetsége – „félíg csiszolt gyémánt” – alkalmassá tegyék arra, hogy a budapesti Zeneművészeti Főiskolán Kodály Zoltán tanítványa legyen.

Egyszer elmesélte nekem első találkozását Kodály Zoltánnal: „Kodály szinte megközelíthetetlen volt. Schogyan sem sikerült a közelébe férköznöm, pedig akkor már minden vágyam az volt, hogy zeneszerzést tanuljak a mestertől, hogy a zenei ismeretek megszerzésével valóban operarendező váljak belőlem. Kodályt azonban nem tudtam elérni. A telefont sohasem vette fel. Egyszer meglestem az utcán a Lövölde tér felé. Utána mentem, majd egy hirtelen mozdulattal elé álltam, és azt mondtam: – Mester, szeretnék a tanítványa lenni! – Kodály csodálkozva nézett rám, és a szokatlan helyzet komikumán elmosolyodott. – Ért ön a dinnyéhez? – kérdezte tőlem válasz helyett természetesen hangon. – Ugyanis épp dinnyét megyek vásárolni a térre, ott mindig jó a dinnye – folytatta, és én vele tartottam. Megvettük a dinnyét, s én a jókora gyümölcsöt ci-

pelve kullogtam mellette egészen hazáig, és hallgattam feledhetetlen szavait a zenéről.”

Nádasdy Kálmán 1928 és 1932 között volt Kodály Zoltán növendéke. Zenei tanulmányainak eredményeképpen 1933-ban *Népdalfeldolgozásokat* tett közzé. A következő évben válogatást készített *Társas énekek* címmel régi európai zeneszerzők műveiből. A dalok szövegét ő maga fordította.

Közben gyakorló színházi zenész is lett a fiatal műfordítóból és zeneakadémistából. Az Izabella téri Magyar Színházban, 1927-ben zenész vígjátékokat mutattak be. Prózai színészeket, többek között Csontos Gyulát, Dénes Györgyöt, Gombaszögi Ellát, Titkos Ilonát és Törzs Jenőt szerződtették a Párizsi kirakat című francia darabhoz. Nádor Mihály, a zenei vezető-korrepetitor, a zongorakísérő szerepre Kodály zeneszerző osztályából Nádasdy Kálmánt választotta ki. Igazi rendezői tanfolyam volt ez a pályakezdő Nádasdy számára.

Tanulóévei alatt gyakran látogatta a Fővárosi Könyvtárat – a mai Szabó Ervin Könyvtár központja –, amelynek finom díszítésű olvasótermében forgatta kedvenc könyveit, böngészte a szabadpolcot. Éledő művészegyénisége igen fogékony volt a költészet, a modern líra iránt. Ady verseit különösen magáénak érezte. Egy ízben a költő egyik verseskötetét is becsempészte a szabadpolcra, hogy – még ha ily módon is –, legyen Ady a könyvtár állományában.

1933-ban rendezőnek szerződtette az Operaház, amelynek 1945-től főrendezője, 1959-1966 között igazgatója volt.

Operarendezései a budapesti Operaház műsorának állandó alapját jelentették és jelentik ma is. Van olyan rendezés, amely több évtizede szerepel az Operaház színpadán, máig teljes frissességgel és erővel. Rendezéseit elemző, rekonstruáló részletek

helyett itt most csupán jelentős operarendezéseit sorolhatom fel, de a felsorolás így is terjedelmes: Verdi: Don Carlos (1934, Oláh Gusztávval); Puccini: Bohémélet, Pillangókisasszony, Tosca, Turandot, Manon Lescaut és Triptichon; Mozart: Figaró házassága, Don Giovanni; Donizetti: Don Pasquale; Rossini: Tell Vilmos; Massnet: Manon; Beethoven: Fidelio; Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok, Siegfried.

Siegfried-rendezésről így írt Balassa Imre a Staud Géza által szerkesztett Színház című lapban a felszabadulás után:

„Nádasdy Kálmán munkája az eszményi Wagner-rendezőt mutatja be: azt, aki a zeneszerző minden rejtőző mondanivalóját, a hangjegyek között bujkáló legbensőbb lényeket testesíti meg és oldja fel drámai akcióvá. Závodszy, az ifjú Siegfried megszemélyesítője, teljesen felszabadult. Alakítása és éneke a költő megálmodott Siegfriedjét idézi elénk! Fodor János wotani bölcsességgel és szenvedéllyel, viharzással és rezignációval hiteti el a Niebelunk-ének istenségét, hangja pedig világ-raszoló tünemény! Németh Anna Erda dikcióját nemesen mintázza: egy páratlan szépségű alt zengésében szólal és szárnyal ez a szólam! Somlót nagy örömmel láttuk viszont, akárcsak Mimét: a kivételes muzikalitású művész Wagner színpadának egyik legnehezebb feladatát oldja meg, mesterien! Székely Mihály basszusának komor szépsége tökéletesen érvényesül Fafner félelmetes megszólalásában, Németh Ella hangja és lényé verőfényes szférák felé bontja ki szárnyait, Maleczky Alberichje démonikus színekben lobog, Pavlánszky Edina pedig a madárka hangját csattogva-csengve csendíti fülünkbe.”

Nádasdy további operarendezései: Purcell: Didó és Aeneas; Moniuszko: Halka; Muszorgszkij: Borisz Godunov; Erkel: Hunyadi László. Mindkét utóbbi rendezés Oláh Gusztávval

közös munka. Kiemelkedik még rendezései közül Erkel: Bánk Bán; Kodály: Székelyfönő; Bartók: A kékszakállú herceg vára; Farkas: A bűvös szekrény; Kenessey: Az arany meg az asszony és nem utolsó sorban Verdi: Othellója.

Megrendezte Kodály: Cinka Panna balladáját is, amelynek szövegét Balázs Béla írta. 1947-ben, az akkori Színházban így írt az előadásról Balassa Imre: „Fél éjszakával Kodály legújabb színpadi alkotásának bemutatója után még mindig vad izgalom remeg agyamban és idegeimben, szívemben és képzeletemben. Két okból különösen izgalmas ez a bemutatkozó. Felkavar bennünket s megmozgatja képzeletünket maga az évszázadok óta annyiszor megismételt kísérlet, amelyre együtt vállalkozott két költő: Kodály Zoltán és Balázs Béla. Egyezséget kötni az operaszínpadi muzsika és próza között, olyan művet alkotni, ami prózai beszédeiben is teljes dráma, de mégis – muzsika után kiált!... Az új műben a színpadi cselekmény és a muzsika csodálatos egységét érezzük. Drámai és zenei crescendóban tör a színpadi és a zenekari cselekmény, egy-egy jelenet vége, mint zenei és drámai csúcspont felé, hogy extázisba ragadjon bennünket! Nádasdy Kálmán, a rendező és Ferencsik János, a karmester, a Kodály-zenének és a Balázs-szövegnek ezt a közös szándékát és legbensőbb lényegét ragadja meg: démonikus izzású, drámai lüktetésű itt minden pillanat! Fülöp és Oláh díszletei valóságos víziók, Márk jelmezei pedig pompás színfoltokként helyezkednek le e látomásokban. Rajczy Ocskay brigadérosa az egyes ember és a néptragikumának együttes és megrázó kifejezése, Lukács Margit a legendás cigányleány rejtelmes és szövevényes alakját a szenvedély őszinteségével és misztikus fényekben ábrázolja. Rösler Endre kitűnő drámai színésznek bizonyult, Osváth Júlia szépséges és érdekes,

Bartos Gyula öreg parasztja az évszázados keserv hamu alatt izzó paraszát lobbantja szemünkbe, Nagy Adorján, Ladányi, Mindszenti, Bozóky egy-egy jól rajzolt arcéllal gyönyörködtet bennünket, de kijut a jó szó – mégpedig méltán – Sugár Tibornak, Illyésnek, Katona, Horváth, Mádi-Szabó és Maklár János alakításának is. Az pedig a legnagyobb hálátlanság lenne, ha elfeledkezném a kodályi erővel és rejtelmes szépségben megszólaló kórusról. A karigazgató: Pless László.”

Nádasdy Kálmán operarendezői munkásságát kezdettől fogva a realizmus érvényesítése jellemezte. Elemezte az operák zenéjét, a zene drámai kifejezőerejét tartotta fontosnak, megtartva a zene, a rendezői beállítások, a színészi játék és a színpadkép kellő egyensúlyát, de úgy, hogy ezek drámai tartalmának hatékonyabb kifejezésére szolgáljanak. Ez a törekvés biztosíthatta azt, hogy előadásai egységesek, következetesek és művésziek voltak. Mestere volt a színpadi téralkotásnak, a monumentalitásnak, a látványos tömegjelenteknek. Rendezői módszerében igen hatásosan és eredményesen ragadta meg az egyes szereplők és a tömeg színészi feladatait, ezeket rendkívül szuggesztíven tudta átadni a szereplőknek, együtt kialakítva a megfelelő megoldást. Nem csak a szólistákra, hanem a tömeget alkotó egyes énekesek és némaszereplők számára is külön-külön személyiségre szabott feladatokat adott, s így a tömeg egyéneinek arcát is kialakította.

Nádasdy Kálmán szuggesztív képességének hatását kellőképpen igazolja Molnár Gál Péter 1974. december 8-án a *Nép-szabadságban* írott emlékezése: „El kell, hogy meséljem életem egyik legerősebb és legnagyobb hatású élményét: az első zenés rendezés órákat a Színművészeti Főiskolán, amikor Nádasdy – hogy bevezesse növendékeit a rendezésbe – előbb is

elemezni tanított bennünket. Mégpedig gyakorlati módon. Leült a zongorához, kinyitotta Puccini egyfelvonásosának, A Köpenynek a zongorakivonatát, játszani kezdett, énekelni, szerepet formálni, és magyarázni egyszerre. Kápráztató tünemény volt ez: énekelte az összes szerepet, a hangszereket is megszólaltatta; ő volt a díszlet is és a zenekar. Egyszerre több szereppé vált, és előadássá. Eközben meg nem szakítva a művészi élmény folyamatosságát – mert azzá lettek órái, a pedagógia művészetévé –, elemzett, felhívta figyelmünket egy-egy megbúvó motívumra; zenekarrá vált és színpaddá, és ő volt a világitás is. Főként a világitás, mert fényt hozott, nemcsak a Puccini műveknek, hanem a fejeknek.”

A budapesti Operaházban végzett munkásságán kívül vendégrendezett külföldi operaházakban is. 1938-ban rendezte a milánói Scala-ban a *Turandotot*, ugyanabban az évben a vенеcei La Fenice-ben ugyancsak *Turandotot*, a bécsi Staatsoperben a *Bohéméletet*. Ugyanitt rendezte 1990-ben a *Faustot*. A firenzei Maggio Musicale számára megrendezte Bartók: *A kékszakállú herceg várát* (1938), Rossini: *Tell Vilmosát* (1939) és Verdi: *Traviatáját* (1950).

A budapesti Rádió számára rendezte: Sztravinszkij: *A katona története* (1950) és Polgár Tibor: *Kérők* (1954) című operáját.

Nádasdy zenepolitikai tevékenysége mellett igen nagy szerepet játszott az Operaház énekeseinek művészi és színésznevelésében.

Rendezői munkásságán kívül ugyancsak az Operához fűződik műfordítói tevékenysége. Lefordította többek között – a már említett *Triptichonon* kívül – Puccini: *Manon Lescaut-ját*, a *Nyugat lányát*, Verdi: *Simone Boccanegráját*, Borodim: *Igor*

hercegét és Muszorgszkij: *Borisz Godunovját* és a *Hovanscsinát*, Rimszkij-Korszakovtól pedig az *Aranykakast*.

Operett-rendezései – Johann Strauss: *Cigánybáró*, Duna-jevszkij: *Szabad szél*, Miljutyin: *Havasi kürt* – a korabeli kritikák szerint a műfaj legkiemelkedőbb eredményei közé tartoztak.

Székelly Endre a Színház és Filmművészet hasábjain ekképpen írt 1951-ben a *Havasi kürt* bemutatójáról: „A Fővárosi Operettszínházat elismerés illeti ennek a darabnak előadásáért. Merészen nyúltak a feladathoz, holott tudták, hogy zenei szempontból olyan munka vár rájuk, amihez foghatót eddig az Operettszínház nem ismert. A nagy feladathoz egészen rövid idő alatt felfejlődött az együttes, meg tudta oldani azt, amit vállalt. Első helyen a nagy együttesek munkáját, a kórust, zenekart és tánckart kell említenem. A színház énekkara operai feladatot oldott meg, méghozzá – különösen az első felvonásban – igen jól. Kellemes meglepetés a kar jó mozgása, játéka, amellyel szerves részévé, szereplőjévé, hősévé tud válni a történetnek, s nem marad pusztán háttér vagy zenei kíséret. Hadd jegyezzük fel a karigazgató Virány László és a kórust nagy művészettel mozgató Nádasdy Kálmán nevét. A rendezés zenei szempontból is nagy segítője az előadás sikerének. Az I. felvonásban például a kórus rendezői beállítása, egyaránt kedvez a hangzási követelményeknek és a színpadkép kívánalmainak. A rendezés munkája Nádasdy Kálmán és Apáthy Imre nevét dicséri.”

A felszabadulás után vendégszerepelt prózai színpadokon is. A Nemzeti Színházban rendezte, Major Tamással közösen, Shakespeare: *III. Richárdját* (1947) és *Othellóját* (1948, 1954) Tímár Józseffel, majd Bessenyei Ferencsel a címszerepben. Ezek az előadások a felszabadulás utáni magyar színházi kö-

zönség legszebb és leghatásosabb színházi élményei közé tartoztak.

A Nemzeti Színházban hatalmas előkészületek után jutottak el a *III. Richárd* bemutatójáig. A címszerepet Ivánffy Jenő, Törzs Jenő és Ódry Árpád után Major Tamás alakította. A színház legjobb erőit vonultatta fel Nádasdy, hogy az *Antonius és Cleopatra* és a *Vízkereszt* után a harmadik Shakespeare-felújítás is méltóképpen fejezze ki a magyar színjátszás fejlettségét. Major Tamáson kívül a főbb szerepeket Somlay Artúr, Básti Lajos, Gábor Miklós, Rajczy Lajos, Tőkés Anna, Sulyok Mária Gobbi Hilda és Szörényi Éva játszották. Major Tamás a következőképpen nyilatkozott a Színház című lap riporterének: „Shakespeare-t játszani – és főleg *III. Richardot* – a legnagyobb feladat, ami színész számára egyáltalán lehetséges. Nagy elődeink közül Ivánffyt sajnos nem láthattam, de Törzs Jenőt, Ódry Árpádot igen. Mindkettőjük teljesítménye felejthetetlen számomra, én mégis valami mást szeretnék. De hiszen ez természetes. A színész a szerepben önmagát is kell, hogy adja.” Nádasdy Kálmán ugyanekkor ezt mondta: „A *III. Richárd* új fordításban kerül ezúttal színre. Vas István, a kiváló költő fordította le újra, s mondhatom, nem csak irodalmilag kifogástalanul, hanem a színészek számára is pompásan. Az ő fordításában a nehéz Shakespeare-szöveg oly könnyen mondható, hogy szinte öröm hallgatni. Ezenkívül meg kell említeni Varga Mátyás új díszleteit, amelyek lényeges részei lesznek az előadásnak. Shakespeare idejében nem voltak díszletek, csak egy-egy táblával jelezték a színt. Ezért a Shakespeare tragédiákban húsz-harminc szín is lehetséges. Ha ezeket mind be kellene díszíteni, az előadás nehézkéssé válna s némelyik fél napig is eltartana. Varga Mátyással úgy segítettünk ezen a bajon, hogy

több részre osztottuk a színpadot. A rivaldát egészen az első sorig hoztuk ki, s így a színpad szélességben és mélységben egy-egy előfüggönnyel akár négy részre is osztható... Fontos szereplője az előadásnak Márk Tivadar, a kosztümtervező. Az ő kosztümjei nem ruhák, hanem úgyszólván díszletek. A kort jelzik s a cselekményt sokban érthetőbbé teszik.” Arra a kérdésre, hogy mi a különbség rendezés szempontjából az Opera és a Nemzeti Színház között? – ezt felelte Nádasdy Kálmán: „Részben könnyebb, részben nehezebb. Az Operában az énektechnikai adottság másfajta megoldásokra készítet. Az időt, amit az Operában a muzsika tölt be, itt ki kell formálni. Merőben másfajta feladat, de el lehet mondani, hogy amit ott megtagarítunk a réven, azt megtérítjük a vámon s ugyanez vonatkozik itteni munkámra is.”

Feszült várakozás előzte meg az 1954-es Othello-bemutatót. A korabeli dokumentumok között keresgélve erről a reprízről, hallgassuk meg Kárpáti Aurél beszámolóját, amelyet 1954-ben tett közzé a Színház és Filmművészet hasábjain: „A mostani felújításkor Major Tamás és Nádasdy Kálmán rendezésében került sor a velencei mór tragédiájára. Az alapos felkészültségű, kiváló rendezőnek elsősorban javára írhatjuk, hogy helyesen értelmezték a darab eszmei mondanivalójából mindazt, ami Othello, Jago és Desdemona egymáshoz való viszonyában jut kifejezésre. Othello természetesen mindvégig középpontja marad a játéknak, amellet, hogy fokról-fokra éreztette elmélyülését annak a lelki válságnak, amelybe Jago félelmesen galád bűvészmutatvány kergeti. Ugyancsak helyes volt az az újszerű rendezői felfogás, amely a konvencionális polgári érzelmesség helyett Desdemonánál az öntudatos, határozott asszonyiség vonásait tette uralkodóvá. Elismerésre méltó, bátor kísérletnek

tekinthető az is, hogy Jago szerepét ezúttal először bízták olyan színészre, aki sikereit eddig jórészt rokonszenves alakok életrekeltésével aratta... A tömegjelenetek közül hangulatban kitűnt Othello ciprusi megérkezése s a katonák mulatozása Cassio lerészegítésénél. Jago és Othello harmadik-negyedik felvonásbeli három nagy jelenetét lélegzetelállító izgalom fűtötte át, izzottak a drámai feszültségtől.”

Kárpáti Aurél ezután részletesen elemzi az egyes szerepalkításokat, amelyekből most két részletet emelek ki: „Ami az egyes szereplők játékát illeti, elsősorban Bessenyei Ferenc Othello-alkításáról kell szólnunk. Bemutatkozását e hatalmas, nehéz Shakespeare-szerepben méltó várakozás előzte meg. Othelloja nagy meglepetés volt s csaknem hibátlanul beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Ez a szerencsés színjátész adottságokkal megáldott, igen tehetséges fiatal művész sokat fejlődött emlékezetes Bánk- és Kossuth-alkítása óta. Elmélyültebb, fegyelmezettebb, kifejezőbb lett. Nemcsak helyesen értelmezte sokrétű szerepének lényegét, hanem ami ugyanilyen fontos, őszintén át is élte az egész alakot. A mór gyermekded lelkületének s nemes, tiszta gondolkodásának kiemelésével meg tudta értetni, el tudta hitetni velünk, hogy ebbe a rokonszenves Othelloba valóban beleszerethetett Desdemona. Szuggesztív emberábrázolása a második és harmadik felvonás során érte el tetőfokát.”

Jago alakítója, Gábor Miklós iránt talán még nagyobb előzetes érdeklődés nyilvánult meg: „...Az ő személyében – folytatta Kárpáti Aurél – nem olyan intrikus Jagora számíthatunk, akiről már első pillantásra, messziről lerí a figyelmeztetés: vigyázat, én cselszövő vagyok.” A továbbiakban Kárpáti Aurél Gábor Miklós alakításáról azt fejtegette, hogy éppen a színész

személyi adottságai miatt nem érezte Jago karakterét teljesen sikerültnek.

Ugyancsak sikerrel rendezte meg Nádasdy Kálmán – Pártos Gézával közösen – Móricz Rokonokját (1951) a Madách Színházban Móricz Virág és Thurzó Gábor átdolgozásában: Senyei Vera, Horváth Jenő, Tolnay Klári, Lehotay Árpád, Pécsi Sándor, Uray Tivadar, Keleti László, Dayka Margit, Rózsahegyi Kálmán és Gombaszögi Ella közreműködésével. Idézzünk a kritikák közül egyet, Benedek Andrásét, amelyet a bemutató után publikált a Színház- és Filmművészetben: „Egészen kitűnő munkát végzett a Madách Színház együttese Nádasdy Kálmán és Pártos Géza rendezésében. Nyilván nem az ő hibájuk, nem is a díszlettervezőé, Neogrády Miklóisé, hogy a rövid első és a második felvonást a színház adottságai folytán nem lehetett két képbe, de egy felvonásba összehozni. Móricz szövege reális és masszív díszletet igényel, nem lehet trükkal, jelzéssel pótolni. Egy-két helyen azonban kissé félresiklik az előadás, nem tudnám eldönteni, hogy a rendező, a díszlettervező vagy a színész hibájából.”

Ugyanebben az évben rendezte Nádasdy Caragiale: *Zűrza-varos éjszaka* című darabjának előjátékát a Vidám Színházban. Nagy kedvvel rendezte meg a Nemzeti Színházban a Lumpáciusz Vagabunduszt is, a Nestroy népszerű bohózatából Heltai Jenő által 1943-ban írott verses vígjátékot. A bemutató előtt így nyilatkozott a Színháznak, Staud Géza lapjának: „Végre egy mese! Boldogító érzés. Ez az az ősi igénye a gyermeknek, amelyet felnőtt korában is megőriz magában. Odaül valakinek a lába elé, valakinek, aki mesél: tündérekéről, varázslókról, szerelmes mesterlegényekről, örömről és szenvedésről. Mindezt nem elemzi, sőt széjjel sem szedi, hanem azzal a varázsszem-

mel nézi, amely nem bontja fel az életnek ezerszínű sugárzását, hanem egyszerre ad kicsit és nagyot, alacsonyat és magasat, vagyis az életnek teljességét: a mesét. Heltai Jenőben mindig volt valami ezeregyéjszakai mesélő kedv. Nestroy bohózatának megsárgult lapjait megtöltötte a maga gazdag képzeletének színes ábráival. Az ember nem tudja miben gyönyörködjek jobban. Major Tamás, a Nemzeti Színház igazgatója, minden lehetőséget megadott arra, hogy ezt a mesét szépen el is mondassuk. Varga Mátyás színesen foszforeszkáló, muzsikáló képeket festett, Ránky György mulatságos és édesen csilingelő zenét irt, Heltai Jenő szép szavait pedig a legjobb színészgárda mondja el, olyan tűzzel és képzelőerővel, amelytől a tündérek remélhetőleg valóban megjelennek a Nemzeti Színház deszkáin. Én is igyekszem, hogy el ne rontsam ezt, amin munkatársaim – Rajczy Lajos, Gobbi Hilda, Uray Tivadar, Bartos Gyula, Görbe János, Pethes Sándor – olyan szeretettel dolgoznak.”

Prózai rendezései közül – amelyek e téren is élvonalba állítják – kiemelkedett az Othello második rendezésének új szempontú értelmezése.

A magyar filmkultúra és filmtörténet is bejegyezte – és nem is akárhová! – Nádasdy Kálmán nevét és működését, hiszen Nádasdy mint filmrendező alkotta az első, ma is eleven színes filmet: a *Lúdas Matyit* (1949) és a *Föltámadott a tenger* című történelmi filmet (1952-52).

(És ezt csak zárójelben. A harmincas, negyvenes és ötvenes évek Színházi szaklapjait lapogatva találtam rá az 1947-es Színházban egy cikkre, amely Nádasdy házasságkötéséről tudósít. „A legújabb művész házaspár: Nádasdy Kálmán, az Operaház főrendezője és Birkás Lilian, az Operaház fiatal énekesnője. Romantikus szerelmük az ostrom borzalmainak idején az

Opera pincéjében kezdődött. Sok más művésszel együtt Nádasdy is, Birkás Lilian is ott élték át az ostromot.” Birkás Lilian – akinek nagy sikere volt a *Rózsalovag* szerepében, a *Mártában*, a *Parasztbecsületben*, a *Jancsi és Juliskában*, a *Hoffmann meséiben* és a *Székelyfonóban* – ezután elmondotta, hogy férje rendezésében a *Pillangókisasszony* Susuki szerepére készült, és első ízben lesz alkalma arra, hogy az Opera színpadán Nádasdy Kálmánnal találkozzon. Végül egzisztenciális és lakásgondjairól beszélt, majd Nádasdy Kálmán vette át a szót: – Ősszel a Nemzeti Színházban *III. Richardot* rendezem, az Operában pedig a *Borisz Godunovot*.

A cikket kísérő fényképek egyikén éppen Kodály Zoltán – a vőlegény házassági tanúja – gratulál az ifjú párnak. Kodálytól kapták a legszebb nászajándékot, a *Felszállott a páva* dedikált partitúráját, ami a szerző kiadásában jelent meg és eddig összesen két vagy három karmester kapta meg, a nyilvánosság számára akkor még megközelíthetetlen volt.)

Nádasdy Kálmán művészi munkáján kívül jelentékeny társadalmi tevékenységet végzett. Elnöke, majd díszelnöke volt a Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetségnek, elnöke a Magyar Tudományos Akadémia Színházstudományi Bizottságának, volt országgyűlési képviselő, és a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja.

Művészi, alkotói gyakorlatától elválaszthatatlan volt nevelő munkássága. 1948-tól tanított a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, melynek hosszabb ideig rektora is volt. Tanítványai, növendékei mai színház kultúránk derékhadát alkotják.

Nádasdy ekképpen nyilatkozott 1969. december 25-én a *Népszavában*: „... Azt hiszem valamennyi tevékenységem közül itt tehetem a legtöbbet az ízlés formálása, csiszolása, tehát a

közönség érdekében. Hiszen ha itt jó irányban formáljuk hallgatóinkat, ennek hatása, kisugárzása rendkívül nagy.”

1973. október 3-án huszonöt éves tanári munkásságának elismerésül jubileumi aranygyűrűt adományozott a Színház- és Filmművészeti Főiskola egyetemi tanácsa Nádasdy Kálmánnak. Ebből az alkalomból mondotta az *Esti Krónika* rádióriporterének: „Egy ilyen gyűrűátadás két dolgot juttat az eszembe. Két hasonló szót. Az egyik az öregség, a másik az örökség. Az öregségnek nem örülök, de mit lehet csinálni? Azt elhagyom. Azt el kell viselni. Az örökség az nagy dolog, azzal el kell számolni. Mert ha egyáltalán megálltam a helyemet, azt azoknak a nagy egyéniségeknek, nagy mestereknek köszönhetem, akikkel, szerencsémre, az életben összekerültem: Hevesi Sándor, Márkus László, Bárdos Artúr.”

A főiskolán nem voltam Nádasdy Kálmán növendéke, hanem növendékeinek, munkatársainak tanítványa, a „nagyapó szellemi unokája” csupán. Mégis, mindig éreztem, a tanár úr szelleme élt és él a főiskola falai között.

Utoljára 1980. január 5-én jártam nála, a Vas utca „kettőben”, negyedik emeleti szobájában. Kemény, hideg, szombat délelőtt volt, a tanár úr pontban tizenegykor érkezett. Friss volt, színes és kifürkészhetetlen. A könyvekkel zsúfolt szobában, ahol ültünk, a külföldi vendégrendezések plakátjai csüngtek a falakon. Ady Endréről és készülő Ady-drámámról beszélgettünk. Egy-egy részletet olvastam fel, s ő értékelte azokat, szigorúan, segítően, lelkesen és kritikusan.

Végül arról faggattam, hogy mi az az érzés, ami egy művész munkájára serkentőleg hat, s mi ad egyáltalán erőt hogy munkáját egy életen át végezze?

Kodály szavaival válaszolt: „Egyszer Dunaharasztn egy ismerősöm szeme láttára egy vízmosás felett leszakadt a deszkahíd. Asszonyok, gyerekek álltak a parton korsókkal, kosarakkal, miegyébbel, nem tudtak átmenni. Egy parasztember erre térdig belegázolt a vízbe, meggörnyedve vállára vette a deszkát, amelyen a vízhordó asszonyok és a többiek így szépen átsétáltak. Az ismerősöm – mondta Kodály – fél óra múlva ismét arra járt. Meglepetten látta, hogy a parasztember még mindig a vízben áll és tartja a pallót, amelyen az emberek vígan sétálnak. Megkérdezte hát a parasztembert: miért tartja még mindig a deszkát? Az ennyit felelt: Hát az előbb éppen én jártam erre. Valakinek csak meg kellett tartania. Mi mást tehettem volna?”

„Én se tudnám érzékletesebben megfogalmazni az indítékot – folytatta Nádasy –, amely életem minden lényeges cselekvésére, alkotására ösztönzött, lett legyen az rendezés, fordítás, tanítás vagy egyéb. Éppen én jártam arra, az adott esetben én lettem a valaki, akinek a pallót meg kell tartania.”

Ehhez aligha tehetnénk hozzá valamit. Drága tanár úr, emlékét megőrizzzük, örökségét, melyet a főiskolán átadott: továbbvisszük, és a pallót mi is megtartjuk.

Mensáros László és Tímár Béla

1980 tavasz

*H*ogy miért jegyeztem fel naplómba az alábbiakat e két színésről?

Csak úgy. Szerettem őket, teszem most hozzá, sajnos már múlt időben.

„A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa hazánk felszabadulásának 35. évfordulója alkalmából Kossuth-díjat adományoz Mensáros László Jászai Mari-díjas színművésznek, a Magyar Népköztársaság kiváló művészenek, a Madách Színház tagjának, színpadi és televíziós alakításaiért, vers-előadóművészetéért.”

Ilyenformán szólt a hír, melynek Laci bácsi nagyon örült. Rehabilitálása ezzel visszavonhatatlanná vált. 1956 után börtönben ült, majd egy ideig a pályáról eltiltva pincérként dolgozott.

Ezen a napon adták át a művészeti díjakat a Fészek klubban. Többek között Jászai Mari-díjat kapott. Tímár Béla is.

Megérdemelte.

Mensáros László tizenöt éve tagja Madách Színháznak. Sok, feledhetetlen pillanatot teremtett már a színpadon. Most, a sikeres érműtét után szinte minden este játszik. A Játékszínben Boldizsár Miklós: *A hős* című darabjában, de járja az országot, s elviszi közönségéhez legkedvesebb „barátait”: a verseket.

A Madách Színházban három darabban szerepel. Csebutikint formálja Csehov: *Három nővér*ében, a niceai Evsztratiszt Szabó Magda: *A meráni fiú*jában, a kamara vendégjátéka keretében az Ódry színpadon pedig Alekszej Arbuzov: *Kései találkozás* című lírai játékában lép színre Tolnay Klári partnereként. Egész este a színpadon marad, s mintha nem is mesét látnánk, hanem Mensáros egy-egy arcát. Élvezetes játék ez számára. A szituációk életre kelnek, a játék valóságossá, a valóság játékká nemesül. A történet nagyon egyszerű, egy novella ha kitelne belőle. E szerint egy távoli tengerparti szanatórium-ban dolgozik egy idős, özvegy, nőgyűlölő főorvos. A szanatóriumba érkezik egy korosodó hölgy, aki felettébb különcnek, az orvos számára szinte elviselhetetlennek bizonyul. Természetük is különböző. A szanatóriumi kezelés után mégsem tudnak elszakadni egymástól.

Két idős, magányos lélek most egymásra talált.

S felcsendül Tolnay Klári dala a boldogságról.

Tímár Béla sokoldalú, zenei képzettséggel is rendelkező színművész. Ady megzenésített verseivel gyakran fellép, hívják a rádióba, szinkronba. A Madách Színházban sokszínű szerepeket formál. Operarendezést tanul.

Egyik próbán a fejéhez kapott, és szenvedő arccal azt mondta:

– Úgy fáj a fejem, hogy most már nem bírom tovább!

Az agydaganat hónapok alatt végzett vele. Mint Sancho Panza és Don Quijote elválaszthatatlan sorsközösségben: ő mindig Koltai Jánossal együtt járta a színészet útját, s az éjszakát.

Koltai egyedül maradt.

Színésznők és alsónemük

1981 tavasz

*H*ogy Friedrich Dürrenmatt: *A baleset* című komédiája meg tud bukni a Madáchban, nem gondoltam volna. – A regény kitűnő!!! – lelkesedett Löte Attila, aki a különös történet színpadi változatában a nyugalmazott hóhér szerepét kapta. Nyugalmazott bíróként Márkus László, nyugalmazott államügyészként Körmendi János, nyugalmazott ügyvédként Koltai János voltak a partnerei.

Ilyen bravúros szereposztással a telefonkönyvet is sikerrel lehetne felolvasni, írtam naplómba.

A Madách most amúgy is kellően látogatott, siker a *Kettős helyszín*, a *Doktor úr*, a *Meráni fiú*, a *Sok hűhó semmiért*, az évad bemutatója volt a *Mégis, kinek az élete?*, *Az ember tragédiája* és az Egyetemi Színpadon *Az öltöztető*, amelyben Mensáros László és Haumann Péter játszanak kiválóan.

Tolnay és Mensáros a *Kései találkozásból*, Schütz Ila és Sztankay a *Jövőre, veled, ugyanitt*ből bármennyit is játszanának; mindig telt házban tennék.

Ádám Ottó a nagyszínpadon Szép Ernő: *Patika* című színdarabját próbálja, mi, Szirtes Tamás vezetésével a Gyermekszínház színpadán *A baleset* „áldozatait” vagyunk.

1981-et írunk, itt élünk a fel nem épült szocializmus kellős közepén, ahol a nyugati világot valami elérhetetlen csodának

véljük, hogy hétköznapijainkat elviselni tudjuk. Ahogy a vice tanúsítja: a szocializmus, amelyben élünk – hosszú átmenet a kapitalizmusból a kapitalizmusba.

A színész, ha öregedő bogárhátúval közlekedik a Trabantok és Skodák között, s ezenközben még Marlborót is szív, egyenesen a nyugati világ császárának érezheti magát.

Aztán ha hazamegy kétszobás tanácsi főbérletébe, és bekapcsolja a néha fel is robbanó szovjet színes televízióját, elragadtatva nézi a Lajtán túli bőséget, ezt a csillogó álomvilágot.

S akkor jön itt Dürrenmatt a darabjával, a maga teremtetten elsivárosodó világgal, amelyben az igazságszolgáltatás agg és korrump, egykoron jól meggazdagodott képviselői pazar kastélyban tengetik életüket, a legjobb italokat isszák, s hogy unalmas semmittevésük egyáltalán elviselhető legyen: bírósági tárgyalásokat tartanak borkóstolók közepette.

És minden betéved vendég egy potenciális bűnös!

Haumann Péter, mint Alfredo Traps textilügynök, mesés Jaguárral érkezik. Csillogó egzisztenciája mögött ebben a világban már bűnöket sejtene: súlyos ítélet születik, melyet felmentés követ.

Traps mégis végrehajtja a kivégzést, miután vendéglátói a bűnös embereket teremtő isteneket lövöldözik az égen. ő főbelövi magát.

Maga a színdarab az események végével kezdődik: Haumann kiterítve fekszik a koporsóban. Márkus Lacinak e hullaházi hangulatban személyiségzavarokkal küszködő unokájához, Sunyovszky Szilviához kellett szólnia:

- Már megint lefeküdtél valakivel?
- Szerettem volna lefeküdni valakivel – felelte Szilvia.
- Vele? – kérdezte Laci, és a koporsóra mutatott.

– Egy asszonynak olykor le kell feküdnie valakivel.
– Megértem. A te korodban – nézett partnernőjére Márkus Laci, de arcára volt írva, hogy nem ért semmit az egészből, falfehér lett a még ki nem robbanó méregtől, hogy miért kell neki egy ilyen örülségben részt vennie. Este Haumannal Molnár Ferenc: *A doktor úr* című vígjátékában léptek föl, fürdöztek a jobbnál jobb helyzetekben, a nézők nevetés közben majdhogynem gurultak a helyükről, miközben ők valódi figurákat formáltak.

Embereket játszottak.

– Most meg?! Hát ezt nem!... – dúlt magában.

Szirtes Tamás, aki sikert sikerre rendezett már, heteken át csak rágta idegesen a rágógumikat: újra és újra megpróbálta a lehetetlent; Lőte Attila és Körmendi János fejére még dinnye-hejből származtatott alkalmi kalap is került.

Ám ez csak rontott a helyzeten.

Aztán ráadásul a koporsóhoz rendőrök érkeztek, s az egyikük a ravatal mögött magáévá tette Márkus Laci szeme láttára darabbéli unokáját.

Ezen erotikus jelenet hihetősége igazából a kellékes kezébe tevődött, ugyanis kezdés előtt neki kellett azt a fekete női alsóneműt gondosan bekészítenie a koporsó mögé, ahonnan Sunyovszky Szilvia dobta fel Haumannt a végső nyughelyére.

Mármost koreográfia kellett ehhez is: Haumann arcába mégsem repülhetett ez az intim fehérnemű, esetünkben fekete, hiszen egy hulla mégsem moco-roghat nyílt színen.

De hát az istenadta színész is csak egy ember és levegőt kell vennie, még ha kolléganője lihegve imitálja is „azt”, amit megtennie igazából itt most még elképzelhetetlen lett volna.

Valódi meztelenség is csak bőséges évtized múltán következett be a Madách Kamara színpadán, amikor a Becket vagy az *Isten becsülete* című előadásban Hirtling István habozás nélkül dobta le magáról a királyi palástot, s kápráztatta el teljes meztelén testével azt, akit elkápráztatott.

A jelzett és valódi erotikának a különbözősége nagyon is érezhető volt a színpadon. A Domján Edit alakításához köthető *A bolond lány* legendás sikere – amelyet Koncz Gábor rendezőként igyekezett újrateremteni – nem vészett el, holott Koncz a túlfűtött, minden megnyilvánulásában erotikus szolgálólány szerepét Tóth Enikőre bízta. S nagyon jó, hogy megtette. A bolond lány, hogy a darab címét így átvegyem, a vizsgálóbíró jelenlétében, kihallgatás közben is nyomatékosan hangsúlyozza:

– Én, kérem, soha nem hordok bugyit!

S hogy Tóth Enikő a színpadon testre szabott, szűk ruhájában mikor tette ugyanezt, s mikor nem, azt az előadás hőfokából mindig sejteni lehetett.

Itt most Sunyovszky Szilvia lábait láthattuk a ravatal mögül.

Ennyit a szakma legjobb sugónője, Tarr Mária is megmutatott néha a nézőknek, amikor – a sugásba belefeledkezve – a portál mögül elő-előbukkant formás lábfeje, amelyet évszaktól függően mindig jó ízléssel megválasztott lábbeli takart.

A kínai férfiak számára, tartják régtől fogva, a női lábfejek látványa a legizgalmasabb élmények egyike. Ha most elképzelem, hogy kínai néző vetődött a nézőtérre, s miért ne lehetett volna így, lehet, hogy Mária lábfeje nyújtotta az igazi élményt?

De hogy visszatérjek a napló feljegyzéseihez, azt kell látnom, nem volt ilyen vidám ott, akkor a hangulatunk.

– Ernő! Mellettem kell lenned lelkileg is! – mondja Szirtes Tamás, s csak szorongatja idegesen a szék karfáját, amelyben ül, holott szívesebben süllyedne el.

Mellette is lennék, mert hát Tamás egy szeretnivaló ember, de hát a próbák, az előadások, mint az ár zubognak már mindenfelé, a színészek mondják a szöveget, ám amit menteni kellene, már az sem menthető.

A pályaelhagyás is megfordult a fejében, ám a tanulmányaim a Színművészetin kedvemre valóak voltak, s nem tettem semmit.

A dramaturgiai kudarc akkor is fájdalmas, ha az előadást a színlapon Szirtes Tamás jegyzi, s esténként kiváló színészek arcát sebzi fel a bukás.

A színház estéről estére a fellegekbe emelhet vagy mélységes bugyrokba taszíthat.

„Örült beszéd, de van benne rendszer”

1981 tavasz

A főiskolán dr. Elbert János, a dramaturgia tanára az abszurd dramaturgia sajátosságaival ismertetett meg bennünket. Mottóul az következő idézetet használta:

– Örült beszéd, de van benne rendszer – mondta, és Esslin *Az abszurd színház* és Brunstein *A lázadás színháza* című könyveket ajánlotta az abszurd kialakulásának és történetének megismeréséhez.

Aztán Beckett, Jarry, Strindberg, Witkiewicz, Ionesco, Albee, Pinter, Mrozek és Örkény egy-egy darabját ajánlotta elolvasásra.

Évekkel később Beckett: *Godot-ra várva* és Örkény: *Pisti a vérzivatarban* című drámái a Kamarában színpadra is kerültek.

Élmény volt számomra, ahogy Albee: *Nem félünk a farkastól*, Mrozek: *Tangó*, Pinter: *Étellift* című drámákat elemezte, értelmezte.

Az év folyamán még Brecht és Sartre írásművészetével foglalkoztunk.

Dr. Székely György, a színháztörténet tanára nyolc témakörre bontotta ez évi anyagát. Imponáló tudásával a meiningenizmus, Sztanyiszlavszkij, Wagner, Appia, Craig, az avant-

garde, Jouvet és az epikus színház jellemzőiről beszélt óráin. Tárgyának ismerete, olvasottsága egészen magával ragadott.

Dr. Hegedüs Géza, az általános drámatörténet tanára a XIX. Századot „hozta” óráinkra: a romantika, a realizmus, Ibsen, a naturalizmus, majd Csehov és Shaw szerepeltek előadásában, melyek meghatározóan mélyítették el kultúrtörténeti érdeklődésemet.

Dr. Ungvári Tamás, a drámatörténet tanára is hozzájárult tanulmányaink szellemi izgalmaihoz. Dürrenmatt és tragikum-szemlélet, Beckett és az abszurd, Arthur Miller és az idő- valamint a műtszemlélet, Tennessee Williams és a poézisszemlélet szerepeltek óráinak témakörei között.

Dr. Kéri Elemér, a szellemi irányzatok a századfordulótól napjainkig tantárgy keretében Bécsről, a Monarchiáról, Bibó Istvánról, a nemzeti tudat jellemzőiről beszélt, olvasnivalókkal látott el bennünket, s könyvismertetések, recenziók írását várta tőlünk.

Szinte Gábor festőművész, a Madách Színház díszlettervezője, a stílus és szcenika tanára barokk és rokokó műalkotásokat elemzett és ismertetett, művészet-, építészet- és bútortörténeti művek olvasását kérte tőlünk.

A színházi ismeretek tantárgy keretében Gosztonyi János az előadóművészetről, Szinetár Miklós a tévéjátékok műhelymunkájáról, Szabó B. István az akkori ellenzékről, szamizdatokról, Békés András az operarendezésről, Vámos László az operettrendezésről, Babarczy László a Kaposvári Színházról beszélt.

Fövény Lászlóné, az esztétika tanára Joyce és az Ulysses és az egzisztencializmus (Heidegger, Camus, Sartre) bemutatásával tágitotta ismereteinket.

Lengyel György rendező, a színházi stílusok tantárgy keretében Meyerhold, Vahtangov, Tairov, Appia, Wagner, Artaid, Craig, Reinhardt, Paulay, Hevesi, Bárdos Artúr, Németh Antal pályájával majd az expresszionistákkal foglalkozott.

Az egész mégsem volt örült beszéd és volt benne rendszer.

Harmincéves a Madách

1981 tavasz

Szerettem a Madách rendezői páholyát; a színpad és a nézőtér ügyeletesként onnan talán a legjobban szemmel tartható, és a világítást vezérlő szomszédos „apparátból” telefonon vagy belső használatú utasítórendszeren bárkivel kapcsolatot lehetett teremteni, ha szükség volt rá.

Általában nem, s a páholy csöndjében, a kényelmes karosszékben ücsörögve, főleg ha előre tudtam, mi fog éppen történni a színpadon, szabad folyást engedhettem gondolataimnak. Kifejlesztettem magamban a képességet, hogyan lehet efféle üresjáratokban íróeszköz nélkül írni, a gondolatok között rendet teremteni. Cikkek, novellák, nagyobb művek részletei készültek így a fejemben, amelyekből aztán papírközelben már csak „kinyomtatni” kellett azokat.

Március 24-én Szabó Magda: *A meráni fiú* című drámáját játszották. Ügyeletes rendezői jelentésem szerint az előadás rendben lement, különösebb esemény nem történt, s ennek köszönhető, hogy Méltó versenytárs (Harmincéves a Madách) című írásomat az előadás alatt „kitaláljam”.

Szokványos színházi este volt, írtam, s csak néhányan emlékeztek vissza 1961. március 24-re, amikor a jelenlegi épületbe való beköltözés nyitányaként *A kaukázusi krétakör* került be-

mutatásra Ádám Ottó rendezésében, Szinte Gábor díszleteivel, Mialkovszky Erzsébet jelmezeivel és Maros Rudolf zenéjével. Gruse szerepében Psota Irén, Azdakéban Pécsi Sándor remekelt. A magyar színháztörténet megállapítás szerint ez volt hazánkban az első átütő sikerű Brecht-előadás, melyet az akkor tízéves Madách Színház társulata hozott létre.

Aki a magyar színháztörténetet tanulmányozza, az megtudhatja, hogy Madách Imréről több színházat, színházi vállalkozást neveztek már el Budapesten. Az első 1919. március 8-án nyílt meg a Zeneakadémia Kistermében, és 1920. március 8-ig működött. Jelentős volt a százas szériát megérő *Holnap reggel* című Karinthy Frigyes-mű előadása. A második hasonló nevű színház a Madách tér 6. szám alatt, a mai Kamaraszínház helyiségében, Gerlóczy Gedeon tervei alapján eredetileg mozinak épült teremben nyílt meg 1940-ben. Az elkövetkező tíz évben a legkülönbözőbb elképzelések váltogatták egymást. A nyitás után egy év múlva a színházat Pütkösti Andor vette át, és 1941. szeptember 19-én nyitotta meg. A haladó törekvésű, baloldali eszmeiségű színházat 1944. március 19-én bezárták. A II. világháború után ez épületben fél évig Palasovszky Ödön szocialista-avantgarde kísérleti vállalkozása kapott helyet, majd 1946 elejétől Hont Ferenc irányítása alatt a színiakadémia színháza lett. 1947 októberétől állami kezelésbe került Állami Madách Színház néven. Egy év múlva kivették a főiskola kezeléséből, s új vezetőség szerveződött. 1949-ben az elsők között államosított színház társulatát átszervezték, majd 1951-ben a színház átköltözött a Magyar Színház Izabella tér 2. szám alatti épületébe, s ott Madách Színház néven folytatta működését 1961-ig. A Madách téri színházépületbe pedig az Állami Faluszínház költözött be, de háromévi működés után elhagyta a

Madách téri épületet, s Madách Kamaraszínház néven az Iza-bella téri Madách Színházhoz csatolták. Ebben a tíz évben 74 bemutatót tartottak: Pártos Géza, Hont Ferenc, Horvai István, Darvas Iván, Simon Zsuzsa, Barlay Gusztáv, Ádám Ottó (1953-tól), Bozóky István, Vámos László (1955-tol), Greguss Zoltán, Téri Árpád, Both Béla (1958-tól), Békés András, Egri István, Seregi László, Pethes György és Makai Péter rendezők irányításával.

74 színdarab sok ezer előadással! S nézők százezreinek maradandó élménye! Emlékezetekben őrzött pillanatképek, elsárgult plakátok, albumokban őrzött fényképek!

Ennyi a gazdag múlt, s ha fellapozzuk a színháztörténet e beszédes albumát, mintha életre kelnének az előadások: Osztrovszkij: *Farkasok és bárányok* Pécsi Sándorral és Dayka Margittal (Rend.: Hont Ferenc és Horvai István, 1951), Shakespeare: *Rómeó és Júlia* Tolnay Kláriver és Ladányi Ferencel (Rend.: Pártos Géza, 1953), Hubay Miklós: *Egy magyar nyár* Sennyei Verával és Greguss Zoltánnal (Rend.: Pártos Géza, 1954), Ibsen: *Nóra* Tolnay Kláriver és Tímár Józseffel (Rend.: Bozóky István, 1954), Csehov: *Három nővér* Dayka Margittal, Kiss Manyival, Tolnay Kláriver (Rend.: Horvai István, 1954), Barta Lajos: *Szerelem* Várady Hédivel és Szénási Ernővel (Rend.: Vámos László, 1955), Hugo: *A királyasszony lovagja* Darvas Ivánnal, Uraz Tivadarral (Rend.: Vámos László, 1956), Móricz Zsigmond: *Sári bíró* Soós Imrével (Rend.: Horvai István, 1956), Goodrich-Hackett: *Anna Frank naplója* Vass Évával és Tímár Józseffel (Rend.: Ádám Ottó, 1957), Németh László: *Széchenyi* Tímár Józseffel (Rend.: Ádám Ottó, 1957), Shaw: *Az ördög cimborája* Tolnay Kláriver, Gábor Miklóssal és Vándor Józseffel (Rend.: Ádám Ottó, 1958),

Bródy Sándor: *A medikus* Pécsi Sándorral és Psota Irénnel (Rend.: Ádám Ottó, 1960), Miller: *Pillantás a hídról* Vass Évával, Tolnay Klárral, Pécsi Sándorral és Cs. Németh Lajossal (Rend.: Ádám Ottó, 1960).

Időközben az egykori Royal Revü Varieté nagykörúti épületét lebontották, és helyébe Kaufmann Oszkár tervei szerint új színházépületet emeltek. Ez lett az Izabella téri színház társulatának új otthona, továbbra is Madách Színház néven 1961. március 24-én.

A magyar színháztörténet több szemponttal indokolja, hogy a mai Madách Színház fejlődésvonalát 1951-től indítja el. Eddig az időpontig az összes megelőző Madách színházak „kis színházak”, kamara jellegű szervezetek voltak – említi tanulmányában Székely György –, de 1951-től kezdve a Madách Színház „nagy” színház lett, nagy épületben kezdett működni. Ugyanakkor az együttes új társadalmi és művészeti feladatot kapott, melyet az akkori új igazgató, Horvai István úgy fogalmazott meg, hogy a színház lehetőleg „olyan széles körű repertoárt alakítson ki magának, hogy idővel a Nemzeti Színház méltó versenytársa lehessen”.

A közben eltelt harminc év legrövidebb, ám mégis a legtöbbet elbeszélő krónikása az a néhány fényképfelvétel, amelyek egy-egy kiemelkedő előadás elillant pillanatait elevenítik fel.

Meghatódva nézegettem mindezeket az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában, s rajtuk azok is láthatók, akik visszahozhatatlanul hiányoznak a színház falai között.

S itt, a páholyban ülve mintha felvonulnának előttem: Domján Edit, Kiss Manyi, Ajtay Andor, Horváth Jenő, Pécsi Sándor, Tímár József és Uray Tivadar.

Ezen húsz év során a Madách további 168 bemutatót tartott, a harminc év alatt tehát közel 250-et. A két épületben legalább 18000 alkalommal gördült fel a függöny és szerény becsléssel 18 millió(!) néző láthatta az előadásokat.

Lapozzunk tovább a színháztörténet színes albumában, ahol peregnék előttünk az előadások, itt a körüli épületben először az említett *Kaukázusi krétakör*, Shakespeare: *Hamlet* Gábor Miklóssal, Simor Erzsivel és Greguss Zoltánnal (Rend.: Vámos László, 1962), T. Williams: *A vágy villamosa* Tolnay Klárral és Pécsi Sándorral (Rend.: Vámos László, 1962), B. Shaw: *Tanner John házassága* Gábor Miklóssal, Vass Évával, Deák B. Ferencel (Rend.: Ádám Ottó, 1963), Füst Milán: *Boldogtalanok* Béres Ilonával, Psota Irénnel (Rend.: Pártos Géza, 1963), A. Büchner: *Danton halála* Bessenyei Ferencel, Tordy Gézával (Rend.: Ádám Ottó, 1963), Krleža: *Agónia* Tolnay Klárral, Ajtay Andorral (Rend.: Bojan Sztupica, 1964), Shakespeare: *Ahogy tetszik* Csűrös Karolával, Béres Ilonával, Lőte Attilával (Rend.: Vámos László, 1964), Achard: *A bolond lány* Domján Edittel, Márkus Lászlóval, Garas Dezsővel (Rend.: Egri István, 1964), Füst Milán: *Negyedik Henrik király* Ajtay Andorral, Gábor Miklóssal (Rend.: Pártos Géza, 1964), Gorkij: *Kispolgárok* Mensáros Lászlóval, Pécsi Sándorral, Kiss Manyival, Bessenyei Ferencel (Rend.: Ádám Ottó, 1964), Lorca: *Yerma* Psota Irénnel (Rend.: Vámos László, 1965), Németh László: *Mathiasz Panzió* Tolnay Klárral, Bessenyei Ferencel (Rend.: Ádám Ottó, 1965), Karinthy Ferenc: *Négykezes*, *Dunakanyar* Mensáros Lászlóval, Domján Edittel, *Bösendorfer* Garas Dezsővel. Simor Erzsivel (Rend.: Vámos László, 1966), Németh László: *Áruló* Bessenyei Ferencel, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1966), Scarnicci-Tarabusi:

Kaviár és lencse Pécsi Sándorral, Zenthe Ferencel (Rend.: Kerényi Imre, 1967), *Dürenmatt: Nagy Romulus* Mensáros Lászlóval, Pécsi Sándorral (Rend.: Ádám Ottó, 1967), Hubay Miklós: *Néró játszik* Márkus Lászlóval, Almási Évával (Rend.: Kerényi Imre, 1968), Szép Ernő: *Lila ákác* Szilvássy Annamáriával, Uri Istvánnal (Rend.: Kerényi Imre, 1968), Illyés Gyula: *Kegyenc* Mensáros Lászlóval, Körmendi Jánossal (Rend.: Vámos László, 1968), Gorkij: *Éjjeli menedékhely* Pécsi Sándorral, Domján Edittel, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1968), Szomory Dezső: *Hermelin* Gábor Miklóssal, Domján Edittel (Rend.: Ádám Ottó, 1969), Illés Endre: *Festett egek* Domján Edittel, Huszti Péterrel (Rend.: Lengyel György, 1969), Fejes Endre: *Vonó Ignác* Kiss Manyival, Garas Dezsővel (Rend.: Kerényi Imre), Karinthy Ferenc: *Gellérthegyi álmok* Huszti Péterrel, Almási Évával (Rend.: Ádám Ottó, 1970), Szophoklész: *Oidipus király* Gábor Miklóssal, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1970), Németh László: *Bodnárné* Kiss Manyival, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1971), Darvas József: *A térképen nem található* Nagy Annával és Szirtes Ádámmal (Rend.: Lengyel György, 1971), Ibsen: *Peer Gynt* Psota Irénnel, Huszti Péterrel (Rend.: Lengyel György, 1971), Csehov: *Sirály* Piros Ildikóval, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1972), Wouk: *Zendülés a Caine hajón* Márkus Lászlóval, Pécsi Sándorral (Rend.: Vámos László, 1972), Molnár Ferenc: *A hattyú* Márkus Lászlóval, Sunyovszky Szilviával, Balázsovits Lajossal (Rend.: Lengyel György, 1972), Szomory Dezső: *II. Lajos király* Almási Évával, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1972), Karinthy Ferenc: *Szellemidézés* Piros Ildikóval, Gábor Miklóssal (Rend.: Lengyel György, 1972), Gershe: *A pillangók szabadok* Schütz Ilával, Kalocsay Miklóssal (Rend.:

Kerényi Imre, 1972), Shakespeare: *Othello* Bessenyei Ferencel, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1973), Illés Endre: *Névtelen levelek* Bencze Ilonával, Huszti Péterrel (Rend.: Lengyel György, 1974), Móricz Zsigmond: *Murányi kaland* Almási Évával, Sztankay Istvánval (Rend.: Lengyel György, 1974), Millar: *Abelard és Héloise* Piros Ildikóval, Huszti Péterrel, Papp Jánossal (Rend.: Kerényi Imre, 1974), Ibsen: *Hedda Gabler* Almási Évával, Bálint Andrással, Juhász Jácinttal (Rend.: Lengyel György, 1974), Sarkadi Imre: *Elveszett paradicsom* Piros Ildikóval, Sztankay Istvánval (Rend.: Szirtes Tamás, 1975), Várady Hédiyel, Gábor Miklóssal (Rend.: Pártos Géza, 1961), Hubay-Vas-Ránki: *Egy szerelem három éjszakája* Bencze Ilonával, Tímár Bélával (Rend.: Szirtes Tamás, 1975), Sütő András: *Csillag a máglyán* Sztankay Istvánval, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1975), Illés Endre: *Spanyol Izabella* Almási Évával, Huszti Péterrel (Rend.: Lengyel György, 1976), Gogol-Szakonyi: *Holt lelkek* Márkus Lászlóval, Haumann Péterrel (Rend.: Lengyel György, 1976), Gyurkovics Tibor: *Isten nem szerencsejátékos* Bálint Andrással, Mensáros Lászlóval (Rend.: Kerényi Imre, 1976), Shakespeare: *Lová tett lovagok* Huszti Péterrel, Gyabronka Józseffel, Tímár Bélával, Sztankay Istvánval, Körmendi Jánossal, Cs. Németh Lajossal, Haumann Péterrel (Rend.: Szirtes Tamás, 1977), Szabó Magda: *Régimódi történet* Sulyok Máriával, Schütz Ilával, Almási Évával, Gáti Oszkárval (Rend.: Lengyel György, 1977). Shakespeare: *Hamlet* Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1977), Arbuzov: *Kései találkozás* Tolnay Kláriver, Mensáros Lászlóval (Rend.: Szirtes Tamás, 1977), Gorkij: *Vassza Zseleznova* Psota Irénnel, Basilides Zoltánnal (Rend.: Lengyel György, 1977), Hochhuth: *Egy vadász halála* Bessenyei Fe-

renccel (Szirtes Tamás, 1978), Molière: *Versailles-i rögtönzés* Márkus Lászlóval, Székelyi Józseffel; *Tartuffe* Sztankay Istvánval, Márkus Lászlóval (Rend.: Lengyel György, 1978), Shaw: *Pygmalion* Kiss Marival, Psota Irénnel, Huszti Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1978), Slade: *Jövőre, veled, ugyanitt* Schütz Ilával, Sztankay Istvánval, majd Kiss Marival és Lesznek Tiborral (Rend.: Szirtes Tamás, 1978), Szakonyi Károly: *Hatodik napon* Bálint Andrással, Bessenyei Ferencel (Rend.: Lengyel György, 1978), Molnár Ferenc: *Doktor úr* Márkus Lászlóval, Haumann Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1979), Csehov: *Három nővér* Bencze Ilonával, Almási Évával, Piros Ildikóval (Rend.: Ádám Ottó, 1979), Polgár András: *Kettős helyszín* Körmendi Jánossal, Horesnyi Lászlóval (Rend.: Szirtes Tamás, 1979), Szabó Magda: *A meráni fiú* Huszti Péterrel (Rend.: Lengyel György, 1980), Brian Clarc: *Mégis, kinek az élete?* Piros Ildikóval, Huszti Péterrel, Mensáros Lászlóval (Rend.: Szirtes Tamás, 1980), Madách: *Az ember tragédiája* Juhász Jácinttal, Almási Évával (Rend.: Lengyel György, 1981), Harwood: *Az öltöztető* Mensáros Lászlóval, Haumann Péterrel (Rend.: Ádám Ottó, 1980), Szép Ernő: *Patika* Horesnyi Lászlóval, Piros Ildikóval, Almási Évával, Szerednyei Bélával, Gáti Oszkárral (Rend.: Ádám Ottó, 1981).

Születésnap ajándékul, jutott még eszembe, semmi nem lesz örömteljesebb a harmincéves társulat számára, mint a megújuló, átépítésének befejezéséhez lassan elérkező Madách Kamraszínház épületének birtokbavétele.

Kádár János a Madáchban

1981 tavasz

*A*dám Ottó olvasta a megjelent jubileumi cikkemet, s most is alkalmat kerített arra, hogy beszélgessen velem. Nem elküldeni akart színházából, de ismételten hangsúlyozta, hogy ő az én koromban már vezető volt – főrendező, előbb Szegeden, aztán a Madáchban –, s nem szeretné, ha itt a Madáchban elkényelmesednék. Szerinte, ugyanis, sokkal többre vagyok képes. Gondolkodnom kellett tehát azon, hogy valahol máshol, milyen komolyabb pozíciót szeretnék betölteni.

Az igazgató úr jó ember, s tudtam, igaza is van. A főiskola színházi főtanszakának vezetőjeként pedig kötelessége is, hogy a hallgatók egyszer majd megtalálják helyüket a szakmában.

A Madáchban talán már elfogadott vagy tehetségesen leplezett szemlélődő, visszahúzódó természetem miatt tökéletesen alkalmatlannak éreztem magam arra, hogy bármiféle pozíció nyűgét a nyakamba vegyem. A gondolattól pedig, hogy a Madáchtól megváljak, szorongások kerítettek hatalmukba.

Ellentmondások egymásnak feszülő küzdelmei dúltak a lelkemben, mert az írói munka vált számomra az egyetlen lehetséges megoldássá, de íróasztalomnál megülni hosszabb ideig még képtelen voltam.

Néhány óra múltán, mint a gályarab: szökni próbáltam, csavarogni a világban, tengerre szállni, színházi próbákon ülni...

S elképzelni nem tudtam volna, hogy ez majd elmúlik, s tizenöt év múlva minden fordítva lesz. Hogy amibe menekültem, az válik túlcsordult edénnyé, s szövegszerkesztőmnél ülve majd megglelem alkotói nyugalمامat.

Amíg az írói honoráriumok lassan csordogálnak, az ember nem sokáig vándorolhat nomád beduinként egyedül, mert elpusztítja a gyilkos forráság.

S ha oázist lel végre a sivatagban: megmenekül. Megpihenhet a sátorban, megmondják: mi a dolga, aztán terelgetheti a tevéket.

A Madách meg ráadásul olyan oázis volt, hogy nem üzengettek állandóan az embernek, hogy be kéne már lépnie a KISZ-be, aztán még máshová... Vándorlások közepette, tevék között az ember amúgy is belelép másba, de azt legalább ki lehet szárítani, és éjszakánként jó meleget ad a más néven nem is nevezhető teveszaros kályhában.

Igazán semmi kedvem nem lett volna más sátorba átköltözni, ahol nem az a karavánvezető, aki ismeri az utakat, hanem aki tagja valamelyik sivatagi alapszervezetnek.

Ádám Ottónak mégis mondanom kellett valamit. A színháztörténet területén kötöttünk ki, az igazgató úr hivatalból a televízió vezetőivel vette fel a kapcsolatot, s napokon belül értesítést kaptam, hogy színháztörténeti szerkesztő-riporter munkakörben foglalkoztatni szeretnének, s alkalmazásom ügyében dr. V. Gy.-t keresssem fel.

A Madách színház múltját jól ismerők körében közismert történet jutott az eszembe.

Kádár János, felesége társaságában, szeretett a Madáchba járni, ahová Aczél György kísért el őket. Egyszer a Kamarában az egyik előadáson véletlenül dr. V. Gy. is a nézőtérén ült,

sajnálatosan Kádár János látókörében. A szünetben ez a ki-egyensúlyozottnak látszó, szerény országvezető idegesen fordult Aczél Györgyhez:

– Nem azért jöttem ide, hogy még itt is őt nézzem!

Aczél György értett a szavakból, tudta, hogy főnöke Váradiról beszél, és egykori börtönéveire céloz. Amikor még – talán mert televízió még nem volt – dr. V. Gy. nem a színház-történet múltjában kutakodott, hanem a bebörtönözöttek lelkében.

Volt akkor egy neve ennek a foglalkozásnak.

Hát, a helyet, ahová mennem kellene, még a karavánok is elkerülik, gondoltam.

V. Gy.-t mégis fölkerestem, mert már tudtam a helyzet megoldását.

Kinevezésem aláírása előtt még életrajzom néhány részletéről érdeklődött, s amit addig titkoltam, most szándékosan megemlítettem. Beszéltem szülőanyám családjáról, kitelepítésük okáról, rokonaimról, bácsikámról, aki az ötvenes években egy börtönben működő kutatóintézet koncepciók perben elítélt, mára rehabilitált tudósa volt...

S itt szünetet tartottam. Barátom s afféle „pótatyám” dr. Wermer Tamás orvos véleménye adta nekem e helyzet forgatókönyvének folytatását.

Wermer munkaszolgálatos volt, s a Holocaust elmúltával, úgy harminc év után, egy beteg jelent meg urológiai rendelőjében, akiben felismerte az egykori keretlegényt. A férfi prosztatafájdalmakról panaszkodott, s Wermer, csakúgy, mint másoknak, masszázst volt kénytelen alkalmazni. A beteg feljajdult, amikor az orvos az egyedül járható úton megközelítette a duzzadt dűlmirigyet, és azt nyomkodni kezdte.

- Fájt?
- Nagyon – mondta a férfi.
- Nekem is, amikor puskatussal verte a fejem! Most mégsem bosszúból kotorásztam a seggében! Hanem, hogy meggyógyuljon, s ezt még néhányszor valaki mástól el kell tűrnie!

S ahogy a férfi arca fehéredni kezdett, úgy V. Gy.-é is. Akkor most folytatom, gondoltam.

– Aczél György, amikor börtönbe zárták, ennek a kutató-intézetnek a könyvtárosa volt...

– Igen!? – vett nagy levegőt V. Gy.

– És tudja – folytattam azonnal –, dobban is mindig nagyot a szívem a Zeneakadémián, mert eszembe jut családunk egyik büszkesége, gróf Apponyi Albert, akinek Deák Ferenc jelenlétében elhangzott országgyűlési beszédére szavazták meg azt az összeget, amiből a Zeneakadémia felépülhetett...

S leendő munkaadóm ettől már végképp megilletődött. Meg sem találta a szerződésemet.

Aztán, ahogy Kádár János soha többé nem találkozott V. Gy.-vel a Madáchban, úgy én sem.

Szerencsémre, nem alkalmazott a tévében, mert talán azóta is a szerződésemet keresi.

S Ádám Ottó sem beszélt elhelyezésemről ezután soha többé.

Egy-egy egzotikus, feltűnést keltett utazás után, ha a III/III érdeklődött utánam, Ádám Ottó nem küldött el. Huszti Péterrel üzent, vagy ő maga kérte Löffler István titkári szobájában:

– Valamit vissza kell fogni! – és mindketten tudtuk, hogy semmit.

Hidegzuhan

1981 tavasz

*M*a Márkus László az Andrássy úton látott egy tolókoszt. Láb nélküli, piramis formájú törzsön nyugvó fej „ült” benne. Az Írók Boltja előtt tolta maga előtt egy néni.

A gyermekét.

– Ehhez képest lehet nehéz valami az életben?

Ma mást észrevenni nem is volt képes.

Garas Dezső és Ljubimov

1981 ősz

Az 1981-82-es évad számomra az elmélyülés lehetőségét kínálta. Ádám Ottó széles látókörébe még az is belefért, hogy a magamfajta végzős színinövendék tanulmányait segítse.

Próbálnom nem kellett, hagyta, hogy a vizsgákra, a diplomamunka elkészítésére koncentráljak. Igaz, a színházban kevesebb bemutatót is tartottak: tartalékkolták a pénzt a tervezett *Macskák* színrevitelére.

Írni, olvasni, utazni, tanulni volt most igazán időm.

Garas Dezső nyomába is szegődtem. Szegényebb a Madách, hogy Garas már nincs nálunk. Ljubimov rendezésében a Nemzeti Színházban *A háromgarasos operában* néztem meg őt.

A bukás is jó valamire?

1981

*D*ürrenmatt: *Baleset* című darabjának dicstelen karrierje a Madáchban súlyosan nyomta a lelke.

Ám a bukás is jó valamire. Kikényszerítette, hogy Dürrenmatt írásművészetét jobban megértsem, végül megszeressem. A nagy Romulus című műve tanulmányozása után történt mindez.

A dramaturg működése és szerepe a színházban

*N*aplómban részletesen lejegyeztem egy előadást, amelyet érdeklődőknek tartottam. Különböző véleményeket hallhatunk arról, mit kell tudnia és teljesítenie egy dramaturgnak: Mi az értelmes vagy értelmetlen, értékes vagy értéktelen munkájában?

Mielőtt válaszolnánk a kérdésre, nézzük előbb, mi is igazából a dráma és a dramaturgia, ki is valójában a dramaturg, s az egyetemes és magyar dramaturgia haladó hagyományai milyen csatornákon és szurokon kerültek át, hogy ma is élő részesei legyenek a drámai és színházi kultúrának? A rövid áttekintés után kiegészítésül teszem közzé a dramaturgiai alapfogalmak szótárát és az ajánló könyvjegyzéket, abból a célból, hogy alakuló evangéliumi társulatok elindulhassanak saját útjaikon a dráma és a színház felfedezésére.

A dráma olyan irodalmi műfaj, amiben a színházművészet és az irodalom egyszerre jelen van. A szó – Arisztotelész szerint – a peloponnészoszi „drán” igéből származik, amelynek jelentése: „cselekedni”. Ez a művészet tehát emberi és társadalmi cselekvést cselekedve ábrázol. Vörösmarty szerint a dráma: „kicsinyben a cselekvő élet képe”. Már Arisztotelész is

beszél *Poetikájában* a dráma „kettős létformájáról”, arról, hogy a dráma szövege és előadása esztétikai és irodalomelméleti elemzés céljából különválasztható, azonban a dráma művészi teljességét, a valóság sajátos tükrözését csak a cselekvő ábrázolása során, az előadásban éri el.

Hegedűs Géza meghatározása szerint: „A dráma irodalmi műfaj, szövegének felépítési módja folytán alkalmas színházi – gépi kommunikáció esetén – film-, rádió- vagy televízió-előadásra. Eredetileg, egészen századunk elejéig, a drámák előadása kizárólag színpadi játék formájában volt elképzelhető. Amióta azonban a hang és a látható mozgás rögzíthető – hanglezet, magnetofon, filmszalag – és a közvetlen érzékelése határain túlra továbbítható – telefon, rádió, televízió –, azóta a hagyományos színjáték mellett megjelent a filmjáték, a hang- és a tévéjáték.

Az irodalmi mű nem dráma, ha nem alkalmas arra, hogy egy másik művészet – a színművészet – megjelenítse. Ha például egy másik műfajban – eposzban, regényben, novellában – irt irodalmi művet elő akarunk adni, akkor át kell alakítani előadásra alkalmas felépítésű szöveggé, vagyis dramatizálni kell. A dramatizált mű már dráma, de nem is azonos azzal a művel, amelyből dramatizálták. A dráma tehát irodalmi műfaj, amely ugyanúgy olvasható, mint az epika, líra vagy esszé. Célzata azonban elsősorban nem az olvasás, hanem az, hogy alapja legyen egy másik művészet – a színművészet – alkotásának: az előadásnak. Az előadás nem azonos a drámával. Az irodalmi mű egydimenziós: az időben bontakozik ki, ahogy olvassuk. Térben, hangokban nekünk kell elképzelni. A színpadi előadás négydimenziós: a tér három kiterjedésében és az időben előttünk történik, személyeit látjuk, szavaikat halljuk.”

Látjuk tehát, hogy a dráma alkalmazott művészet, „szóművészet”, melynek műfaji sajátosságai, tartalmi és formai törvényszerűségeiben alkalmazkodnia kell a színpadhoz, annak mindenfajta külsőségeihez.

Mielőtt rátérnénk a dramaturg munkájának ismertetésére, nézzük meg milyen tulajdonságai és lehetőségei is vannak az előadásra alkalmas szövegnek, a drámának? A kérdésre a dramaturgia tudománya válaszol. A dramaturgia a színjáték belső törvényeivel, szerkezeti felépítésével és színpadi hatásával foglalkozó tudomány. Francia nyelvterületen a szót „drámaírás” értelemben is használják. Megkülönböztethető az elméleti és gyakorlati dramaturgia. Az elméleti dramaturgiát Lessing vezette be, s azóta is az ő értelmezésében használják. Az elméleti dramaturgia leíró és magyarázó módszerrel kutatja a színművek szerkezeti törvényeit, s a formai elemek kapcsolataiból logikai összefüggő rendszert igyekszik felépíteni. Ebben az értelemben lehet beszélni egy színjátéktípus vagy egy drámaíró dramaturgiájáról. Gyakorlati dramaturgián a dramaturg tevékenységét értjük, amely egy darabnak színszerűvé tételére, színpadi előkészítésére irányul. Nem áll szemben az elméleti dramaturgiával: annak eredményeit hasznosítja a gyakorlatban. Az első dramaturgiának Arisztotelész *Poetikáját* tekinthetjük. A dramaturgia újkori virágzását a XVII. századtól számítjuk, a francia klasszicista dráma kialakulásától, amikor Mairet, La Ménardière, de főleg Boileau, D'Aubignac, Corneille és mások munkái, vitái és a színpadi gyakorlat nyomán formálódott a francia klasszicizmus dramaturgiája. A dramaturgia történetének jelentős állomását képviselte később Lessing, Diderot, Freytag, Lawson, Brecht, a magyarok közül Vörösmarty, Bajza, Szigligeti, Csiky, Hevesi.

A magyar dramaturgia haladó hagyományait nagyobb korszakokra oszthatjuk:

1. *Az előzmények* idején nem beszélhetünk egységes dramaturgiai korszakról. Mégis a Bánk bán előtti magyar drámairodalom két legerőteljesebb, sőt talán legszínpadszerűbb drámai alkotása ebből a korból való: Bornemisza Elektrája, s az Elektra elő- és utószava (1558). A korszak 1790-ig tart. Kiemelkedik ebből a korszakból: Besenyei György.
2. *Küzdelem az állandó színházért (1790-1837)*
A dramaturgia fő feladata a magyar dráma és a magyar színjátszás megteremtése (Kelemen László, Kazinczy, Kármán, Csokonai, Kisfaludy, Katona József, Kölcsey Ferenc).
3. *Küzdelem a színszerűségért, a költői színvonalért és a polgári dráma kialakításáért (1837-1849)*
Ez a romantikus dramaturgia kora (Bajza, Vörösmarty, Toldy, Garay, Henszlmann Imre).
4. *Az akadémizmus kora (1850-1880)*
A dramaturgia a realizmus és az antirealizmus harcainak csatatere. Népszínmű és népdráma vitája. Küzdelem a magyar társadalmi drámáért (Gyulai Pál, Salamon Ferenc, Greguss Ágost, Szász Károly, Csengery Antal, Jókai, Szigligeti, Vajda János, Zilahy Károly).
5. *A kritikai realizmus dramaturgiája, a polgári dekadencia kezdetei (1880-1920)*
A haladó dramaturgia igyekszik szakítani a feudális örökséggel. Küzdelem a valóság ábrázolásáért (Csiky

Gergely, Paulay Ede, Bródy, Thury, Péterffy Jenő, Amb-
rus Zoltán, Ignó, Hevesi Sándor).

6. *A két háború közötti időszak dramaturgiája (1920-1945)*
(Hevesi, Móricz)

A dramaturg maga irodalmilag és esztétikailag képzett színházi szakember, a színház állandó alkalmazottja, az igazgató művészeti tanácsadója. Feladatkörébe tartozik a beküldött színdarabok lektorálása, elutasító vagy elfogadó véleményezése, szükség esetén átdolgozási javaslat készítése, a drámaíróval való együttműködés a színre kerülő darab végső szövegének kidolgozásában. Feladata a műsorterv kidolgozásában való közreműködés, a műsorfüzetek szerkesztése, írók felkérése új darabok írására, s munkájuk segítése. Több világhírű író dramaturgként kezdte színházi munkásságát: Lessing, Ibsen, Brecht.

Hová tűnt a dühöngő ifjúság?

1982 tavasz

Érkezett a diplomadolgozat megírásának ideje. Lehet, főhajtásnak szántam Ádám Ottó felé, hogy szeretett mesteréről, Nádasdy Kálmánról szándékoztam monográfiát írni. Ádám Ottó láthatóan örült szándékomnak, s osztályfőnököm, Lengyel György rendező is biztatott a munka elvégzésére.

A már rendelkezésemre állt kéziratmennyiség is világossá tette számomra, hogy a téma feldolgozása „túlmegy” a megírandó szakdolgozat keretein. Könyv kerekedhet belőle. A Gondolat Kiadó szerződést is ajánlott.

Ádám Ottó is lépett egyet: telefonált Nádasdy özvegyének, s Birkás Lilian együttműködő barátsággal fogadta látogatásaimat és engedett betekintést a hagyatékba.

A viharfelhők csak ekkor kezdtek sűrűsödni körülöttem.

Lengyel György engedélyezte e téma szakdolgozatként való megírást, ám könyvet a Gondolatnál ő tervezett írni.

Ezt nem tudtam. Lengyel György innentől magázott újra, de inkább szóba sem állt velem: ráadásul számára Birkás Lilian a hagyatékot nem tette hozzáférhetővé.

Ebből másszak ki!

– Te nem tudtad – mondta Mensáros Laci bácsi –, a főiskola arra való, hogy kiderüljön: kit kell majd a pályán kinyírni?

Nem tudtam. Csak azt, hogy valahogy végeznem kell a főiskolán.

Ádám Ottó a konfliktust csillapítani igyekezett: Lengyel György azonban békíthetetlen maradt.

Megoldás, persze, mégis született. Ádám Ottó, nem is lehetett volna igazgató, ha őt rabbi nem lakozott volna benne.

A főiskola vezetősége. Köztük Ádám Ottó, engedélyezték a történetekre tekintettel, hogy én ne az osztályfőnökömnél diplomázzam, hanem Ungvári Tamásnál.

Könyvet Nádasdyról nem írtam a Gondolatnak, de írtam később másról.

De nem írt Nádasdyról Lengyel György sem.

Az összegyűjtött értékes anyag titokban azonban Ádám Ottó kedves munkatársához, Farkas Ferenchez került, aki egy évvel utánam végzett, s – csak! – szakdolgozatot írt Nádasdy Kálmánról.

Mivel hosszú időre Angliába utaztam, magától adódott a lehetőség, hogy az angol színházi élet modelljéről írjak. Hová tűnt a dühöngő ifjúság? – tettem fel a kérdést, s nem azért, mert én lettem volna dühös.

Az alábbi tervezetet tettem Ungvári Tamás asztalára.

Színháztörténeti tény, hogy a század első évtizedében Anglia vezető szerepet játszott a színházi nagyhatalmak között. Egészen a 20-as, 30-as évekig, amikor is a vezető szerepet Németország, a Szovjetunió és az Egyesült Államok vette át. Létrejött a színpadi expresszionizmus, a politikai színház, a dokumentumdráma, az epikus színház, Meyerhold biomechanikus színháza.

Franciaország Copeau és Cartel által működtetett művész-színházzal büszkélkedhetett, míg Anglia a 20-as, 30-as, 40-es években egyetlen egyéniséggel sem, ha csak a rendező Tyrone Guthrie (1900-1971) nevét nem említjük.

A második világháborút követő időszaktól a korabeli angol színházi kritika egészen 1956-ig beletörődött lemondással nyilatkozott a hazai színházi helyzetről. 1955-ben Arthur Miller is megjegyezte kívülálló éleslátással: „Az angol színház hermetikusan elzárta magát a társadalom mozgásának iránya elől”. Az 1957-ben Londonban megjelent Mander Mitchenson: *A Picture History of the British Theatre* (Az angol színház története képekben) című kötetben olvasható: „...a dráma időnként hanyatló korszakon megy át. Vajon hasonló ínség sújt-e most bennünket is, amikor minden jel szerint unalmasnak ígérkező hatvanas évek felé haladunk?”

Az ínséges korszak helyett azonban fordulat következett be 1956. április 2-án. Pontosabban ez a dátum csak megelőzte a nagy fordulatot, ugyanis ezen a napon alapította meg George Devine (1910-1966) rendező az English Stage Companyt az új angol dráma felkarolásának céljaira, és kibérelte számára a nagy múltú Royal Court Theatre-t, ahol 1956. május 8-án este következett be a fordulat, amelyet Tony Richardson rendezésében, egy addig ismeretlen fiatalember – a színész John Osborne – drámája, a *Dühöngő ifjúság* váltotta ki. Az előadás korszakalkotó jelentőségét szinte még aznap este felismerte a színházi szakma. A sikeres bemutató után új nevek és művek törtek utat maguknak: Arnold Wesker, Bernard Kops, John Arden, Robert Bolt,

Harold Pinter, Ann Jellicoe, David Mercer, David Storey, Tom Stoppard, Peter Nichols, Peter Schaffer, Edward Bond, James Saunders és mások műveivel létrejött egy, világszerte is előremutató sokszínű angol drámaírás.

Az English Stage Company rendkívül nagy szerepet játszott az új művek színpadra vitelében: a megalakulást követő öt évben huszonnyolc új szerzőt avatott. George Devine mindent elkövetett, hogy színháza nyitott legyen az írók előtt. Az alig százötven férőhelyes Royal Court Theatre sikeresebb előadásai átkerültek a West Endre valamelyik nagyobb színházba. Devine és Richardson működése után Lindsay Anderson és William Gaskill alakítja tovább a Royal Court sajátos arculatát. Gaskill kísérleti előadások céljaira egy körülbelül száz férőhelyes stúdiót is kialakított Theatre Upstairs (Emeleti Színház) néven.

A Sloane Square-en működő Royal Court produkciói máig is az érdeklődés előterében állnak. Nagy érdeklődés kísérte többek között 1979-ben Billie Whitelaw alakítását Samuel Beckett: Ó, azok a szép napok című komédiájában, amelyet a szerző állított színpadra. Whitelaw a darab kezdetén egészen csípőig homokba volt temetve, csak karjait vette igénybe, illetve csak felső testével mozgott.

A Theatre Upstairs-ban 1977-ben is megrendezték a Fiatal Drámaírók Fesztiválját. A beszámolók két ifjú drámaíró tehetségre hívták fel a figyelmet: a tízéves Alexander Matthewsra és egy tizenhét éves londoni kislányra, Lenka Janiurekra, aki – a kritikusok állítása szerint – művében döbbenetes és lélektanilag hiteles képet festett a mai serdülők elidegenedtségéről, eredendő

szkepsziséről, melynek okait elsősorban a szülők értetlenségében véli felfedezni. Billington, a kritikus azt írta: "az ifjú szereplők árnyalt lélekrajza a felnőtt írónak is dicséretére válna".

Az 1956-os fordulat után az új angol drámai mozgalom kibontakozása egy munkáslakta peremvárosban, Stratford East Theatre Royalban folytatódott. Itt működött 1953-tól a kiváló rendező, Joan Littlewood 1945-ben alapított vándortársulata: a Theatre Workshop, mely az English Stage Companyval ellentétben nem a drámaíró és szöveget tekintette elsősorban alapanyagának. Az író alkotása csupán kiindulópontja volt Littlewood társulatának, amelynek stílusa az angol pantomim, a brechti epikus színház és a politikai színház ötvözetéből keletkezett.

1962-ben megszervezett Angol Nemzeti Színház és a Stratfordi Királyi Shakespeare Társaság feladata lett a klasszikus örökség ápolása, annak ellenére, hogy az English Stage Company és a Theatre Workshop műsoraiban is szerepeltek klasszikusok és külföldi szerzők is, még ha sajátos arculataikat főleg az új angol drámák megfogalmazásával érték is el. És természetesen, a két nagy állami együttes – a National Theatre és a Royal Shakespeare Company – sem kizárólag klasszikusokra szorítkozott, hanem teret nyitott a legújyszerűbb rendezői törekvések és a modern dráma előtt is, magas színvonalát éppen ezzel érve el.

1963. június 15-én egy Szeget szeggel előadáson zárta be kapuit a híres Old Vic, hogy még ugyanaz év október 22-én átadja színpadát és termeit a több mint százéves tervezgetés után végre létrehívott Nemzeti Színház társulatának, amelynek igazgatója – a hét évvel

később lorddá emelt – nagy angol hagyományokat őrző és kifejezni tudó színész: Laurence Olivier lett. Érde-
mei közül talán elsőnek emelhető ki, hogy a dühös fia-
talok és az új drámairodalom támogatója lett.

Nem sokkal később, 1967-ben, született meg az a
kormányhatározat, mely szerint a Temze partján, a
Royal Festival Hall és a többi épület által határolt kul-
turális központban kell megépíteni az új Nemzeti Szín-
házát. A tervek szerint a Waterloo Bridge hídfőjénél
építendő épület három színháznak adna helyet: az am-
fiteátrumszerűen kiképzett nagy színház 1200, a közép-
ső terem 900 és a stúdiószínház 200 néző befogadására
lesz alkalmas 1974-ben, megépülése után – szóltak a
tervek.

A National új épületében beindultak az élet. Sokan
úgy vélték, hogy a National későre épült fel: már nem
volt rá semmi szükség, mivel az utóbbi évtizedben
színházi forradalom zajlott le: a döntő ütközeteire a
Royal Courtban és a Fringe-mozgalomban került sor.
Mások azt állították, hogy a Temze-parti szürke mamut
nem csupán felesleges, hanem veszélyes: elszívja a
pénzt, melyre az igazi új színháznak és társulatoknak
lenne szüksége. Ezzel szemben Edward Bond úgy nyi-
latkozott, hogy a National olyan hely-, idő- és mester-
ségbeli erőforrásokkal rendelkezik, amik erősítik a
munkát, közelebb hozva azt a mai korhoz. Minden kor-
nak újra kell interpretálnia a múltat önmaga megisme-
rése céljából. Így tudhatjuk meg, hogy mik vagyunk és
mit kellene tennünk – mondta Bond.

A Peter Hall működését ért kritikákat figyelembe
véve a National vezető testülete úgy határozott, hogy
1979-től mindegyik színházteremben önálló társulatok

dolgoznak: az Olivierben kettő, az egyik William Gaskill, a másik pedig Christopher Morahan irányításával. A Lyttelton igazgatója Michel Rudman lett, a Cottesloe-é továbbra is Bill Bryden maradt, akinek már az elmúlt évadban sikerült kialakítani társulatát három „részfoglalkozású” rendezővel: Peter Wooddal, Harold Pinterrel és John Schlesingerrel együttműködve.

Úgyszintén állami támogatást élvez a Royal Shakespeare Company is. A stratford-on-avoni Shakespeare Memorial felvirágzása akkor kezdődött, amikor élére egy fiatal rendező – a nevét már ismerjük –, Peter Hall került 1960-ban. Egyévi sikeres működés után kapta meg azután a színház a Royal Shakespeare Company (Királyi Shakespeare Társaság) nevet. Hall reformokat hajtott végre. Felismerte, hogy állandó társulat nélkül nem működtethet korszerű és színvonalas színházát, és nemcsak nyáron, hanem egész évben játszania kell a színháznak, amely a műsortervét nem alapozhatja kizárólag Shakespeare műveire. Ezért kibérelte a londoni Aldwych Theatre-t, ahol társulatát egész évben tudta foglalkoztatni, hol Shakespeare, hol pedig más klasszikus angol vagy más darabban. Peter Hall két társigazgatója – Michel Saint-Denis és főleg Peter Brook – sajátos Shakespeare arculatot alakítottak ki.

Az ismertetett vezető társulatokon kívül számos jelentős színház kezdte meg működését Londonban 1956 után. 1959-ben alakult meg Bernard Miles kezdeményezésére a Mermaid Theatre. Statisztikai kimutatások szerint London legforgalmasabb átkelőhelye a Blackfriars Bridge (Fekete Barátok hídja), amely nevét a domonkos-rendi – fekete barátok – egykori kolostoráról kapta. A Temze partján nem is lehet végigmenni – az

már a wharf-ok, a dokkok világa. A dokksoron a Puddle (pocsolya) dokk egyik raktárházában alakította ki Miles a Mermaid Theatre (Hableány Színház) színpadát és nézőterét. A színház neve az egykori Mermaid Tavern, Hableány kocsmára utal, ahová Shakespeare járt barátjaival.

London első avantgarde jellegű színháza, a Hamstead Theatre Club – James Roose-Evans igazgatásában – ugyancsak 1959-ben nyílt meg. A legkorszerűbb és újító törekvéseknek nyitott teret, és igen érdekes politikai dokumentumjátékokat vitt színre. A Hamstead Theatre Club mellett további avantgarde színházak nyíltak a hatvanas évek során. Divatosak lettek a kávéházi és az ún. ebéd vagy vacsora színházak is, amelyek egy étkezés időtartamára nyújtottak rövid, avantgarde karakterű műsort. Egyre gyakrabban bukkant fel a fringe-mozgalom kifejezés, és szinte észrevétlenül mindenkit foglalkoztatni kezdett a fringe. Új társulatok tűntek fel a színpadokon és váltak működésükkel híressé. Közülük néhány: Avon Touring Company, Joint Stock Theatre Group, North West Sappern, Pip Simmons Theatre Group, Welfare State.

Az ún. fringe (periféria) vagy alternatív színházak – e társulatok így nevezik magukat legszívesebben – létjogosultsága ma már nem lehet vitatéma, mivel legtöbbjük évek óta sikerrel működik. Az alternatív mozgalom, ha közvetve is, javarészt Albert Hunt és Ed Berman munkásságának hatására jött létre. Ed Berman az Inter Action utcaszínházával, az Other Company és az Almost Free Theatre megalapításával, Hunt pedig a Bradford Art College Theatre Group tevékenységének megszervezésén keresztül mutatott példát arra, hogy

miként lehet a színházat eszközként felhasználni társadalmi célok érdekében. A fringe-társulatokról nehéz általánosságokat mondani, mivel azontúl, hogy körülbelül egyszerre indultak bizonyos társadalmi vagy belső művészi kényszer hatására, nincs közös vonásuk – legfeljebb a rugalmasság, az állandó alkalmazkodás a megváltozott körülményekhez.

1976-ban hézagpótló könyvet szerkesztett Catherine Itzin: Az alternatív színházak kézikönyve (Alternativ Theatre Handbook) címmel. A kötetben százharminc fringe-társulat adatait közli. A név- és címfelsoroláson kívül az összeállítás tartalmazza az együttesek történetét, utal célkitűzéseikre és a színházról, illetve a társadalomról vallott nézeteikre, anyagi helyzetükre is.

Az ismertetett fringe-társulatok egy része azonban időközben már megszűnt, tevékenységük adatai így már csak színháztörténeti szempontból érdekesek, így azonban fontosak, mivel – többféle értékelés szerint is – a fringe, az utóbbi évek leginkább számottevő angol színházi, kulturális mozgalma.

A legmerészebb alternatív-társulatnak a Welfare State-et tartják. Az esztétikai törekvéseket a társulat szoros kapcsolatba hozza politikai mondanivalójával. A társulat célkitűzése, hogy a képzelet felszabadítása útján visszahozza az elidegenedett társadalomba az ünnepeket, a szertartásokat. Eszköztáruk különösen nagy: előadásaikban elsősorban a természeti feltételek – időjárás, táj – szolgálnak kellékkül. Produkcióikban igen nagy szerepe van a zenének és a képzőművészetnek. 1977-ben új happening-szerű produkcióval jelentkeztek a lancashire-i Burnley-ben. A parlamenti lángokban (Parliament in Flames) címmel fáklyás felvonulással és

tűzijátékokkal egybekötött látványosságot szerveztek. Ennek során felgyújtották a londoni Houses of Parliament majdnem életnagyságú makettjét, mely hatásos élményén túl aktuális, progresszív politikai mondanivalóval is bírt.

Néhány angol és külföldi kritikus a Welfare State társulatát Grotowkiéhoz hasonló jelentőségűnek tartja, de nem hallgathatjuk el, hogy hivatalos és szakmai elismerésben csak külföldön van részük, néhány angliai szerepléstől, tévéfelvételtől és egy-két ismertető cikktől eltekintve. Minden fórumon „törvényen kívülinek” számítanak, s ez súlyos méltánytalanság Anglia legnagyobb tömegeket megmozgató színtársulatával szemben.

Az 1956-os színházi fordulat és az azt követő fellendülés eredménye lett az is, hogy 1968-ban megfosztották Lord Chamerlaint 1737 óta fennálló cenzori jogkörétől. A cenzúra egyre több és kellemetlenkedő akadályt állított az egyre szókimondóbbá váló új angol dráma elé. A Royal Court nemegyszer csak zártkörű klub kereteken belül tudott egyes merésznek minősített darabot bemutatni. Ilyenformán kerülhetett a közönség elé Arthur Miller és Tennessee Williams néhány műve is. A cenzúra eltörlése viszont azt is magával hozta, hogy feltűntek a színpadokon a szex- és pornográfiahullámot követő produkciók.

1956 után a West End lényegesen nem változott meg. A legfontosabb ma is: a pénz, az üzleti siker, a rentábilis műsorszerkezet – szándékosan nem műsorpolitikát említek. Ma is a legjobban jövedelmező bulvárdarabok és szalondrámák állnak előtérben, azonban egyre gyakrabban találkozhatunk itt is már jelenkori problémákkal foglalkozó produkciókkal, melyek kö-

zönséget vonzanak. Bemutatásra került itt már Miller, Williams, O' Neill, Albee vagy angol szerzők közül a közérthetőbbek, így: Graham Greene, Robert Bolt, John Mortimer egy-egy darabja. De a transzfer-rendszer alapján számos produkció került át a Royal Courtból, a Hamstead Theatre Clubból, a Mermaid Theatre-ből a West End nagy befogadóképességű színházaiba.

És továbbra is a West End színházai tűzik műsorra a látványos musicaleket. 1979-ben mutatták be például a Virágot Algernonnak Daniel Keyes regénye alapján David Rogers és Charles Stouse által írt új musicalt. 1978. október 3-án lett a Shaftesbury Avenue-n működő Palace Theatre-beli Jézus Krisztus Szupersztár az angol színháztörténet leghosszabb sorozatot megért musicalje. 2620 előadásával megelőzte az Oliver szériáját.

A hetvenes évek végén valamilyen formában a színházi sajtó érdeklődését kiváltó Almost Free Theatre, Astoria, Bush Theatre, Cambridge Theatre, Comedy Theatre, Covent Garden (Royal Opera House), Garrick Theatre, Open Space Theatre, Piccadilly Theatre és a Riverside Studios színházak mellett a vidéki színjátszás is virágzásnak indult.

Az angol színházi életről kialakult kép olyan, mint Gross Arnold valamelyik metszete, ahol a milliányi párányi alak és figura, fény és szín keveredik renddé, harmonikus egésszé. A sokféle ízből, hangból, a szüntelenül megújuló, az aktualitásokra nyitó törekvésekből születik az eleven és világszerte jelentős kortárs színházi élet.

Ungvári Tamás témámat, s később kibővített diplomamunkámat elfogadta. A főiskolát tehát elvégeztem.

Tolnay Klári és Szabó Sándor (Alkonyi dal)

1982-1983

*M*oel Coward darabjában az író Hugo Latymert, Szabó Sándor alakítja feledhetetlenül Huszti Péter rendezői vezényletével.

Hugo Latymer sikeres könyvek, színdarabok szerzője, hire a kontinensen túl Amerikába is eljutott. Jó hírnevéhez kétség nem fér, életformája zárt, szigorú s ennek kialakításában nagy szerepe van Hildének – Békés Itala –, aki hajdani titkárnői funkcióját a házasságban is megőrizte. Rendes évi programjuk szerint néhány hónapot Svájcban töltenek, egy luxusszálloda bérelt lakosztályában. Az este, amikor történetünk kezdődik, némileg különbözik a többi estétől. Hugo vendéget vár szállodai szobájában, a múltból váratlanul felbukkant egykori szeretőjét, Carlottát, a színésznőt. Ő Tolnay Klári, akinek megjelenése a színpadon önmagában varázslatos. Hilde tapintatosan elvonul hazulról. Hugo sejti, hogy Carlotta valami határozott céllal keresi fel őt. A múlt felidézése – a pompás vacsora fogyasztása közben – feszült hangnemben indul, majd egyre inkább felsejlik valami lappangó titok, aminek váratlan kipattanása következtében Hugo idegessége hisztériává fokozódik,

hiszen jól felépített életrendje, személyes biztonsága kerül veszélybe. A titok valakinek a felemlítésével pattan ki, elhangzik valakinek a neve, aki – egy férfi – Hugo Latymer szerelmi életében nagy szerepet játszott, izgalmas, felkavaró és be nem vallható szerepet. És az író hirtelen szembekerül élete hazugságával, a szeretetre való képessége elárulásával, a megtagadott múlt leírhatatlan erejével.

És itt lép akcióba a hazatérő feleség, aki elmondja őszintén: tudatosan vállalta ezt az „alibiházasságot”.

Ma este ügyeletes rendező voltam, hallottam amint egy távozó néző megjegyezte a feleségének:

– Igaz lehet, hogy itt a Madáchban még a portás is buzi!

Vártam, hogy még hozzátegye: – És zsidó!

De nem tette. Példákat sorolt arra, hogy mit tenne a homoszexuálisokkal.

Számára erről szólt a mai este.

Hofi lelke

1982-1983

*H*ofi a nevetetés professzora, tud mindent életről, halálról. Észrevételei korunkról egészen kivételesek, azt tud tenni közönségével, amihez csak kedve van. Tenyerébe veszi őket s amikor már nevetni nem képesek: szívébe emeli valamennyiüket. Próbákon, ügyeletesként nézve őt nem egyszer Arisztophanészt láttam benne.

– Vajon Goethe őt is „a gráciák neveletlen gyermekének” nevezné? – vetődött fel bennem, ha Hofi átruccanna egyszer a Parnasszusra előadni.

Ott magyarul is értenék, lelke izzana, s alighanem Arisztophanész sem ülhetne faarccal az égi nézőtérén.

Azért sem, mert ő is személy szerint tett nevetségessé egyesekeket, kortársakat, athéni polgárokat megnevezve merészelt gúnyolódni.

Ezt már az ókori Görögországban sem tehette meg akárki.

Hofit, miután Kádár János paródiáját előadta, Kádár vacsorára hívta, ahol szűk társaság számára – két fogás között – újra előadta „műsorszámát”.

Másnap Kádár János küldönce jelent meg lakásán, s megbírója nevében egy csodaszép vadászpuskát nyújtott át. A fegyverhez vadásztársasági tagság is mellékelttetett.

Hofi Géza révbe ért.

Panaszkönyvet kérek!

1983 ősz

*M*aumann Péter, Márton András, Koltai János és Körmendi János azt a nemes feladatot kapták, hogy Samuel Beckett: *Godot-ra várva* című darabját eljátszhatják. Rendezőnek a Németországban élő Bődi Istvánt jelölték ki, aki a színpadterre nagy tálcákban anyagot szeretett volna elhelyezni, hogy ebben a süllyedő lápban, mint valami véglények mozogjanak szereplői.

Elképzelése nem talált támogatókat.

Bődi István a hatvanas évek közepén volt rendező szakos hallgató a pesti színművészetin, majd Nyugat-Berlinben filozófiát, publicisztikát hallgatott. Ezt követően rendező, főrendező, színigazgató volt németországi színházakban, a bochumi Schauspielhaus egyik legjobb időszakában Zadek és Fassbinder munkatársa lehetett.

A művelt, halk szavú rendező röviden ismertette, hogy szerrinte miről szól ez a darab.

– Az ember tragédiájáról – mondta. – Beckett Godot-ját Sziszifusz sorsa inspirálta. A Godot-ra várakozás is valamilyen homályos, de nagy bűn elkövetése miatt egész életüket egy fikcióhoz – Godot-hoz – kötötték, akire legalább ötven éve várnak, aki soha nem fog megérkezni, akiről még azt sem tudják biztosan, hogy Godot-nak hívják-e, de félnek tőle, így a

várakozást halálukig vagy esetleg azután is folytatni fogják, pedig Sziszifusszal ellentétben ők elmehetnének. A darab tehát az ember életéhez való viszonyának alapvető változását provokálja.

– Filozófia vagy színház? – tette fel a kérdést maga a rendező.

Beckett, vélte Bódi, a XX. század jelentős filozófusa, de egyben a legnagyobb drámaírója. A Godot-ban együtt élő párok, várakozás közben, gyűlölik-szeretik, kínozzák-szórakoztatják egymást és a közönséget. Beckett humora, emberismerete Dosztojevszkijéhez és Strindbergéhez hasonlítható.

– Abból a tévedésből indultam ki – ismertette Bódi –, hogy a Godot-t mind a mai napig sokan abszurd színháznak tartják. Az előadás formájául a fantasztikus realizmust – hangsúly az utóbbin van – választottam. Így, keménykalapos bohócok helyett az örület határán élő emberek ábrázolására törekszem, abban bízván, hogy a közönség jobban érzi, hogy itt a máról, és rólunk van szó.

Igaza lett. A közönség, a könnyedebb hangvételő, szórakoztató előadások nézői dűltan távoztak a nézőtérről, a szünetben – szinte – tömegesen.

A helyén maradt maroknyi tábor viszont élvezte ezt a teremtet sivár világot, amelyben a szellentések és a trágár beszéd természetesnek hatottak.

A Madách hagyományaiban viszont az egész „idegen testnek” bizonyult, s immunológiai okokból a kilöködés elkerülhetetlennek látszott. A nézők vették kalapjukat, és csendben távoztak.

Mások kevésbé tünetmentesen tették ugyanezt. A Madách régi sikereit kérték számon. Egyikük magából kikelve panaszkönyvet kért, s ráadásul nem is tudtam adni neki, mert nem volt.

Panaszkönyvet nem tartottunk, eddig senki nem kérte.

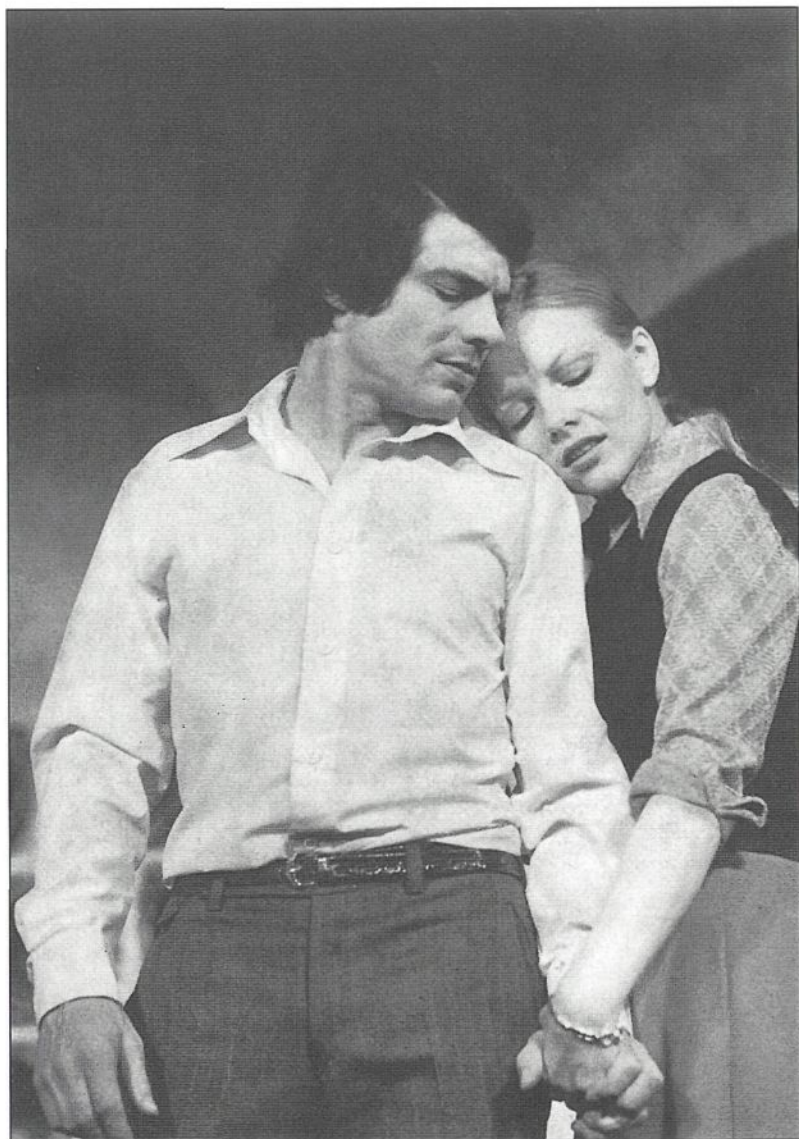
Krlezsa: Agónia
Tolnay Klári, Ajtay Andor
Rend.: Bojan Sztupica, 1964

Achard: A bolond lány
Domján Edit, Márkus László, Garas Dezső
Rend.: Egri István, 1964

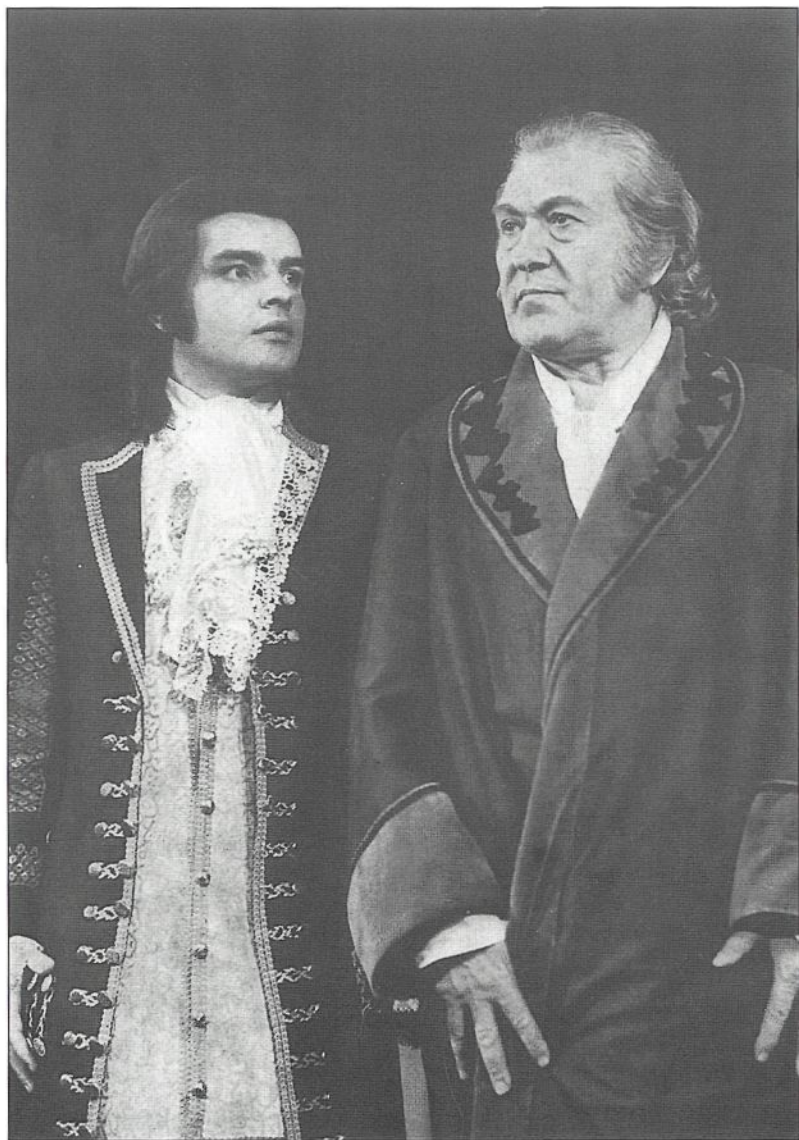
Shakespeare: Othello
Husztai Péter, Bessenyei Ferenc
Rend.: Ádám Ottó, 1973

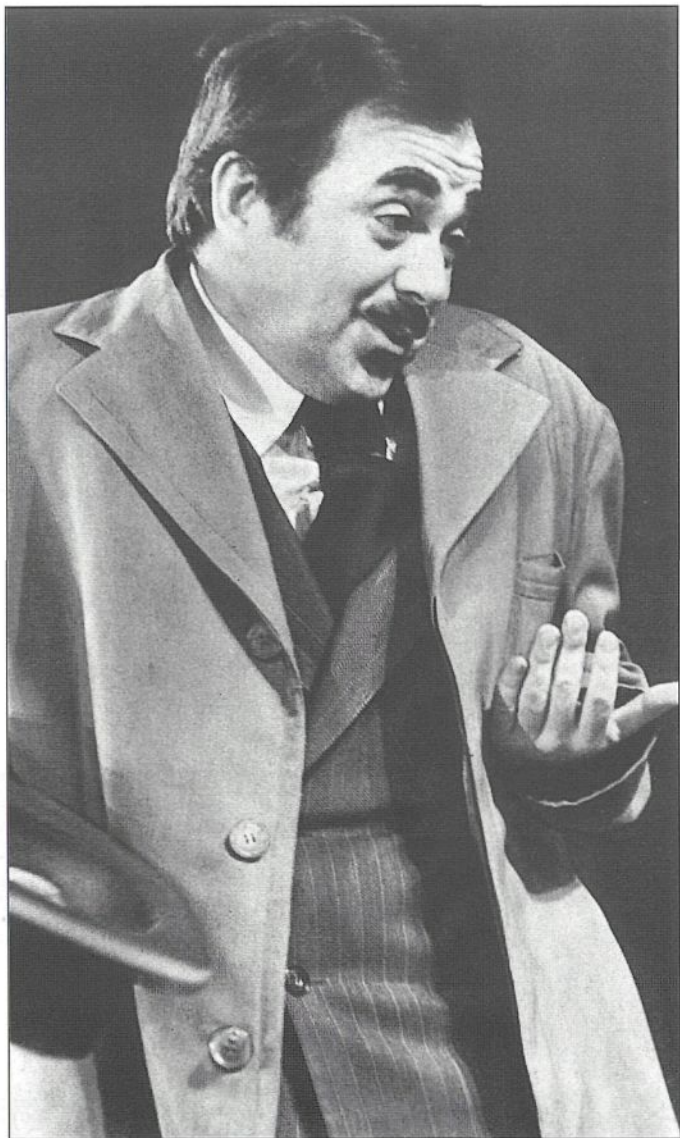
Sarkadi: Elveszett paradicsom
Sztankay István, Piros Ildikó
Rend.: Szirtes Tamás, 1975

Szép Ernő: Patika
Horesnyi László, Piros Ildikó, Almási Éva, Szerednyey Béla, Gáti Oszkár
Rend.: Ádám Ottó, 1981

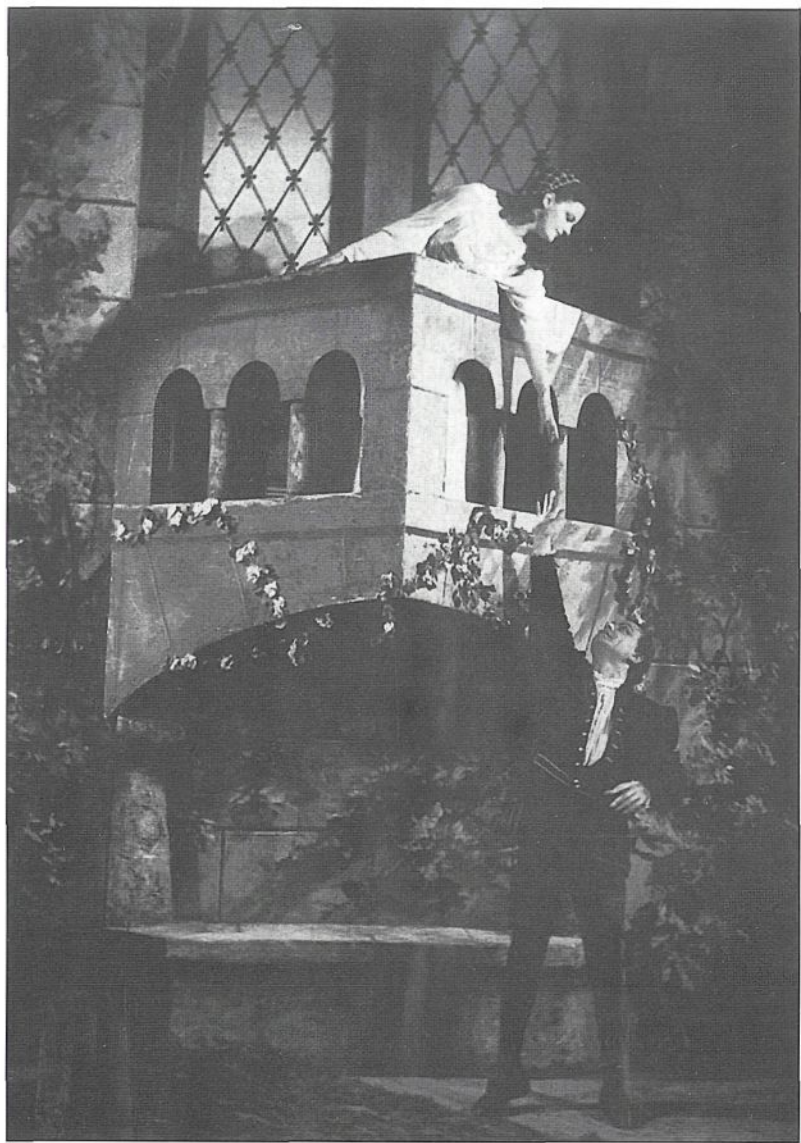
Németh László: Colbert
Kalocsai Miklós, Bessenyei Ferenc
Rend.: Szirtes Tamás, 1976

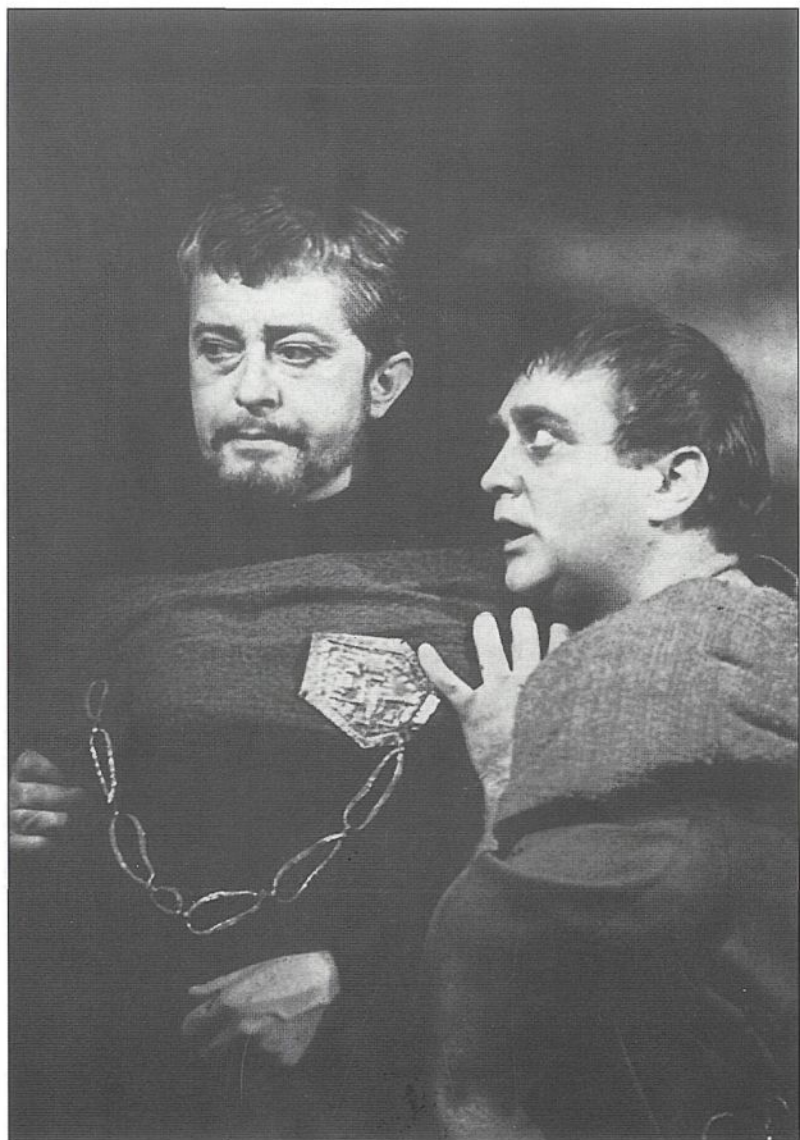
Márkus László

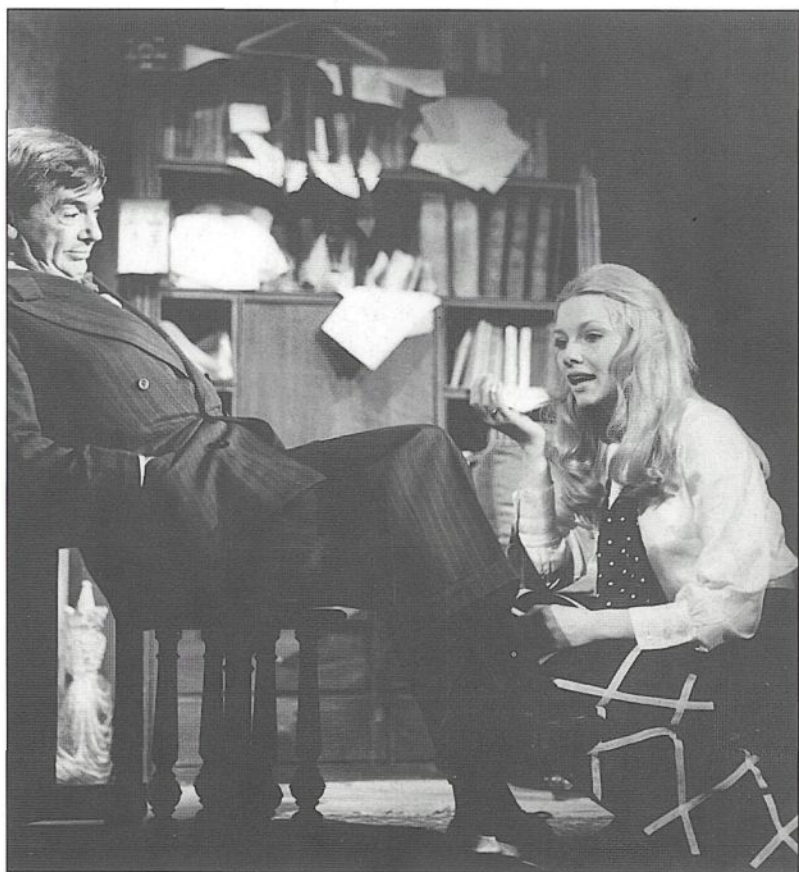
Bródy Sándor: A medikus
Pécsi Sándor, Gábor Miklós
Rend.: Ádám Ottó, 1959

Shakespeare: Rómeó és Júlia
Tolnay Klári, Ladányi Ferenc
Rend.: Pártos Géza, 1953

Mensáros László és Kőrmendi János

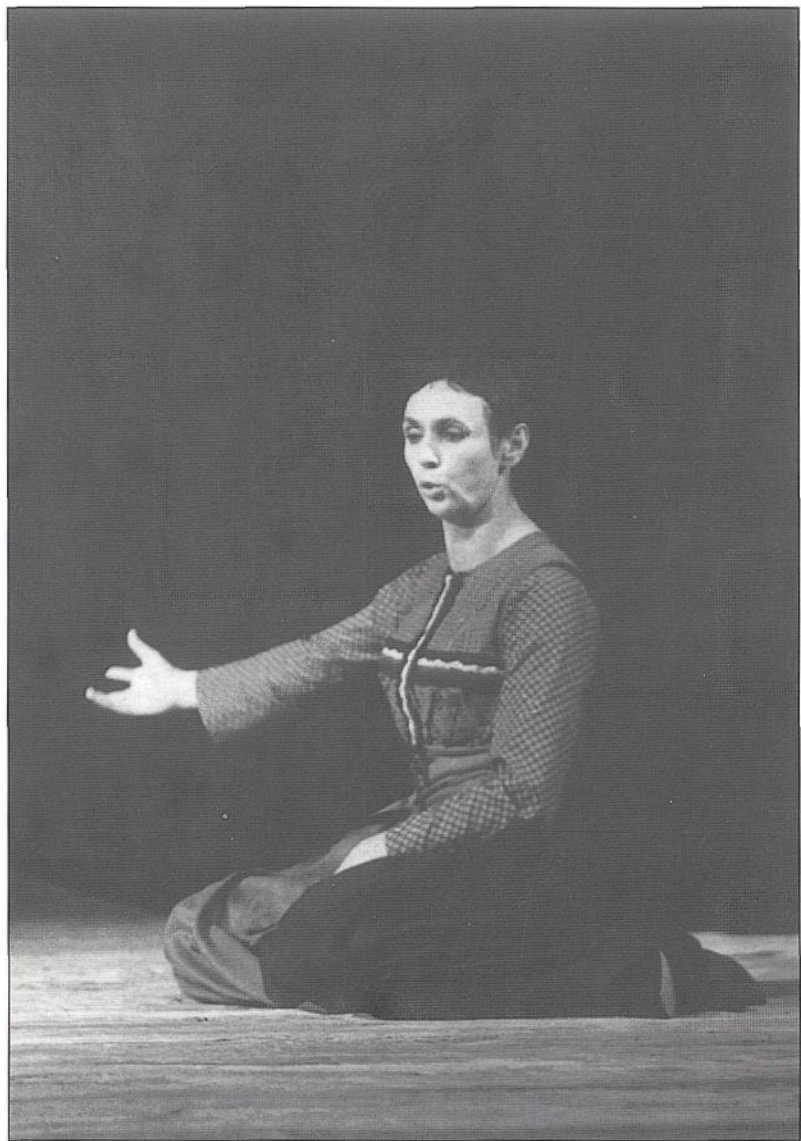
Gábor Miklós és Piros Ildikó

Domján Edit, Pécsi Sándor, Huszti Péter

Törőcsik Mari, 1969

Psota Irén

Fejes Endre: Vonó Ignác
Kiss Manyi, Garas Dezső
Rend.: Kerényi Imre, 1969

Molière: A fősvény
Márkus László
Rend.: Lengyel György, 1981

A királynő katonái

1984 tavasz

Az angol légierő egyik kiképző táborában – ami most a Madách Kamara – Huszti Péter rendezői utasításaira kilenc újonc kezdi meg a nyolchetes alapkiképzést.

A színpadon katonai szakértő segítségével menetelés, pusgagyakorlat zajlik naponta.

A légierő fegyelmező szervezetében látjuk az újoncok és feljebbvalóik életét, konfliktusait. A fiúk többsége az alsóbb néprétegből került a táborba. Pip Thompson (Cseke Péter) az egyetlen nagypolgári környezetből ide került fiú, kezdettől fogva ő a társaság szellemi vezére. Pip fellázad az írott és íratlan szabályok ellen. Tiszti iskolára javasolják, ő azonban makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy tisztiszolgai beosztásba kerüljön. Egyik feljebbvalója leleplezi Pip titkos indítékát, miszerint hatalomvágyból lázad és uralkodni akar a nálánál egyszerűbb társain. A közöny, amellyel Pip lázadását a vezetőség nyugtázza, kihúzza a talajt a fiú lába alól. Hajlandó lesz a kompromisszumra...

Arnold Wesker drámájának légköréhez hasznosítható forrásnak bizonyult az a lejegyzett beszélgetés, amelyet angliai barátommal, William Gordon Lawrence író-pszichoanalitikussal, az Angol Királyi légierő egykori századosával készítettem,

s amelyet Huszti olvasott fel a nehéz feladatra vállalkozott színészeknek.

A National Service behívóját kétéves szolgálatra 1957-ben kaptam meg. Lejárt több éves halasztási kérelmem, amelyet egyetemi tanulmányaim folytatására biztosítottak. Friss diplomásként léptem tehát a hadsereg kötelékébe. Sorkatonai időm az ötvenes évek végén éppen arra az időszakra esett, mint Arnold Wesker: *A királynő katonái* című színdarabjáé. Akkor még, egészen 1960-ig, minden tizennyolc éven felüli angol állampolgárnak be kellett vonulnia, kivéve azokat, akik halasztást kértek, és kaptak. Besorozták a gyarmatokon élő angolokat is, akik Nagy-Britannia területén születtek, vagy a szüleik származtak a szigetországból. Nem vonultak be azonban a Brit Nemzetközösség gyarmatainak bennszülöttei, a malájok, a szingalézek, a gibraltári spanyolok, az afrikaiak és más népcsoportok, ám a gyarmatokról a szigetországba bevándorolt színes bőrűek leszármazottai igen, hiszen ők brit alattvalók.

Behívót Nagy-Britannia mindhárom társadalmi rétegének sorkötelesei kaptak. A Lower Class tulajdonképpen a munkásosztály (Working Class, rövidítése: WC, csakúgy, mint az illemhelyé). Ezért használták előszeretettel a Working Class rövidítését a felső osztálybéli tisztek a munkásszármazású katonák gúnyolására. Bevonult természetesen a középosztály is, a Middle Class, valamint az Upper Class, azaz a felső tízezer, továbbá az arisztokrácia rétege is. Közép osztálybélinek minősült a munkásszármazású katona is, akinek egyetemi diplomája volt. Példa erre Wesker darabjában a repülőoktató, akinek apja villanyszerelő, de ő maga tiszti oklevelet szerzett, s így belépőt nyert a középosztályba.

Bevonulásunk utáni első feladatunk egy pszichológiai teszt kitöltése volt. Ennek eredményeképpen kerültünk a szárazföldi alakulatokhoz, a királyi haditengerészethez vagy a légierőhöz. A legelőkelőbbnek számított, és számít ma is, a zsoldosállományban a királyi légierő. Azután a királyi haditengerészet következett, és végül a szárazföldi csapatok. A munkásosztály soraiból azok kerültek a légierőhöz, akik kimagasló intelligenciatesztet produkáltak. A légierő kapta általában a közép és felső osztálybelieket, ha azok éppen nem a haditengerészethez kérték magukat.

Bevonulásunk második eseménye: találkozásunk a laktanyával. Laktanyák, kiképző bázisok egyébként csak Nagy-Britannia területén működtek. Nyolc hét után vezényelték a kiképzett sorállományt az alakulatokhoz, kit a szigetország területére, kit Gibraltárba, kit Malajziába, kit Ciprus szigetére. Ezen utóbbi hely az egyik leghírhedtebb volt, oda irányították a „nehézfiúkat”. Kifogta az, aki ok nélkül, véletlenül került oda. Afféle büntetőszigetnek is beillett, bár a „nehézfiúk”, akiket a nyolc hét alatt – sokuknál persze ez jóval hosszabb idő volt – nem sikerült megzabolázni: mosolyogva vették kézbe kihelyezési okmányukat, s Ciprusra kerülve – ahol magam később főhadnagy voltam – mit sem törődtek a viselkedéssel. Egyesek hihetetlenül kemény „diók” voltak, különösen az írek, de közülük aztán sokan megtörttek, és kezes bárányokká váltak.

Laktanyánkba érkezvén elfoglaltuk barakkunkat, amely egy fél henger formájú épület volt, akárcsak valamennyi barakk-épület a brit hadseregben, amelyeket „nissen hut” néven ismernek a britek. A félhenger formájú épület boltíves tetejét palából készítették, hogy az eső – tudjuk, gyakori arrafelé – verje a tetőt, zajt keltsen, s zavarja a katonák nyugalma. A „drill”-re

épült mindent, a fokozott testi és idegi igénybevételre, a mondhatni pszichikai kikészítésre, hogy a különféle összetételű sorállományt – ahogy emlegették: heterogén masszát – sikerüljön ütőképes, brit nemzeti egységgé gyúrní. Hozzá tartozott ehhez sokak számára a viselkedés, a nyakkendő viselet, a kulturált életmód, és sok minden más megtanítása, másoknál az angol tájszólás kiküszöbölése, és sokszor az angol nyelv pontos el-sajátítása.

Barakkunk kupola formájú tetejének oldalain szűk ablakok húzódtak, s alattuk, két sorban, oldalt voltak a vaságyaink. Ezek végein üldögéltünk lovagló ülésben, ha éppen megtehettük. Szakaszparancsnokunk is a barakkban lakott, a barakk végében elkülönített szobában. Ugyanott, a másik oldalon volt az irodája. Az egyszerű, szegényes vaskályhában szénnel tüzeltünk. Emlékszem, hányszor kihúzott minket a bajból ez a kis kályha! Kanalainkat a láng fölé tartottuk, s a rá rakódott kormot bakancsainkra kentük. Vész helyzetben ez volt a leggyorsabb cipőtisztítási módszer.

A személyes tárgyaikat falra akasztható kisszekrényben tároltuk. Lepedőink, takaróink az ágyak végében lapultak összehajtogatva, s úgy festettek, mint jókora vastag szendvicsek. Az ablakból kinézve a gyakorlóteret láttuk, az utak mentén gyönyörű kövek fehérlettek. Nagyon szép volt a látvány, s csak később tudtuk meg, mi az ára mindennek. A köveket fehér temperával kellett lefestenünk, amit a legelső eső lemosott, s mi kezdhettük előlről a pamacsolást.

Szakaszparancsnokunk tizedes volt, tehát tisztos. Tisztesek kizárólag a munkásosztály soraiból kerültek ki. Számukra különleges helyzet volt, hogy a nyolc hét során parancsolhattak a közép és felső osztálybélinek.

Saját érdekünkben gyorsan megtanultuk a megszólításokat. Mindenekelőtt: tisztesnek, tisztnek ki nem ejtendő a neve! A tizedes megszólítása kizárólag tizedes, míg a tisztké uram, vagy ennek változatai: igen, uram; természetesen uram; értem uram. Tiszt sem szólíthatott bennünket a nevünkön. Csakis „airman”-t, repülőst mondhatott. Ha valamelyik tiszt nevén szólította a sorkatonát, alapos gyanúba keveredhetett, hogy homoszexuális, és kikezdett a katonával. A tisztel a tisztesekkel álltak kapcsolatban, néha megjelentek a gyakorlótéren, és nádpálcával a kezükben elegánsan sétáltak fel s alá. Ha megszólítottak egy katonát, különösen lassan beszéltek. Ilyenkor a mereven álló katona a másodpercek múlását is hosszúnak érezte, s válaszában utánozhatatlanul hadart, hogy mielőbb végezzen, és ne is lássa feljebbvalóját.

A civil élethez tartozó baráti érintés, meleg kézfogás is elképzelhetetlen volt, mert ez is a homoszexualitás gyanúját ébreszthette fel. Az egymás mellett elhaladó katonák inkább erős oldalba veréssel, mellre ütéssel fejezték ki egymás iránt érzett baráti kapcsolatukat, amihez: „Helló, öreg!”; „Na, mi a nagy helyzet?” mondatok járulhattak, s még véletlenül sem valami más, mint például: „Szervusz, kérlek!”. Minden, ami a civil életben finom kommunikációs eszköz volt, az itt durva, agreszív tett kellett, hogy legyen.

A tisztok kúriaszerű épülete a laktanya elkülönített végében állt, hatalmas kerttel, golfpályával. Bent: klub, könyvtárszoba, szalon működött, a falakon vadászjeleneteket ábrázoló festmények, agancsok, arisztokraták portréi. Tisztiszolgák, pincérek sokasága vette körül őket, s a pincérnek még fizetni sem volt illő. A tiszt számláját tisztiszolgája egyenlítette ki a hónap végén, természetesen parancsnokának pénzéből. Tisztek a le-

génységi kantint nem látogatták, csakis ünnepkor, például karácsonykor, de akkor is elkülönültek a legénységtől. A kintinban nagy tölcserű gramofonon régi, rossz lemezeket hallgatunk. Akkoriban a rock and roll volt a divat, emlékszem, azok az évek Elvis Presley örületben teltek. A kintinban rósejbnit, kolbászt, tojást, babot árultak, hozzá sört csapoltak. Sokat nem ihattunk, mert mindössze két schilling volt a heti zsold, s abból, egyszer egy héten, ha berúghattunk. Aki otthonról rendszeresen kapott pénzt, az előnyösebb helyzetben volt.

A legtöbb időt a gyakorlótéren töltöttük, ahol különös figyelmet fordítottak alaki kiképzésünkre, hogy álmunkból felriasztva is tudjuk a balra át, jobbra át, vigyázz, pihenj lépéseit és a menetelést. Az angol hadseregben egyébként elképzelhetetlen a kelet-európai vigyázzmenet. Menetgyakorlatunk is más. Az angol katona enyhén ökölbe szorított kézzel menetel, miközben a hüvelykujjak elöl rásimulnak az ökölre. A tisztelgés fordított irányú a magyarhoz képest: a jobb kéz fölfelé emelkedik, a felkar párhuzamos lesz a talajjal, kilencven fokos szöget zár be a test függőleges síkjával, és a tenyér kifelé néz, arccal egyirányba.

Elfoglaltságunk közé tartozott még a gimnasztika, és – mint leendő ejtőernyősök – függesztő helyzetből leesve gyakoroltuk a biztonságos talajra érést. Sokat vesződtünk a jó öreg James Paris Lee 1903-as, M7,7 mm-es Enfield típusú puskájával is. Leginkább a puskagyakorlatok vették igénybe a türelmünket. „Pihenj” vezényszóra terpeszállásban kezdtük ezt a gyakorlatot. A bajonettes Lee-t jobb lábunkhoz állítottuk, a szurony fölfelé nézett, tíz fokos dőlési szögben előre, majd „vigyázz” vezényszóra vigyázállásba álltunk, s ugyanabban a pillanatban a puskát függőleges irányba helyeztük úgy, hogy nadráguk var-

rását éppen takarta. Ezután a „puskát vállra egy” vezényszóra jobb kezünkkel a ballanszpontnál markolva fölemeltük a fegyvert, és a puskatus a térd vonalához került. „Kettő” vezényszóra a puskát jobb kezünkkel a balba, úgy, hogy a fegyvert a bal vállunkra ültettük, de jobb kezünkkel még fogtuk a ballanszpontot. Végül a „három” vezényszóra jobb kezünket visszahehelyeztük a vigyázállásnak megfelelő helyzetbe. Mondanom sem kell, mire mindezt begyakoroltuk, s egyszerre meg is tudtuk csinálni: tizedesünk rekedtre ordította magát.

Zöldtónusú gyakorlóruhánk fekete bőr bakancsból – a talpán vasszögekkel kiverve –, zokniból, kapcából, nadrágból, ingből, nyakkendőből és zubbonyból valamint sapkából állt. Parádén és eltávozáson kimenőruhát viseltünk. Az előbb felsorolt gyakorlóruhánk szabásra, formára hasonlított a tisztek szolgálati ruhájához, ám az övéké jobb anyagból készült. A tisztek a parádén ünnepi viseletet hordtak, amit díszkard, sujtás is ékesített. A tiszteknek ezen kívül még egy szmoking öltönyük is volt, fehér inggel, csokornyakkendővel, amit karácsonykor viseltek.

Említettem a kimenőruhát, amit persze néhány szerencsés katona látott a nyolc hét során, amikor néha egy vagy két napos kimenőt kaptak. Akinek a nyolchetes kiképzése éppen karácsonyra esett, az szerencsés volt, mert karácsonykor négy napra mindenki hazamehetett. Én – sajnos – ebből is kimaradtam. A kimenőruhámat akkor láttam először, amikor az alapkiképzés után Malajziába vezényeltek.

De maradjunk még a laktanyában! Nem szabadultunk onnan ugyanis ilyen könnyen. Én például a vezénylés napján történetesen éppen magánzárkában voltam. Szerencsémre a kiszabott tíz naphól csupán négyet kellett ott töltenem, miivel nem mer-

ték vállalni, hogy engem külön szállítsanak a világ végére, a malajziai Penang támaszpontra. Időben jött a szabadulás felmentő híre, mert már kezdtem összeroppanni a sötétzárkában. Felügyelőm félóránként öntött be a zárkamba egy vödör vizet, hogy mossam fel a padlót, mert olyan piszok van, mint egy ólban, mondta, és idétlenül vigyorgott hozzá. Primitíven összetakolt priccsem vizes lett, és vizes volt állandóan. Takarót nem kaptam. Teát és kétszersültet adtak a zárkában, naponta háromszor. Hideg íztelen lötyty volt, ezerszer is visszasírtam a gyűlölt és egyhangú laktanyakosztot: a babfőzeléket, a szalonástoajt, a főtt kolbászt, ünnepnapokon a csirkét, s mindenhez tált rósejbnit, amire most már rá sem tudok nézni, de még a csirkére sem.

Életem a fogdában egyhangúan telt, s hihetetlenül kimerültem. Fizikailag és idegileg is. Nem azért mert bántottak. Nem. Egyáltalán nem. A testi fenytés az angol hadseregben elképzelhetetlen volt, de nem is volt rá szükség. Sokkal drasztikusabb módszerekkel tudták elérni mindazt, amit a tettlegességgel meg sem közelíthettek volna. Mire gondolok? A folyamatos, állandó megalázásra, a – szinte – kizsigerelésre. Említettem már a padlósúrolást, ami abból állt, hogy ronggyal föl kellett törölnöm a vizet, amit a vödörből újra és újra kiöntött a figyelmes felügyelő. Aki föllázadt, megjegyzést tett, még azt sem bánthatták. Csak kivitték a tornaterembe és keresztre feszítették a bordásfalon, negyedórára, félórára, egy órára. Akit az utóbbi időtartamra kárhoztattak, annak elege lett a végén, és elgondolkodhatott utána, miért is került a fogdába. Jómagam egy jelentéktelen semmiségért ismertem meg: az ügyeletes tiszt szemlét tartott barakkunkban, s ellenőrizte személyes tárgyainkat – valójában alkoholt keresett. Említettem már, hogy csak

sört ihattunk, azt is csak a kantinban. Már ital fogyasztása tilos volt. Századosunk a szekrényekben kutatót, s – valamiért nem lehettem szimpatikus a számára, mert – amikor hozzám is elért, kezdte egyenként kidobálni a könyveimet a szekrényből. Igaz, nagy volt ott a rendetlenség, de hát elég volt mindazt rendben tartani, ami szem előtt volt. Végül a polc mélyén megtalálta kedvenc könyvem, a skót balladagyűjteményt.

– Á, maga skót?! – kérdezte, s az anyanyelvemen íródott könyvet, amit érettségire kaptam, a földre hajította.

– Igen, uram – feleltem –, skót vagyok.

– Utálom a skótokat! – mondta.

– Én meg a hülyéket, uram! – válaszoltam. Ezzel elintéztem beutalómat a zárkába.

A zárkában később megfogadtam a hallgatást, csak akkor veszítettem el a türelmemet, amikor a felügyelő tizedszerre borította fel a vödrömet. Gondolom, igen meleg ajánlással hívta fel rám a figyelmét a „skótbarát” százados.

– Ne maceráljon, őrmester! – szóltam neki ingerülten. – Nem jártunk mi együtt egyetemre!

A legnagyobb sértés volt, amit csak mondhattam neki. Majdnem nekem jött. Fortyogott a méregtől. Hörgött. Nem is telt bele néhány perc, már ki is voltam feszítve a bordásfalón. Ez afféle keresztre feszítés volt, úgy éreztük magunkat, mint a bibliai latrok, akiknek bűnhődniük kell. Egy órát lógtam ott, elzsibbadtak a karjaim, de sikerült csalnom néha-néha, és a sarkaimat meg tudtam támasztani alul, ha csak másodpercekre is, és így pihentettem a kezeimet, amit szíjjal erősítettek a bordásfalhoz. Ez a módszer, mint alkalmazható fenyítés, természetesen nem található a szolgálati szabályzatban, mégis sokfelé elterjedt. A bordásfalón függve még az utált cipőtisztítást

és rézfényesítést is kellemesnek találtam. Az említett műveleket barakkunkban egyébként oly bravúrra vittük, hogy nem is kellett egymásra néznünk, mégis azonos ritmusban csináltuk. A bakancs pucolása ugyanis miből állt? Egy köpés, majd ronggyal szétkenés. Egy köpés, ismét szétkenés. Rendkívüli művelet. Nadrágszíjunk rézcsatjait is gonddal fényesítettük. Egy lehelet, egy dörzsölés. Olyan volt ez, mint a mámor. Lovagló ülésben ülni a vaságyon, s magunk elé meredve rezet fényesíteni. Egy lehelet, egy dörzsölés. Egy lehelet, egy dörzsölés- A vérünkben volt a ritmus. Egy köpés, egy szétkenés, egy lehelet, egy dörzsölés. De elmúlt mindez. A magánzárka, a kifeszítés, a kiképzés. Észre sem vettük, megváltoztunk, s minden úgy lett, ahogy tisztjeink megjósolták. Megerősödtünk, ütőképesek lettünk – a brit birodalom katonái, öfelsége szolgálói. Jómagam, előbb Malajziában, majd különböző más alakulatoknál.

Közben a Brit Nemzetközösség ereje meggyengült, a gyarmatok kezdtek elszakadozni a szigetországtól, egyre kevesebb katonára volt szükség, ezért 1959-től 1960-ig több lépcsőben megszüntették a kötelező katonai szolgálatot, s létrehozták egyidejűleg a zsoldosállományt.

Két év után – magam sem tudom, miért – tovább maradtam. Talán mert imponált a magas zsold, vagy mint fiatal pszichoanalitikus a legjobb iskolának tartottam a kezem alá tartozó katonákkal való foglalkozást.

Századosként szereltem le. A személyi anyagom a légierőtől biztosította számomra, hogy leszerelésem után a legjobb állások között válogathattam. Mindig szívesen emlékszem a légi-erőre: semmi sem kellemesebb, mint független, szabad civilnek lenni.

Ennyi a naplóbejegyzés.

Amihez csak azt tenném hozzá, hogy mindig szívesen emlékezem erre a sikeres mester-előadásra, amely valahogy Máté Péter alakját is mindig felidézi bennem. Ő volt a zeneszerzőnk. A stúdióban öntötte magába a kávé, és egyik Marlborót a másik után szívta.

S csodákat művelt egyedül a hangfelvételeken.

Aztán Lenzsér János hangtechnikussal megrendülten álltunk a temetésén. Felesége és két kislánya álltak a sírnál. Szólt a dal a hangszórón át:

– Elmegyek! Elmegyek!...

Az élmény olyannyira felkavar még most is, amikor naplót forgatom, hogy itt most nem is folytatom.

Fábri Zoltán piros filctolla

1985 tavasz

A filmrendező a színházban is filmrendező marad. Fábri Zoltán azt a feladatot kapta, hogy rendezze meg a Madách Kamarában Polgár András: *Töltsön egy estét a Fehér Rózsában* című színművét.

Zoli bácsi hetekkel az olvasópróba előtt budai lakásába hívott, műtermében azokat a képeket mutatta meg, amelyeket ő maga festett kedvtelésből, majd egy üveg francia konyakot tett az asztalra, töltött, s kortyoltunk a közös munka kezdetére. Aztán a stáb tagjairól faggatott. A produkcióba osztott színházi műszak valamennyi résztvevőjét név szerint akarta ismerni, képességeiket, tulajdonságaikat felmérni. S tudni szeretne volna, hogy kitől lehet kérni, kit kell utasítani, kit kell folyamatosan szemmel tartania.

A kellékek, fogyókellékek, bútorok, jelmezek végleges listája már a fejében volt.

A díszlet végző változatát Vayer Tamástól már megrendelte, ugyanígy a jelmezeket Mialkovszky Erzsébettől.

Vukán György lakásában stopperrel a kezében másodpercre kiszámítva zongoráztatta el a stúdióban majdan elkészülő zenét.

Piros filctollal jelölte példányában azokat a végszavakat, melyeket változás, zene és más egyéb követhet.

Felkészültségét, imponáló szakmai tudását nagyra becsültem, s ugyanezt éreztem később Vámos László mellett is.

Vukán zenéje aztán úgy simult az előadáshoz, mint egy kis fogaskerék az óraműszerkezethez. Fényes Szabolcs, Máté Péter voltak rám hasonlóan maradandó hatással.

Színházban élmény a „profizmus”. Ha a rendező tudja, mit akar, azt kéri, amit kell, s „beszállítói” azt hozzák, amit kell.

Ilyenkor nincs utólag zenei felvétel, nem szabják át a díszleteket, a kellékek nem rendelődnek gyermekded elképzelések kényszerére, s a gazdasági igazgató nem őrvöng naponta a számlák aláírásakor.

A színházban profik között élni jó.

Egyébként kinszenvedés.

A filmrendező meg arra kényszerül a forgatások jellegéből következően, hogy ott és akkor, egy adott jelenet felvételekor, adott időben minden készen legyen.

Zoli bácsi mindig készen volt.

– Én kész leszek! – fakadt ki Lengyel György egyszer a nézőtéren egy jelenet lehetetlen állapotát látván. Megjegyzése a színházi szólásmondások íratlan könyvébe került, gyakran idéztetik, és Zoli bácsi is jókat derül rajta.

– Ígyunk még, Ernő! – tölt újra a konyakból, s úgy látom, az üvegben már nem sok maradt. Zoli bácsi a piros filctollal aztán tett még néhány bejegyzést a példányába. – Dolgozzunk is valamit! – mosolygott kedvesen.

Ceruzát vettem a kezembe. Nem szóltam neki, hogy mifelénk a ceruza használata ajánlatos: a próbákon mindig minden változik, amit „ejtettünk”, azt egyszerűen kiradírozzuk, és kezdődik minden előről.

Baj csak akkor van, ha mindez a főpróbák kezdetére sem szűnik meg.

Zoli bácsi a példányában lapozgatott. A piros filctollal beírt rendezői instrukciói valóban véglegesek voltak. S csak mesélt, ki honnan jön, hová megy, kire néz...

– A Fehér Rózsa nevű éjszakai bár este tíz órakor nyitja kapuit a közönség előtt. Márkus Laci, az üzletvezető, Koncz Gabi a főpincér, Bencze Ica a bárénekesnő és a többi alkalmazott ezen az estén meglehetősen rosszkedvűen veszik tudomásul, hogy új pincér lép be az üzletbe, ez ugyanis az ő borraválójukat is érinti. Cseke Péter, a fiatal, új pincér hamarosan furcsa módon kezd viselkedni. Szemmel láthatóan Bencze Ica érdekli, akiről tudja, hogy halálos gázolásért börtönben ült. Kiderül, hogy akit elütött, Cseke bátyja volt...

S Zoli bácsi példányából úgy pergeti le az előadást, mintha egy filmet látnék.

S elképesztő: az előadás ugyanilyen lett.

Márkus Laci bácsi a próbákon ez a „megkötöttséget” nehezen viselte, ám a végeredmény Fábri Zoltánt igazolta.

A főpróbákon a rendezői páholyban ültünk, s mint valami vágósobában, úgy pergett előttünk minden. Itt, a fény- és hangtechnika közelségében vodka is akadt: kortyoltunk ebből a színtelen és szagtalan „színházi” italból.

Zúgott a taps, Zoli bácsi boldog volt.

Hajószínház (Túl az Egyenlítőn)

1985 nyár

*M*ég Traub Pál művészeti vezető szobájában is hallható volt, hogy Ádám Ottó kiabál a telefonba. A párnázott ajtó és Balogh Erzsi titkári szobája sem csillapította az igazgatói szobából hallható veszekedést.

– Aczél Györgyöt kapcsoltam – súgta Traub.

S csak álltunk dermedten és nem akartunk hinni a fülünknek. Ádám Ottó tényleg kiabál a telefonba, és nyilvánvalóan Aczél György hasonlóképpen vele.

Az egyre forrósodó vita azért kerekedett, mert Aczél kérésére Ádám Ottó nem volt hajlandó Szikora János rendezőt a Madáchba szerződtetni.

Aczél munkaközvetítői tevékenységet máskor is gyakorolt. Szőnyi G. Sándor filmrendező színigazgató is volt Kecskeméten. Egyszer az irodai folyosón Hernádi Gyulát és Jancsó Miklóst vette észre.

– Szervusztok! Hát ti?... – kérdezte.

– Mi vagyunk az új igazgatók – felelték Jancsóék.

Lehet, hogy Aczél egyszerűen elfelejtette értesíteni Szőnyi G. Sándort.

Most Ádám Ottót értesítette, de Ádám Ottó, aki egyetértett azzal, hogy „fiatalítani” kellene, leszögezte, hogy amíg ő a Madách igazgatója: Szikora János ott rendező nem lehet.

S nem is lett! Fiatal rendezőnek a korábban színészsza-
konn végzett Korcsmáros Györgyöt szerződtette, aki Vologyin: *Őt
este* című darabját vitte színpadra, s szerepet adott Nagy Anná-
nak, aki már jó ideje nem próbált és nem játszott.

Gyuri aztán valamiért „kispadon” ült. Ideje is bőven lehe-
tett, mert még a *Hullámsír*, *Hazatérők*, *Ady* című drámaköte-
tetet is kézbe vette, majd Síp utcai lakásában, beszélgetés
közben egyszer csak eldöntötte, hogy megrendezi a tengerés-
zsek életéről íródott *Hullámsírt*. Színpadi változatot képzelünk
el, ám a színpadon egy tengerjárót felépíteni túlságosan drága
lett volna, s egyszer csak eszembe jutott, hogy ideális mozgó
díszlet lenne, ha egy olyan hajót találunk, melyen a darabot
eljátszhatnánk.

Színház egy hajón? Hajószínház?

Volt már színház (és van is!) várakban, Szentendre zegzu-
gos utcáin, presszóban, a Hősök terén, a pincében, a padláson,
miért ne születhetne meg 1985 nyarán éppenséggel egy hajón?

Ez annál is inkább logikus, mert a *Hullámsír* – most már
nem ilyen közönségijesztő névvel, hanem *Túl az Egyenlítőn*
címmel – valóban egy óceánjáró hajón játszódik. A színmű
helyszíne egy Európából induló óceánjáró fedélzete, ahol egyre
elviselhetetlenebb a hőség. A legénységet megviseli a minden-
napi kimerítő munka, a tisztikar és a matrózok között fennálló
konfliktus kibékíthetetlen ellentété fajul. Különösen kegyetlen
és lázadásra ingerlő Highwood gépápoló „betörésének” kálvá-
riája. Polanski, az új hajópincér nehezen fogadtatja el magát a
hajó legénységével, ám amikor a gépápolót holtan találják és a
kapitány vizsgálatot indít, Polanskiról kiderül, hogy igazából
vizsgálóbíró...

Az előadáshoz az Árpád nevű hajót kölcsönöztük a Madách Színház művészeinek. A 350 nézőt befogadó Hajószínház a Margit-híd pesti hídfőjétől indult, és – miközben az előadás idejére egy csendes helyen kikötött – ugyanoda tért vissza. Szereplők: Dunai Tamás, Vass Gábor, Cs. Németh Lajos, Lesznek Tibor, Pusztaszeri Kornél, Karcag Ferenc, Gáti Oszkár, Papp János és a rendező Korcsmáros György. A művészeti vezető: Huszti Péter.

Maga az ötlet húzta a darabot is, mely mélyebb és árnyaltabb lenne, ha ma írnám, de így együtt az egész, a Hajószínház ténye a sajtó érdeklődési körébe került: a terjedő viccek a Ludas Matyiban is helyet kaptak.

Elégtétel – mondja a cím, s a hajóról kidobnak valakit – Semmi, csak egy kritikus! – így a képaláírás.

A másik címe: Nyári csúcs-hakni. Ember a vízben, mentőövet dobnak számára a Hajószínházból.

– Muszáj volt utánatok úszni, mert a Városmajorban csúsztunk az előadással – mondja a szöveg.

Egy harmadik: Nyári színházi újdonság címmel jelent meg. A képen a férj szól feleségének:

– Ne szépítkezz tovább, szívem, elment a hajó!

Aztán a hajó egyszer végleg elment, de már nézők nélkül.

Volt egy ötlet, s volt egyszer egy Hajószínház.

Orchidea (Tolnay Klári)

1986 tavasz

*T*olnay Klári lefordította Colin Higgins: Maude és Harold című darabját.

Március 10. (Hétfő)

A Madách Színház igazgatósága a mai napra írta ki az olvasópróbát. Főszereplők: Tolnay Klári és Gyabronka József.

A darab egy nyolcvanéves hölgy és egy tizenkilenc éves fiú nem mindennapi egymásra találásának, baráti, szeretetteljes kapcsolatának megrázó, nevetető, felkavaró, katartikus története. Tele Zen hatásokkal, a reinkarnáció érzésvilágával, távolkeleti hangulatokkal. Igazi mese és romantika.

Ez akkor iszonyú bukás lesz vagy kirobbanó siker!

Titokban már az olvasópróba előtt is próbálunk. A próbák azonban inkább szövegértelmezések, beszélgetések a Zenről, újjászületésről.

Az elképzelések egyeztetése után már izgalmasabb az olvasópróba. Megcsodáljuk Götz Béla díszletterveit, Schäffer Judit jelmezterveit.

Március 25. (Kedd)

Zenefelvétel a MAFILM Zenetermében. A zenekar Maklár László karmesterrel próbál. Fényes Szabolcs, a zeneszerző elé-

gedetten hallgatja a tiszta harmóniák megszólalását. Tolnay Klárit hívják a stúdióba. Görgy Gábor verséből készült Maude-dalát veszik fel. Klárka énekel:

Az ember a földön sárban áll,
De hajában csillag ég,
És nem is tudja,
Elfelejtette már,
Hogy honnét való az a csillagsugár.

Mert egy gyereknek
Nincs semmije még,
Ám ha felnőtt lesz,
Már semmi kincs nem elég.
Tárgyak bolondja
Válik belőle,
Azt a gyermeket
Lassan megölte
Magában rég,
Sok semmiért,
Nem kell szerezni,
Csak szeretni kell.
S a világ a tiéd,
Gazdag ember leszel,
Gazdag ember leszel!

Elsőre jó a felvétel! A zenészek rajongva veszik körül a rendkívüli muzikalitású színésznőt.

Csak a biztonság kedvéért készül még néhány felvétel.

Április 10. (Csütörtök)

Lehangoló, hófúvásos, hideg áprilisi reggel. Izgalommal telve indul a nap. Ma szerelik először a díszletet. Ilyenkor a színpadon próbálni nem lehet. Részpróbákat irtunk ki a Stúdiószínpadra.

Husztai Péter, a rendező lakásán reggel kilenckor megcsörrent a telefon. Tolnay Klári telefonált:

- Tolnay Klári... Főrendező úr?!
- Szervusz, Klárikám. Mi történt? Valami baj, hogy ilyen hivatalos vagy?
- Pici vagyok. Pici színésznő. Itt fekszem az ágyban, s olyan picinek érzem magam. Mamám is mondta: kislányom, ne legyél színésznő!... Gondolod, hogy el tudom én ezt játszani?
- Igen.
- De tényleg kicsi vagyok. Nem tudok felkelni.
- Jó, maradj ágyban. Holnap viszont tíztől összpróba díszletben.
- Nem tudok semmit. Ádám Ottó is mondta, hogy engem kímélni kell!
- Igen, mert nagyon kicsi vagy. Szervusz.
- S letették a telefont.

Április 11. (Péntek)

Az első összpróba díszletben. Jobban sikerült, mint sejteni lehetett. Tolnay szerepformálásából egy ragyogó színházi premier lehetősége csillant fel.

Próba végén Husztai Péter mellé ült a színpadon, kezében az elmaradhatatlan cigarettára.

– Hogy fogják ezt fogadni? – nézett maga elé. – Bízom a fiatalokban! – s Husztai Péter vállára hajtotta a fejét.

Két óra már elmúlt, a műszak a színpadra érkezett, hogy bontani kezdje a díszletet. De csak álltak csendben, s nézték a két művészt. Mint egy Rodin szobor mozdulatlan márványalakjai, úgy ültek némán a kelléktári kopott bőrröndön.

Színházi pillanat volt.

Április 22. (Kedd)

A második nyilvános főpróba. Óriási siker. Premieri hangulat. Kollégák lelkesednek, az előadás végén körülállják Tolnayt a színpadon.

De hát még nincs itt az ideje az ünneplésnek!

Klárka odasúgja Huszti Péternek. Mellettük állok:

– Úgy érzem magam, mint régen *A vágy villamosában*. Csak meg ne haljak péntekig!

Április 23. (Szerda)

Harmadik nyilvános főpróba. Telt ház. Még nagyobb siker, mint tegnap.

A szünetben öltözőjében keressük fel Tolnayt. Schütz Ila ül nála, arcán az első felvonás katarzisa.

Huszti belép:

– Nem volt igaza a mamának. Érdemes volt színésznőnek menni – mondja, és már indulnánk is. Kezdsre hív az ügyelő.

– Várjatok! – szól utánunk Klári. – Elmesélek valamit. Pályám elején felhozattam a premierre vidékről a mamámat. Hosszú tapsot kaptam, de hirtelen valami zavar támadt a Víg-színház nézőterén. Már nem nekem tapsoltak. Később tudtam meg, mi történt. Mama felállt a nézőtérre, közölte, hogy én a kislánya vagyok. S büszkén fogadta a tapsot.

Április 25. (Péntek)

A színházi esték virágillatok. A mai premier orchidea volt. Tolnay Klári játékának csillogása virágsziromként ragyogta be az estét, s úgy ölelte át a nézőket, mint a távoli óceániai tengerek korallgyűrűi a kéklő lagúnákat.

Zúgott a taps, s a pici színésznő törekeny alakja úgy tündökölt a színpadon átszűrődő fényben, mint Siva egy hindu szentélyben.

A színész, ha hajléktalan

1987 tavasz

Békés Pál *A női partórség szeme láttára* című komédiáját Huszti Péter rendezte.

A szűkös kis lakótelepi lakásban, amelynek bejárati ajtaját is ellopták már, műfordítani próbál az új bérlő: Cseke Péter. S őt zavarja valamennyi szomszéd, mert csak nála van telefon, őt kéri a vak Dorzs úr (Székhelyi József), hogy nyissa ki a sólet-konzervjét, Grósz néni (Békés Itala) innen repül ki az ablakon, miután tolóágyában ő is itt köt ki „megőrzésre”...

De jönnek mások is mindenféle ügyekben. Az élet tehát nem eseménytelen. Ternyák Zoltán mint hajléktalan is „menedéket” lel a kényszerközösségben.

Jelmeze, ruhája, kabátja alapján már hajléktalannak tetszett, a talán Sztanyiszlavszkij módszerétől vezéreltetve – hogy még jobban átélje a hajléktalanság nyűgét és keservét – a Madách Kamara lépcsőházában a lépcsőkön ülve, heverészve várt mindig a jelenetére.

A lépcsőházból vasajtó nyílt a színpadra. A lépcsőfordulóban, ahol a társasház lakói is közlekedtek, díszletelemek, csikkek és szemétkupacok között készült jelenésére Zoli, akit a lakók egy ideig türelmesen kerülgettek, de aztán ráförmedtek:

- Takarodjon innen! Nem látja, hogy ez egy színház?
- Nekem mondja?! – s belépett a színpadra.

Takarásban várakozott tovább...

Az élelem bére

1987-1988

*H*ofi Géza megállapította, hogy a Madách Színházba nem őt engedték be, hanem a bevételt. Méltósággal ő mégis a színház legtiszteltebb művészei közé emelkedett.

Jóleső érzés töltötte el, hogy a *Hofélia* sikerszeriájában résztvevők, ügyelőtől a világosítóig, az előadások honoráriumából már kicserélték otthon a bútoraikat, s most az élelem béréhez fogja hozzásegíteni őket.

Új címmel, új díszletben s köntösben folytatta gondolatainak áramlását estéről estére.

– Frász jött rám, / Bejöttem, mint a füst, / Jó, hogy eljöttél, / Hogy az estéd itt elüsd – lépett ki egy kéményből, s lenézett a zsúfolt nézőterre, ahol a főpróbákon majd mindig az időskorúakból összetevődő közönség ült.

– Anya csak egy van! – mondta Hofi kedvesen. – De az mind itt ül!

S ahogy mindig, most is, innentől azt csinált a közönségével, amit akart.

Ádám Ottó jellemezte őt lényeglátóan:

– Hofi Géza kiváló ember, kiváló művész.

Amikor kedve tellett, kitérta lelkét, s elénekelt az *Egy kiöregedett vadászkutya dala* című Szenes Iván – Malek Miklós

szerzeményt. Pethes György rendezői kérésére leült, és megfáradt tekintettel kezdte el:

Amikor még fiatal voltam,
Erdőbe vittek, ahol kóboroltam,
S míg űztem én a nagy és kis vadat,
Mindig jutott nekem néhány kis falat.
Régen volt...

Egy kiöregedett vadászkutya
Vonítva ül a kátyúba,
A hűséget én nem csak mutattam,
Emlékezz rá, érted mennyit ugattam,
Ti kiöregedett vadászebek,
Csont helyett jön a rendelet
Értetek... a szív majd megszakad,
Szerencse (a rosszban jó), hogy ugatni még szabad...

Hofi Géza, e neveltető költői lélek ars poeticája lehetne-e találóbbr?

Aki érti, tudja a választ.

Kerényi Imre lendülete

1989 ősz

*B*enedek Árpádné és Springer Márta távoztak a színházból. A dramaturgiára új tagként Fábri Péter került. Turán Robi azt a feladatot kapta Kerényi Imrétől, hogy meg kell jelentetni a bemutatott darabok rendezőpéldányait. Ezeknek a műhelynaplóknak olyan kiadványoknak kellett lenniük, amiknek hűen kellett rögzíteniük a rendező megjegyzéseit, instrukcióit, szöveghúzásait, de helyet kellett adniuk a díszlet- és jelmeztervező rajzainak, megannyi vázlatának, s még ezen túl a próbafolyamat bármelyik közlésre érdemes eseményének. Ez lehetett beszélgetés valamelyik színésszel, lehetett esettanulmány az adott műhelymunkában résztvevőtől, de lehetett a darab szerzőjéről, korábbi rendezéseiről szóló irodalomtörténeti, esztétikai elemzés.

Szerkesztő legyen a talpán, aki tizenkét kötetet jól megcsinál egy évben!

Turán azt sem tudta, melyik próbára szaladjon, mert egy időben folyt legalább három.

Színházban példányból dolgozik az ügyelő, a sűgő, a világosító, a hangosító és a segédrendező is. A szöveg hitelessége szempontjából a sűgőpéldány tehető az első helyre. A segédrendező ún. rendezőpéldányának tartalmaznia kell a végső szövegváltozatot, valamennyi akció, mozgás, változás adott vég-

szóra történő indulásának bejegyzéseit. Aztán rögzül még a kellékek, bútorok bővülő listája, a díszletváltozások, a gyorsöltözések, a zenei bejátszások és fényjelek egymást követésének módja, sorrendje. Afféle kotta lesz ez a példány, amíg az előadás valamennyi résztvevője önállóan nem teszi a dolgát. A világosítók számukra hasznosíthatóbb szcenáriumot is készítenek, s ez a példánytól mátt önálló életet élő „menü-kártya” az előadás szövegéből már csak egy-egy mondatot tartalmaz, amelyekből is a végszó érdekes, amikor egy új fényjelnek kell indulnia. Egy fényjel akár ötven gép, színházi reflektor, adott fényerőn, fokon történő elindítását is jelentheti. Amíg számítógépes programok nem segítették a világítás munkáját, bizony kézzel kellett egy-egy gép fényerejét a megadott fokra húzni a pulton: a világosító nem veszhetett el a példány lapozgatásának részleteiben. Egy fényjel gyors beadása vagy a dramaturgiai funkciónak inkább megfelelő lassú átúsztatásának befejezése után a másik pulton már járt a keze mint a zongoristáé a klaviatúrán, s már tolta is a potmétereket a megfelelő fokra. Ehhez megfelelő tükkörre volt szüksége.

A hangosító példánya megint csak sajátosan teljes. Példányában a végsszavakra kell súlyt fektetnie, miközben arra koncentrál, hogy ezen bűvös szó, sokszor azonban csak egy gesztus változás-zenét, effektust indítson el általa. Egyidőben kéthárom magnón is pöröghetnek a szalagok, – rajtuk az ún. befutó után a bejátszásra kerülő zene vagy zenei effekt. A példány ebben az esetben is csak kiindulási alap, hiszen a hangosító számára fontosabb, hogy két bejátszás között mit kell változtatnia keverőasztalán. Szerencsés esetben oldalakat is átlapozhat, máskor semmit, mialatt mások a szeme láttára serénykednek, s ezenközben ő akár egy sört is vidáman elkortyolhat.

Ahogy a nagyzenekari cintányéros, aki a kottájából tudja, hogy két összeverés között hány korsónyi a szünete...

Aztán a másik véglet a hangmérnöki bravúr, amikor zenés darabban a keverőasztalon szinte zongorázni kell az egész előadás alatt.

Végül az ügyelő példánya válik a legfontosabbá, ugyanis abba kerülnek be mindenben túl azok a bejegyzések, amelyek számára az előadás láthatatlan karmesterének fontosak. Mikor kell hívnia a színészt, hozzá az öltöztetőt, változásra a műszakot, kellékest, s talán még azt is, hogy a hangosító mikor tegye le a sörösüveget, hogy még legyen ideje lenyomni a magnó indítógombját.

Hány ember kezében is van tehát egy előadás? A próbajáték után egyszer csak kezdenek egymásba simulni a fogaskerekek, s az előadás aztán már óraműként járhatja önmagát.

A számlapot, a mutatókat látjuk, de azt nem, hogy ott az egész mögött mi minden történik! Pici alkatrészek, rugók feszülnek egymásnak, hogy peregjen az egész.

Amit a színpadon látunk, az mégis mindig egyszeri és megismételhetetlen! Ami a színész lelkében megfog, már el is illan!

A színház estéről estére tiszavirág illatú, s miként az rövid életű, ez is estéről estére újra születik, és múlik el.

Mindezt melyik példány rögzítheti?

A bemutató előtt, az utolsó pillanatban készült házi videofelvétel?

Mekkora segítség ez a beugrás rémületében vergődő színészek!

A kiadványok „lapzártája” nem várhatott a főpróbáig, valami véglegest mégiscsak rögzíteni kellett. Turán Róbert ebben a dilemmában pörgött naponta, aztán még műsorfüzeteket is ki kellett állítania, hát nem lehetett nem segítenem neki, s képes volt még arra is rávenni, hogy az igazgatói elképzelésre indított első Madách *Hírlevél*be „kövessék” el valamit.

Gondoltam, nem mondok nemet, amit írok, legfeljebb nem lesz jó. Recseg, ropog a hatalom minden eresztéke, ellenzéki kerekasztal, rendszerváltozás meg minden. Régiek mennek, újak jönnek: minek és mit kell ilyenkor írni?! Az ember azt sem tudja, hol van egy biztos pont... hát még a mondat!

Új vizek felé című beköszöntőmet képes volt mégis közölni. Ez állt benne:

Kézfogások, ölelések, nevetés, viccek, pletykák, fotóriporterek, újságírók, tévések. Felfokozott hangulat, jókedv és depresszió, napbarnított arcok. Állunk a színház előcsarnokában, s mint diákokra tanévnyitón végérvényesen leszámolunk a nyárral: kezdődik megint egy új évad. Tudjuk valamennyien, hogy ez nem olyan lesz, mint a régiek. Érezzük a levegőben. Hat bemutató szereposztását már ki is írták, de lesz még legalább ugyanennyi.

A Vígsházból érkezett a füles – jár körbe természete szerint a jó pletyka – teljesen mindegy, hogy mit játszanak a Vigben, az idei szezonban úgyis mindenkit az fog érdekelni: mit csinálnak a Nemzetiben Csizsár vezetésével és mi lesz a Madáchban Kerényi és Huszti irányítás alatt.

Ülünk a felújított Stúdiószínpadon, tapsolunk Pstotának, hogy ismét köztünk van. Visszatért Mensáros László is, nevének említése elég ahhoz, hogy viharos tapssal fejezzük ki szeretetünket.

Lázár ügyvezető igazgató úr köszönti a vendégeket és máris Kerényi beszél eleganciával, nagy ambíciókkal. Amint Székhelyi Jocóra nézek, eszembe jut javaslata: nevezzük el az újra működő Stúdió Színházat Pécsi Sándorról. S miközben Kerényi beszél, úgy érzem, Pécsi Sándor is közöttünk van, Márkus Laci, Basilides Zoli bácsi, Mialkovszky Erzsébet, Tímár Béla és mások, akiknek emlékeit őrizzük.

Ádám Ottó is itt ül közöttünk, s miként a váltófutó, a tempót felvevő Kerényinek, Husztinak adja át a stafétabotot. Más ez a tempó. Kerényi lendületén is látszik. Órákig beszélne, most csak a lényegre szorítkozik. Finta Józseffel átterveztetni a színház bejáratát, megszerzi a Hársfa utcai rendőrség épületét, színészkantint, új próbatermet alakíttat ki, műsorfüzeteket, kiadványokat képzel el, tucatnyi bemutatót, sok-sok munkát, hogy megmérjünk. Bemutató a Petőfi Csarnokban, magyar darabok évadja a Kamrában, Vaclav Havel, Fassbinder a szerzők között, izgalmas stúdiósínházi előadások, fiatal rendezők: Balikó Tamás, Kolos István, Mácsai Pál, Nagy Viktor, Puskás Tamás most igazán megmutathatják, hogy mire képesek. Fábri Péter rendezőként debütálhat.

Korszakos tervek, melyeknek hallatán tengerészélmények jutnak eszembe. Hosszú, monoton hajóút után óceánjárónk beért a veszélyes Vizcaya-öbölbe, az Atlanti-óceán spanyol-portugál partjainál. Napokig játszott velünk kíméletlenül a dühös óceán, dobálta a nagy testű hajót. Aludni nem lehetett. A helyzet mindenkit a fedélzetre parancsolt. Kibírhatatlanul nehéznek éreztük azokat a napokat, éjszakákat, de együtt voltunk a fedélzeten és vittük előre a hajót. Mire új vizekre értünk, már valamennyien más emberek voltunk.

Ádám Ottó nyugalomba vonult. Vele egy színháztörténeti korszak lezárult. Nélküle „navigálunk” tovább, ám ha álljuk a tengert: kiérhetünk új tájakra is, s magunkkal vihetjük Nézőinket is.

Beszélgetés Koncz Gáborral

1989

*P*olgár Ernő: Koncz Gábor rendezőként debütál a Madách Színházban! Szalagcím is lehetne a sajtóban. Milyen érzés ez, Gabi?

Koncz Gábor: Már régóta foglalkozom a gondolattal, hogy rendezni szeretnék. Az ország legjobb rendezőivel, filmrendezőivel, színházrendezőivel dolgoztam, s mint színész, ellestem tőlük a titkot, a jót. Nem abban a helyzetben vagyok tehát, mintha a főiskolán egy rendező tanártól tanultam volna. Akkor természetesen annak a stílusát, annak a módszerét alkalmaznám. De hát annyi rendezővel dolgoztam, hogy úgy érzem, ennyi idős koromra megérett bennem valami, hogy tudom, mi a legfontosabb. Mindenekfelett: a színész, saját magunk. Egy biztos, érték a lelkükhöz, a lelkünkhöz, ők tulajdonképpen nem is rendezőnek néznek engem, hanem társuknak.

Polgár: Kik voltak azok a személyisége, akiktől sokat tanultál?

Koncz: Várkonyitól Ádám Ottóig, filmen Fábritól Jancsóig. A végleteket is megismertem. Mindenkitől el kell lopni azt, ami jó, ami az erényük, amit nagyon tudnak. Várkonyitól meg lehetett tanulni azt, hogy bizonyos szituációkat nem lehet megúszni, bele kell menni bátran, harmincszor merni hamisnak lenni, amíg egyszer valami igaz lesz. Ádám Ottótól megtanul-

tam gondolkozni, mert az nagyon fontos. A színész ugyanazzal az arccal megy föl a színpadra, az egyik nap ezt az embert játssza, a másik nap azt a figurát alakítja. Az ember attól lesz más, hogy én mint színész: másra gondolok, következésképpen más ül ki a szemembe és más lesz a mozdulatom. Egy parasztember például sohasem teszi keresztbe a lábát, és ez még csak véletlenül sem fordul elő nálam.

Polgár: Mikor gondoltál először arra, hogy rendezel?

Koncz: Két előtanulmányt folytattam Székesfehérvárott. Két vígjátékot rendeztem: a *Bolond lányt* és a *Társasjáték New Yorkban* című darabokat. Nagyon jó színészekkel. Példa erre, hogy Tolnay Klárit megnyertem az utóbbi főszerepére. Mind a két rendezésemnek nagy sikere lett.

Polgár: Visszatérek a kérdésemre. A saját színházadban rendezel. Milyen érzés ez számodra?

Koncz: Ez, hogy mondjam, tulajdonképpen borzasztó jó, mert úgy érzem, hogy otthon vagyok, de ugyanakkor ad egy drukkot is, mert sokkal nagyobb felelősségnek érzem, és szeretném nagyon jól megcsinálni. Semmi erőszakoltat nem akarok beletenni, csak amit ad a vígjáték, hogy a kritikusok csak azt tudják kifogásolni – ez volna a jó –, hogy nem játszottuk el csak a darabot. Attól, hogy vígjáték, lehet művészi és attól, hogy valami szórakoztat, igazán lehet magas színvonalú.

Polgár: Mit jelent számodra Dario Fo darabja ma? Miről is szól?

Koncz: Dario Fo darabja nem kötődik a mához. Amióta a világ létezik, amióta kitalálták a házasságot: papíron megpecsételi két ember kapcsolatát – ez a probléma mindig létezett. Nyugatról indult el a folyamat, hogy szabadabb erkölcsök szerint éljünk, lazábban. A darab férfi főszereplője kierőszakolja a

nyitott házasságot, de abban a pillanatban, amikor ez komollyá válik, azonnal visszakozik. Mindenképpen arra törekedtem, hogy a néző valahol, a darab valamelyik pontján magára ismerjen, hiszen valamennyiünk életében előfordulhatnak hasonló szituációk. Fontos szempont, hogy a néző jó érzéssel távozzon a színházból. Ha így lesz, akkor megnyertük a csatát.

Polgár: Nem a Madáchban megszokott, hagyományos körülmények között készülünk a bemutatóra. Színpadon egy hetet kaptunk a bemutató előtt. Próbatermekben dolgoztunk. Gondolod, hogy ez a jövő útja?

Koncz: Meg kell hogy mondjam: ebben is sok előtanulmányt végeztem már. Nagyon sok helyen megfordultam az országban, a világban, nagyon sok helyen léptem föl, színpadon mindig más körülmények között. Ha csak színházakban játszottam volna, akkor ezek megzavartak volna. Nem zavarba kell jönni, meg kell oldani a nehézségeket. Bármilyen előfordul. Természetesen nem a legideálisabb körülmények között dolgozunk, de hát az ország állapota sem ideális. Kicsit úgy érzem, olyan körülmények között vagyunk most a színházban, mint amilyen forrongás van körülöttünk a világban. Meg kell próbálni maximálisan alkalmazkodni! Én mindig azokat az embereket szerettem, akik nem sértődtek meg, a másikat nem szúrták le a sárga földig, hanem megkeresték az adott pillanatban a megfelelő megoldást. Ha kell, át is lehet írni egy színdarabot. Mereven nem szabad soha semminek nekifogni! Ahogy mi próbálunk: nem ad egy olyan feszességet, mintha kész díszletben dolgoznánk. Így viszont sokkal rugalmasabban tudunk gondolkodni, több ötlet jön. Lehet, hogy ez a jövő útja. Most, hogy ennyi darab készül nálunk, úgy érzem, hogy beleharapunk mindenbe, de ez nem jelenti azt, hogy amibe beleharaptunk,

azért haraptunk bele, mert nem jó az előző. Ízlelgetjük a különféle ízeket. Úgy érzem, a *Nyitott házasság* is egy íz lesz a Madách profiljában.

Polgár: A nézőben is felvetődik a kérdés: Sücivel színpadon vagy végig, ugyanakkor rendezed is a darabot. Tudod „kívülről” nézni saját magad?

Koncz: Hogyne tudnám. Valahol minden színész önmaga rendezője is. Rendező azért kell, hogy tudjuk hová akarunk eljutni, legyen egy kép előttünk. Engem segít az a fotó, ami előttem van, tudom, hogy milyen szeretnék lenni. Vannak segítőtársaim is, aínház vezetése megígérte, hogy bármikor megnézik, segítenek. Gondolok a fényre, zenére. Nagyon jó munkaerőket sikerült magam köré csoportosítanom. Egy rendezés közös munka, ugyanúgy benne van a sűgő, mint a világosító. Egyik se tud a másik nélkül létezni. Csak a komplett profizmus tudja megteremteni az előadást, csakis a profizmusra kell törekedni, arra, hogy semmi amatőr szaga ne legyen semminek. Az előadások ott lazulnak fel, ahol az amatőrizmus felbukkan.

Polgár: Schütz Ila mestere a kétszemélyes daraboknak. A *Jövőre, veled, ugyanitt* sikersorozata mára már fogalom. Kellemes, oldott, jó hangulatban próbálunk. Milyen partner Schütz Ila?

Koncz: Már ez is egy biztosíték. Schütz Ila nem az első kétszemélyes színdarabját játssza el. Teljes mértékben bízom benne, a saját ötleteit hozza. Az a nagyszerű mindig, abban a legjobb az ember, amit magából megvalósít. Ő nekem ebben abszolút partner és segítőtársam. Remélhetőleg munkánk meg hozza eredményét. Igyekszem mindig izzadság nélkül dolgozni, felhang nélkül, baráti légkörben, mert csak ez vezet előre.

Abban a pillanatban, ha bárhol bármilyen feszültség támad, a rendező, a színész, az ügyelő vagy bárki között a próbák során, az a produkción megmutatkozik. Nem beszélve arról, hogy ha két színész nem szereti egymást.

Polgár: A grazi előadás sikeres, de a mi humorunk, a magyar humor: más.

Koncz: Vérbővebb. Nem egészen annyira vérbő – sajnos –, mint az olasz humor. Nem feltétlenül íródott Olaszországban a darab. Meggyőződésem, hogy Dario Fo a saját életéből merített sok mindent, mert annyira „életszagú” a színdarab. Az olaszok vérbővebben játszanák. Az az érzésem, hogy ha a graziak elmennének Nápolyba és lejátszanák ezt az előadást: megbuknának. Viszont ha a nápolyiak feljönnek Grazba, amilyen szabadszájúak és hangosak, ők bukának meg. Nekünk a kettő között kell lennünk. Kicsit átranzponálni Magyarországra és a magyar humorban bízni.

Polgár: A harmadik vígjátékot rendezed. Más műfaj nem érdekel?

Koncz: Nagy sikereimet, ha lehet erről egyáltalán így beszélni, főleg tragikomédiákban értem el, gondolok *Becket* vagy az *Isten becsülete* vagy a *Száll a kakukk fészkére* című színdarabokra. Szeretem ezt a műfajt, de úgy érzem, hogy most az emberek hangulatát kellene egy kicsit megváltoztatni arra a másfél-két órára, amíg bent ülnek a nézőtéren. Móra Ferenc írta az *Ének a búzamezőkről* című munkájában, hogy „szeretlek benneteket, mindig fáradt, szomorú fejüket lefelé hajtó magyarok...” Milyen érdekes, már akkor is benne volt ebben a népben a szomorúság. Ha valahol a maximumát eléri ez a szomorúság: az most itt Magyarországon történik. Most az emberek

sírnak. Ilyenkor nagyon jó és nagyon nehéz megnevetetni őket. Majd ha az utcán egész nap nevetgélnek, odahaza jókedvük lesz, akkor majd megpróbálom az ellenkezőjét, megpróbálom őket megrikatni. Akkor az lesz a feladatom. Ha a nézők másfél órára elfeledkeznek a külvilágról: akkor megtettük a magunkét.

Psota Irén

1990 Tavasz

A Színművészetin, hajdanán, gyakorta fordult elő, hogy színházi tárgyú tanulmányokat, kritikákat kellett írunk. Szerettem az ilyenfajta feladatokat, s Kosztolányi Dezső színházat értő, színészt szerető remek kis műbírálatai kedvenc olvasmányaimmá váltak.

Amikor begipszelt és felpolcolt lábbal hetekig otthon kellett üldögelnem, egyre jobban hiányzott már a színház, s az elvonási tünetek enyhítésére azt a gyógymódot találtam ki, hogy kritikákat írtam.

Elsántikáltam saját színházamba, a Vígbe és máshová. Írtam néhány előadásról. A Madáchban a *Roncsderbyt* és az *Üvegci-pőt* választottam.

Őszintén bevallom, a színházról nem írni, a színházban „lenni” jó.

Roncsok futama a derbyn, geronto-show, egy magányos asszony szellemidéző rítusai, az egyedüllét szorongásai, kétségbeesetten hajszolt társkeresés, vagy Psota Irén személyes önvallomása? A Turán Róbert szerkesztette műsorfüzet tanúsága szerint Psota válaszol is a kérdésre, naplórészleteiben közli: „Milyen jó bevallani, hogy nem vagyunk társas életre valók, hogy magányos farkasként vagy cicaként kell élnem ezentúl. Vágyom az elköltözésre, az egyedüllétre. Minden más

megalkuvás és ködösítés...” Viktória, az idősödő, de kortalan nagymama, elvált lányának és unokáinak biztos háttére, a hét éve egyedül élő asszony is megfogalmazhatná a fentebb leírt érzéseket, amelyek csak a szerep és a színésznő tökéletes egymásra találásának megszületését jelentik. Amint Viktória felriad álmából, és szorongásait próbálja oldani, álmoskönyvet forgat, horoszkópját keresi: azonnal Psota Irén él a színpadon, még akkor is, ha végig hű Viktória asszony sorsához.

A szecessziós hangulatot ébresztő, szolid polgári életmódot sejtető szobában – Kis-Kovács Gergely díszletében – telnek az évek, ugyanott áll a fogas, a könyvszekrény, az ágy, a sublót: még az esküvői fénykép is a kisasztalon. Milyen kibírhatatlan is ez így együtt, nézni ezt a képet, felidézni egy emléket, ami már a tudattalan poros lomtárába került! Olló kell ehhez, a társkereső kivágásánál használt vágóeszköz: majd egy nyisszantás, és a hét éve az életéből kilépett férj fotója a szemétkosárba kerül. Végül is – halljuk érvelését –, ha tíz deka romlott párizsit képes visszavinni a henteshez, akkor hetven kiló élő hússal küszködjön? Nem. Akkor inkább újrakezdi, s már szól is a Rózsaujjú hajnal, miközben Psota a csilláron hintázik. A slágergyanús dalok, a letűnt orfeumi hangulatvilágot felélesztő szanzonok Aldobolyi Nagy György szerzeményei, amelyekhez G. Dénes György írt, most is a műfajból jól ismert humorosan fordultatos dalszövegeket. Az Aldobolyi (zongora) vezette alkalmi zenekar: dobnál Balassa Márió, basszusgitáron Laczó Zoltán és szintetizátoron Fekete Mari szólaltatják meg a dramaturgiailag kellő időben felcsendülő számokat: Álmaimban majd megszólal a csengő, Eladó a magányom, Ó, mennyi minden lehettem volna... Véget ért a magányom, Álmodj kincsem, Legyen az özvegyem...

Remények, összeomlások, újrakezdési vágy, néha már mániákus társkereső hajsza, afféle pszichoanalízis, lelki kitérő ez a játék, egy élni akaró asszony belső monológja, amelyből az érzelmek pátosszal törnek elő, a színpadi játék mégis virtuóz s ötlettel. Psota nyíltszíni tapsot kap, amikor kell, más-kor nevetünk önfeledten, hogy aztán észrevétlenül újra meg-érintsen magányossága. Nagy mutatóvagy ez: egész estét betöltő előadás keretében egyedül a színpadon lekötni a néző figyelmét, amire igazából csak a nagy színpadi varázslók képesek.

Már szinte minden álom szertefoszlik, amikor a hatvanéves István levele megérkezik, és Psota – Kemenes Fanny jelmezében – újra felragyog fekete ruhájában; a legújabb párizsi divatot felmutató fekete kalapjával s mélytengerké sáljával szinte elszáll a színes futófények kaleidoszkópjából az áhitott randevúra, majd landol újra, de nem reményvesztetten lakásának csendjében, ahol kifut a kávé, ahol elégetheti a társkereső hirdetéseket, ahol akár pezsgővel is leöntheti a lángoló papírfecniket, ahol talán nem is lenne már helye egy társnak. De az ösztönök élnek, a libidó csilapíthatatlan, a társkeresés roncserby futamában – még ha titkolni is illik – sokan indulnak. Viktória is, pedig már megfogalmazza, mi is egy asszony élete: szerelem, gyűlölet, férj, gyerekek, lemondás, túrás, alkalmazkodás, felröppenés és zuhanás. Egy emberi élet, tele mindig újrakezdéssel.

Pérel Gabriella színdarabját, amelyben érződik Müller Péter értő dramaturgiai kezenyoma is, Nagy Viktor rendezte, orfeumi hangulatokat is teremtve, aki a látványos *Doktor Herz* musical, az Edward Bond: *Learjének* kitűnő színpadra állítása után valóban megmutatta sokoldalú tehetségét.

A Roncserby mégsem csupán a magányosok zárandokhelye, hanem egy szép este a Madách Kamarában.

Györgyi Anna
(Molnár Ferenc a Madáchban)

1990 tavasz

*B*eteljesüléssel végződő szerelmi történet valahol a Józsefvárosban? Ha csak ennyi Molnár Ferenc vígjátéka, talán csupán operettlibrettó lehetett volna már 1924-ben is, amikor az *Üvegcipő* Irmájának szerepében Darvas Liliből színésznő született. Pedig a történet valóban „csak” egy beteljesüléssel végződő szerelem valahol a Józsefvárosban. A három felvonásos játék mégis elvarázsolja s lelkében megérinti a nézőt.

Kosztolányi Dezső, Kárpáti Aurél és sokan mások, akik Budapesten, Bécsben, Berlinben, Párizsban, Rómában, Madridban és New Yorkban tapsolták meg Molnár Ferenc remekműveit, már egészen közel kerültek a talány kibogozásához. A Madách-beli bemutató után mi is rájövünk: ez a különösség maga Molnár Ferenc, a kivételes tehetségű magyar író. A többlet, amit hozzátesz hőseinek sorsához: a lélek, a szeretet.

Itt, most a Madách Színház színpadán – Györgyi Anna életében – mégis valami más is történik. Eddigi tehetséges szerepformálásai után mondhatjuk, hogy a szerelmes Irma alakítása egyben „színésznővé avatásának” rítusa is, olyan átviteli mágia, amiben a néző is mélyen azonosulni képes – Adél (Piros

Ildikó) józsefvárosi panziójában szolgáló –, Irma vágyaival melyek beteljesülvén Sipos úr, a műbútorasztalosként is hercegnek érzett ingyenes karjaiba emelik ezt a tiszta érzésű, mindenkinek kiszolgáltatót cseléd lányt.

A kiforrott Huszti Péter értően megformált Siposával Györgyi Anna alakítása egyenértékű. S a darabbeli két kisember, a vagyontalan, jó érzésű, Adél mesterkedéseivel szerelem nélküli házassága kényszerített asztalos és a mások alsóneműit stoppoló, vasaló, mángorló, a Nemzeti Színházban, a karzaton színházi csodákat bámuló, költői lelkű cseléd lány egymásra találása megindító. Pedig Sipos úr észre sem veszi a csetlő-botló, szerelmesként már bolondnak feltűnő szolgálot, akinek sok próbát kell kiállnia, amíg az üveg cipőben elmehet a bálba, és szerelmeséé lehet. Végig kell néznie, hogy munkaadója, panzió-tulajdonos üzletasszony, Adél, hogyan “veszi” meg magának Sipos urat, akinek még a kanalát is élmény megcsókolni, s a számító asszony eközben Császár ékszerésszel – Kautzky Armand – hogyan csalja azt az imádott férfit, aki – bár már 48 éves s ő csupán 20 – még ezek után is hajlandó a házasságra vele, s Irma, a virágszirmaitól is megtépett árvalányhaj még az esküvőn is dolgozik, felszolgál, majd végül kitálal, s ez az esküvői teríték már a megoldáshoz vezet: Sipos úr szerelmének viszonzásához. Molnár Ferenc vígjátékainak történeteit igazából nem is lehet, talán nem is illik elmesélni, mert oly egyszerűk és könnyedek, mint a habkönnyű operettek. Csak hát a többi!

A Madách Színházban Szirtes Tamás vezetésével, Csányi Árpád díszleteiben, Schäffer Judit mindig invenciózus jelmezeiben a színház korábbi emlékezetes molnár Ferenc előadá-

sokhoz mérhető sikerszériára számítható szórakoztató előadás született.

Dengyel Iván epizódalakítása hírlapi tárcát is megérdemelne: ez a tehetséges színész évek óta figyelemre méltó kis remekműveket alkot, most házmester Jiří Menzel-i figuraként él, mozog a panzióban.

Husztai Péter szerepformálása mellett mégis Györgyi Annáé a legerősebben zúgó vastaps, ezé a sokra érdemes szerény színésznőé, aki – reménykedjünk benne – a színház vezetőinek figyelmével kivételes színészi pálya előtt áll.

Nyílt levél Töröcsik Marinak

1990 ősz

*A*ggodalommal figyelem szakmánk kapkodó, ideges, remélhetően még nem helyrehozhatatlan útkeresését, melynek során a pártállam leomlásakor a romokból felénk tekintő „vízfej” (a szakmai autonómiát megfojtó, paternalista színházpolitika és struktúra) néz ránk. Látványa sokakat depressimál, másokat talán mániákusan is túlpörgetett lépésekre késztet, míg számosan csak félnek, szoronganak, hogy vajon mi várható még tőle, kiszámíthatóak-e reakciói, bízhatunk-e benne akkor, amikor színházi szolgálatunkat végezzük, vagy tegyük közös egyetértéssel zárt intézetbe tudós kutatók gondjaira bízva, avagy magunk mellett nevelgetve, fogadjunk-e örökbe egy egészségesebb gyermeket?

Most pénz hiányában szüntetnek meg státuszokat a színházakban, küldenek el művészeket, vezetőváltás zajlik több színházban... átéljük mindezt valamennyien. A pártok szóvivői alig ejtenek szót rólunk, mert – szerencsére – egyelőre még mással vannak elfoglalva.

A régi színházpolitikát most új politikai és állami mecenatúrával kell kicserélni, amelyben a szakma autonómiája hozza létre a működési feltételeket, s ha bajban van, akkor kérjen segítséget a parlament kulturális bizottságától, a kultuszminisztertől és másoktól. Ehhez „kultúra menedzselési kódex”

kell minél előbb, de még inkább azonnali összefogás a szakma részéről, mert ha most megint mások írják le számunkra életünk szabályait, azokat újfent idegennek és béklyónak fogjuk érezni. Ha most sem sikerül egységes, széles kompromisszum megtalálásával új gyermeket örökbe fogadnunk: talán tíz-húsz évre is elronthatunk mindent. Elválhatunk a vízfajtól, de akkor egyben el is sirathatjuk a biztonságot nyújtó foglalkoztatottságot. Kíváncsú lenne felhívást tenni a szakma teljes összefogására, félretéve egy időre a meglévő ellentéteket, s összehívni a Színházművészeti Konferenciát, amelyre színházak, színházi intézmények, a kritikusok is küldjék el delegáltjaikat, hogy megfogalmazhassuk elképzeléseinket arról, hogy miképpen is alakuljon életünk ebben, az induló polgári demokráciában. Itt létrejöhetne egy legitim vezetőség, megalakulhatna a Színházművészeti Egyesület.

Nem tudni, hogy az állami tulajdon fokozatos leépítése során mikor, egyáltalán sor kerül-e az állami tulajdonban lévő színházak privatizálására? Ha igen, kik, milyen szempontok szerint döntenek majd el? Mi lesz a munkanélküli színészeinkkel, színházi szakembereinkkel? Hamburgert fognak sütni McDonalds-éknál?

Számos megoldás kínálkozik egy hosszú, átmeneti periódus utáni időszakra, miközben kialakulhat egyfajta színházi piacgazdálkodás: menedzseléssel, ügynökségekkel, alapítványokkal, pénzemberek mecenatúráival. Színész- és színházi művészgenerációk nem kerülhetnek az utcára nyugdíjkor előtt, róluk gondoskodni közös kötelességünk! A színházi pályán működő, „éppen” szerződésben, bármiféle minőségben „éppen” dolgozó kollégák kapjanak magasabb gázsit, s adóalapból levonható egyesületi tagdíjuk legyen akkor magasabb. Így

pénzalap jöhet létre azok számára, akik éppen nincsenek helyzetben; az egyesületi Önszegélyező Pénztárból havi ellátmányt kaphatnak. Majd foglalkoztatásuk esetén tegyék ők is ugyanezt. Kidolgozás után a rendszer váljék törvényerejűvé, s egy mostani biztonságot felválthatunk egy méltóságteljesre, amelyben emelt fővel nézhetnénk egymás szemébe, akkor is, ha egyikünk éppen kiugrott, és másikunk már fuldoklik, de egyszer csak talpra tud állni, és csodákra lesz képes. Hiszen a szerencse és a tehetség sem állandó, változik, mint a szivárvány.

Ha már semmiképpen nem menthető meg egy társulat: bezárjuk-e a színházépületet, privatizáljuk-e? Keressük-e pénzemberek, bankok, pártok kegyeit, hogy színházainkat működtessék? Csak akkor, ha a kódexünk lefekteti azt is, hogy ilyen esetekben hogyan tartható meg egy alkotóműhely autonómiája. Össze kell fognunk, most talán először és utoljára, hogy megmentsünk valamit, ami a miénk, és felépítsünk valamit, ami a miénk lesz! Csak a szakmánk egységéből meríthető az erő, mely kivezethet bennünket a megélt, ezerszer is elátkozott, sokszor kézivezérlésű, néha szép, máskor boldogtalannak érzett struktúráinkból.

Bernard Slade a Madáchban

1991 tavasz

*R*endhagyó este a kis Madáchban? Bizonyos szempontból valóban rendhagyó volt május 20-án, hétfő este a műsoron kívüli, Piros Ildikó és Huszti Péter nagyszerű kettőssével százas szériát már lefutott *Válás Kaliforniában* előadása.

18.05

Már érkeznek a nézők, az esős, szeszélyes májusi időjárás végre egy tavaszi meleghullámmal ajándékozott meg bennünket, s már csak ezért is esik olyan jól egy pohár hideg sör a büfében. Az egyik jegyszedő néni éppen türelmetlenkedik, hogy vajon miért nincs még mindig meg a nyitási engedély, talán azért, mondja, mert itt a szerző, a világhíres Slade, és ma este biztosan minden másképp lesz.

Bernard Slade már valóban megérkezett, felesége az ismert színésznő, Jill Foster társaságában a titkárságon ülnek: Balikó Tamás rendező, Vajda Miklós műfordító és dr. Lázár György ügyvezető igazgató beszélgetnek a vendégekkel egy kávé mellett. Slade csupán egy pohár vizet kért, s ezt azért sem illetlenség leírni, mert minden „fölvavatott” színpadi szerző tudja: mekkora feszültséggel ját egy megírt színdarab előadásának első megtekintése.

18. 40

Még mindig nem engedik föl a nézőket, az ügyelő ellenőrzi a forgószínpadot, a hangtechnikus mikrofonpróbát tart, a kellékes még egyszer végignézi, hogy kitett-e minden kelléket a színpadra. Azért mert itt a szerző: még nem kell kapkodni, abból úgy sem szokott jó kialakulni.

18.50

Az öltözői társalgóban Tarr Mára sűgő és Huszti Péter beszélgetnek, Kerényi Imre vezette *Lear király* próbáinak élményei adják a témát.

– Nagyon jók a húzások – mondja Huszti Péter –, figyelj ezekre holnap is, Marikám.

Piros Ildikó ragyog ma este is, éppen a színházi fodrásztól lép ki, s amint végignézem őt: biztosra veszem, hogy ma este is hódítani fog a nézőtérén. Lehet, éppen Slade-et magát büvöli el?

20.00

Slade önfeledten nézi az előadást a „figyelőszolgálat” szerint. Színházban szinte mindent ki tudnak találni, és meg is tudnak szervezni. Amikor Andrew Lloyd Webber volt a vendégünk, s a nagyszínházi márványteremben ünnepeltük őt, valaki még azt is megszámolta a „figyelőszolgálatról”, hogy az igazgató hány unikumot ivott meg a fogadáson.

21.50

Itt, a Kamrában éppen zúg a taps, vége az előadásnak, Huszti Péter a színpadon most jelenti be, amit már mindenki

Szomory Dezső: II. Lajos király
Almási Éva, Huszti Péter
Rend.: Ádám Ottó, 1972

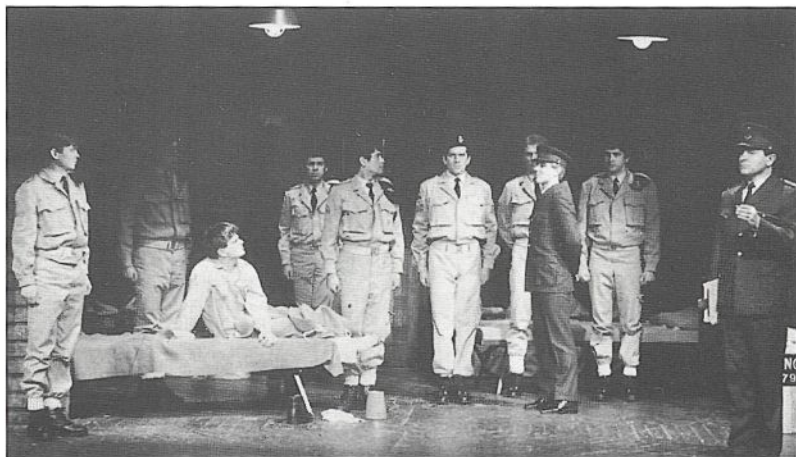
Noël Coward: Alkonyi dal
Szabó Sándor, Tolnay Klári
Rend.: Huszti Péter, 1983

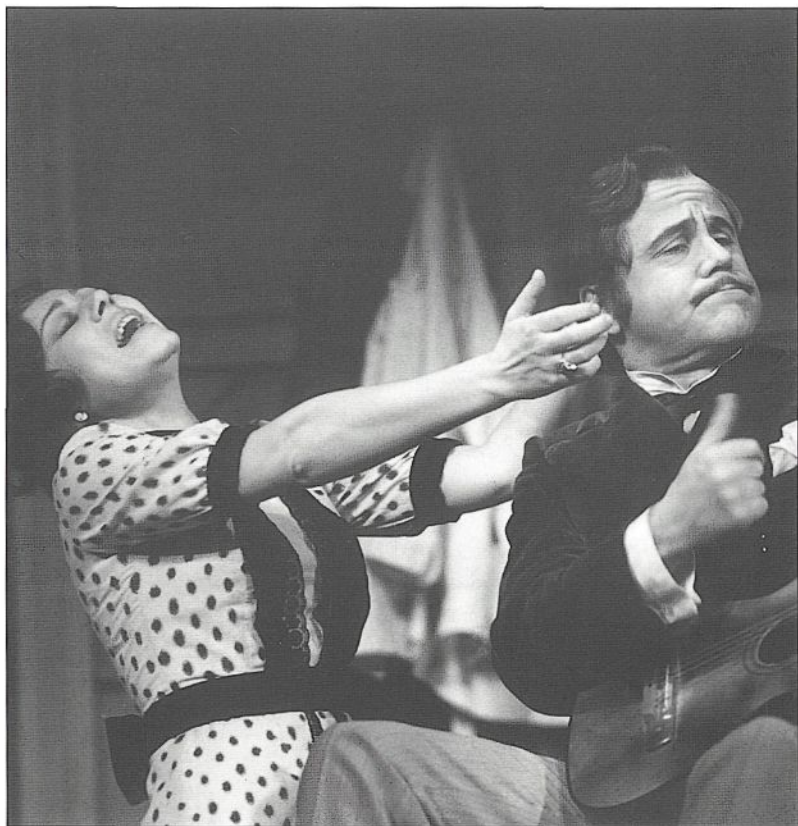
Miller: Salemi boszorkányok
 Moór Marianna, Koncz Gábor
 Rend.: Lengyel György, 1984

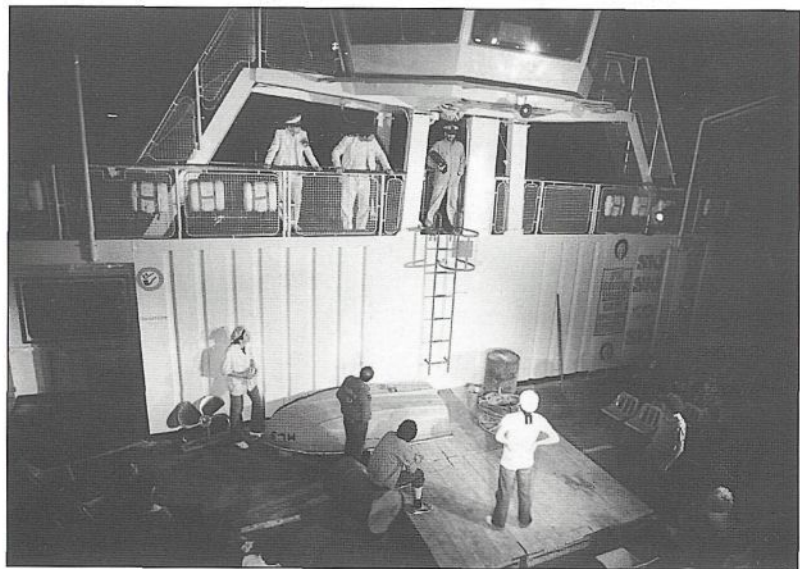
Hofélia
 Hofi Géza
 Rend.: Korcsmáros György. 1983

Wesker: A királynő katonái
Jelenet az előadásból
Rend.: Huszti Péter, 1984

Szép Ernő: Vőlegény
Schütz Ila, Haumann Péter
Rend.: Szirtes Tamás, 1973

Polgár Ernő: Túl az Egyenlítőn
Jelenet az előadásból
Rend.: Korcsmáros György, 1985

Higgins: Maude és Harold
Tolnay Klári, Gyabronka József
Rend.: Huszti Péter, 1986

Polgár András: Töltsön egy estét a Fehér Rózsában
 Márkus László, Békés Itala
 Rend.: Fábri Zoltán, 1985

Békés Pál: A női partórség szeme láttára
 Székhelyi József, Békés Itala
 Rend.: Huszti Péter, 1987

tud, hogy itt a szerző. Bernard Slade és Balikó Tamás rendező fölmennek a színpadra, a közönség – most már beavatva a különös eseménybe, hogy maga Slade, a *Jövőre, veled, ugyanitt*, minden idők egyik legnagyobb sikerszeriáját futott darab szerzője, személyesen szól hozzájuk Balikó Tamás tolmácsolásában – még erőteljesebben tapsol.

– Boldog vagyok, hogy itt lehetek! – mondja Slade. – Jól érzem itt magam. A *Válás Kaliforniában* (Special Occasions) bemutatói, előadásai közül a legjobbat láttam. Köszönöm.

Színházi pillanat. Zúgó taps és siker.

21.55

A nézők – mint mindig – hazamennek. Mi pezsgőt bontunk, koccintunk, köszöntjük így is „háziszerzőnket”, akitől eddig a *Jövőre, veled, ugyanitt*, a *Jutalomjáték* és a *Válás Kaliforniában* darabokat játszottuk. Huszti Péter, mint művészeti vezető, egy fotóalbumot ad át ajándékba Slade-nek, az albumban a Madáchban játszott előadásokról készült fotókat gyűjtötte össze titkárunk, Löffler István. Csattognak a fényképezőgépek, fotósok, riporterek köröznak az előcsarnokban: Piros Ildikó, Schütz Ila, Kiss Mari, Tóth Enikő, Sunyovszky Szilvia, Káldy Nóra, Békés Itala, Lesznek Tibor, Székelyi József, Szirtes Tamás rendező és még sokan mások veszik körül vendégünket, az író.

22.30

Jill Foster jó társalkodó, szívesen is válaszol a kérdéseimre:

– Bernard – mondja –, a partnerem volt, együtt játszottunk a *Jövőre, veled, ugyanitt* című darabját Amerikában, a sikeres előadások közben egyre közelebb kerültünk egymáshoz. Egy-

másba szeretünk. Összeházasodtunk. Két gyermekünk születt. Lányunk sikeres filmíró, fiunk tehetséges újságíró. Mindketten valóban sikeres emberek, én pedig boldog nagymama vagyok – mosolyog Mrs. Slade és Schütz Ilához fordulunk, hogy másról kezdjünk beszélgetni.

22.50

Slade éppen Huszti Péter élménybeszámolóját hallgatja. Péter Los Angeles-ből érkezett haza a napokban egy Shakespeare-konferenciáról, tele tapasztalatokkal, élményekkel.

– Mr. Slade – szólalok meg, amikor alkalom kínálkozik –, a sok siker után, amiben már része lehetett, mit érzett ma este, amikor fölment a színpadra?

– Azt, hogy engem itt szeretnek. Az előadás a legjobbak közé tartozó. *A Jövőre, veled, ugyanitt* című darabot 43 nyelvre lefordították, a legendás magyarországi sikerszéria azonban mégis egészen kivételes.

– Hány napra érkeztek?

– Három. Ma bejártuk a várost, fölmentünk a várba. Gyönyörű ez a város!

– Kelet-Európában – szólal meg Jill Foster – talán ez a legszebb város, érzésem szerint Magyarország nagyon gyorsan ki fog ugrani a környezetéből.

23.30

Ez az este is véget ért. A szerző, felesége és műfordítója, gyalog indulnak el a meleg tavaszi éjszakában a szálloda felé.

Körmendi János bűvészmutatványa

1992

A szabin nők elrablása című zenés bohózatban Körmendi János, a Madáchból elszerződő Székelyi Józseftől vette át Rettegi Fridolin színidirektor szerepét.

Néhány próba után Körmendi biztonsággal mozgott jeleneiben, s különösen elemében volt, amikor Pásztor Erzsivel üldögélt kettesben a színpadon, s addig izgett-mozgott, amíg egyik lábát el nem tüntette... úgy, hogy ráült.

Aztán meg csak kereste ijedten azt.

A nézők gurultak a nevetéstől.

Körmendi pontos végszót adott, ám a pergő dialógusban Pásztor Erzszi a saját szövegét elmondani alig tudta.

Megkönnyebbülés volt számára e jelenet vége.

Gálvölgyi János

*N*eil Simon az amerikai vígjáték mestere. Két sikeres darabját játszotta a színház. A *Mezítláb a parkban* és a *Napsugár fiúk* sokáig műsoron volt a Madách Kamarában.

Mi a titka Neil Simon darabjainak? A jellegzetes élethelyzet, a jól megírt figurák, a szikrázóan szellemes párbeszéddek és nem utolsó sorban a megindítóan gyöngéd érzelmesség.

Az *Ölelj át!* hőse, George (Gálvölgyi János) hivatására nézve író, nemrég vesztette el forrón szeretett feleségét. A férfi meglehetősen tétován mozog a világban, fivére, Leo – Dózsa László vagy Szerednyei Béla – fáradtságot nem ismerve ügyködik azon, hogy George-nak hölgy partnert találjon.

Jennie (Kiss Mari) színésznő, hetekkel ezelőtt vált el férjétől, lelkileg megviselt, bezárkózott. Barátnője, Faye (Tóth Enikő) eget-földet megmozgat, hogy Jennie-nek férfitársaságot szerezzen. A kitartó szervezés eredményeképpen Jennie és George egymásra talál...

Akár csak Gálvölgyi János és a Madách Színház!

Tolnay Klári

1993–94

*M*enry Pulling (Husztai Péter) édesanyja temetésén találkozik nagynénjével, a hetvenöt esztendő, örökifjú, szertelen, szabad és életszerető Augusztá nénivel (Tolnay Klári), s innen kezdve élete valóságos örvénybe kerül. Unalmas banktisztviselőként élt hétköznapijai vad kalandokba torkolnak. Megismerkedik a néni szeretőivel, csempészekkel, kémekkel, ügynökökkel, veszedelmes akciókkal, és „bűnös” ügyletek sorozatával. És persze a szerelemmel is.

Für Anikó itt úgy ragyog három szerepben is, hogy mi sem természetesebb a Madách művészbejárójával szemközti falfelíratnál:

„Csókolom Für Anikó művésznő kezeit!”

1994. június 2-án, csütörtökön Tolnay Klári születésének 80. évfordulóján, előadás után konflis viszi haza, kísérik őt valamennyien, az előadás szereplői, a színház művészei, munkatársai.

Lakása előtt Kállai Ferenc és Hirtling István énekel.

Megható ez a szerenád.

Tolnay Klári és Sinkovits Imre

1995

*T*olnay Klári ismét ragyogó szerepben lép fel! Ő Sophie, a nyolcvanéves, eltört csípőjű idős hölgy, aki két férjezett lányának otthona között ingázik. A lányok és férjeik (Piros Ildikó – Cseke Péter, Húvösvölgyi Ildikó – Lesznek Tibor) saját lelki problémáik gubancában vergődve rossz lelkiismerettől űzve mindentől kímélni akarják anyjukat. Meg vannak győződve arról, hogy Sophie-nak sejtelme sincs az élet mindennapjairól, számára csak a napi savanyúcukor-szükséglet a fontos.

Egy szép napon aztán kiderül, hogy Sophie mindnyájuknál frissebb, tájékozottabb és helyén van az esze! Nem beszélve a szívééről, amelyet lángba borított a szerelem!

És Sinkovits Imrével úgy jelennek meg a színpadon, mint Philemon és Baucis.

Örömszülők

1997

*J*erry (Czvetkó Sándor) és Alice (Tóth Enikő) otthonában felbolydul az élet. Abe-nek (Avar István), Alice apjának nemrég szívrohama volt, ezért a fiatalokhoz költözik. Jerry anyja, Mildred (Tolnay Klári) szintén náluk keres ideiglenes szállást, mivel éppen leégett a háza. Alice bejelenti, hogy gyermeket vár, s természetesen a kisbabának is laknia kell valahol.

Így aztán kissé szűkössé válik az egyébként kényelmes ház...

Abe filozófiája az, hogy a veszekedés kifejezetten jót tesz az egészségnek, ezért aztán folyamatosan és megátalkodottan beleköt Mildredbe. Csakhogy a hölgyben emberére akad.

S hogy egymásba is szeretnek s ez hiteles is lehet: Avar István és Tolnay Klári bravúros játékának köszönhető.

Avar itt igazi befutó.

A „show business” bűvöletében

1997-1998

Tolnay Klári telefonált. Egy könyvet kért kölcsön.
Rosszkedvű volt. Azért megkérdezte:

- Ernőkém, mit próbálnak?
- Én már semmit, Klárika. Egyik nap úgy jöttem ki, hogy utoljára!
- Akkor csak ír?
- Igen. És az elvonási tünetek elmúlásáig a Színművészetin vállaltam munkát.
- Megértem. A Madách már a show business bűvöletében él. Rock-zene szól, a táncosok a nézőtéren esznek, és hangosan emésztnek...
- Ez a valóság, Klárika!
- Ernőkém, a Madách Színház akkor szívta el az első marihuánás cigarettát, amikor a *Macskákat* bemutatta. Az elsőt követte a többi.
- Mit szólna ehhez Pécsi Sándor? – kérdeztem.
- Belehalna. Ádám Ottó is időben vonult vissza. – Tolnay Klári mély csend után folytatta. – Az épületet renoválják, a sittel együtt az emléküket is kilapátolják?

Nem tudtam válaszolni. Kérdése, majd halálhíre lesújtott.

Sírig tartsd a pofád!

1999 tavasz

Gyermekkori játszótársammal – most főszerkesztő – futottam össze az utcán. Sietett, mint mindig, most éppen lapzárta. Éppen üdvözöltük egymást, amikor megcsörrent a rádiótelefonja. Belemordult.

– Én vagyok!!! – s zengett az aluljáró. Kicsit elhúzódtam mellőle, hiszen magánügye is lehet ez a hívás, s így a járókelők csak rá pillantgattak utálkozó arccal, én pedig maradhattam a közelében átlagemberként.

– Ott van a legfelső fiókomban! Vegye ki! – kiáltotta ismételten. Majd kikapcsolta a szerkentyűt.

– Kölcsönkértek egy kézigránátot? – kérdeztem.

– Ja... – nevetett. – Nem is rossz!

– Betennél egyet-kettőt a szobádba, s nem piszkálnának!

– Emlékszel, amikor srácok voltunk, elloptuk a legnagyobb pincekulcsot, telepakoltuk összetört gyufavéggel, bele egy nagy szöveget... s hozzácsaptuk a falhoz. Akkorát szólt, hogy a kutyák is elnémultak.

– Nézd, bemehetek a szerkesztőségbe egy nagy kulccsal... s lesz ott rend.

Barátom csak mosolygott, láthatóan egészen kizökkent hajszás lelkiállapotából.

– Nem írnál nekünk valamit?

– Mire gondolsz?

– Novellára, tárcára... A tévében beszéltél az új könyvedről, s említetted, hogy naplókötetet írsz...

– Igen... nyomom az ipart naponta...

– Színháztörténeti munka lesz?

– Nem... nem csak... az emlékek felsorakoztatása...

– Na?!

– De semmi vájkálás a magánéletben!

– Pedig az lenne az érdekes! Nagyon megfizetném!... Sorozat is lehetne... három négy oldalanként!

S újra csörrent a telefon.

– Én vagyok! – kiabálta, és én újra elhúzódtam mellőle. – Bent vagyok két perc múlva, itt állok a dugóban tíz perce! – s újra ideges lett. Köszönt is el, de még visszanézett:

– Akkor jelentkez! Várom az írásokat! – mondta még, és kezében a telefonnal sietett fel a lépcsőn.

– Lehet, most dobja ki a kukába a ketyerét! – gondoltam. – Én a helyében ezt tenném, és hazamennék írni.

Az aluljáróban vak orgonista harsány dallamai kerültek szét, beljebb friss péksütemények illata áradt mindenfelé. Leérve a mozgólépcsőn a megálló szintjén alvó hajléktalanok orrfacsaró bűze fogadott.

Végre hazaértem. A szövegszerkesztőhöz ültem, írni kezdtem, és ettől megnyugodott a lelkem. Az ördög kísértése azért mocorgott még bennem.

– Írjak arról, hogy ki kivel, mikor, hányszor; ki kivel miért nem? Ki miért hagyta el a feleségét, és állt össze annak anyjával?

Nem!

Pedig magam is mi mindent láttam! Száz és száz oldal peregne le a számítógépen. Aztán az a sok sztori, kárörömtől

és gúnytól, irigységtől és alantas szándéktól túlradó pletyka, amely kifogyhatatlanul hömpölyög a színházi társalgók, büfék, öltözők falai között!

A színész, ha „sztorizós”, a ravataláról is fölkel egy poén kedvéért, tartják, s ha kell: szülőanyját is elárulja.

Történt, hogy népes társaságban egy színész pályatársáról sztorizott. Tudnivaló, hogy ha ezeknek a történeteknek a fele sem igaz, de az egész jól felépített és csattan a poén, akkor már terjed is, mint a futótűz.

Színészünk, tehát, történetébe kezdett, s már nem élő kollégájának – akinek öltözőszomszédja volt – férfiatlanságáról beszélt...

– És képzeljétek... egyszer csak feltépte az ajtómat... gatyája letolva... és csak azt ismételte ragyogó arccal, hogy felállt, végre felállt! Én csak néztem, hogy mi! A szemüvegemet kellett feltennem, hogy lássam: krétacsonknyi pirinyó cerkájára gondolt...

A harsány röhögés most is a fülembé cseng, s kényszeredett mosolyom még most, évek múltán is arcomra fagy.

A színészt, akiről sztoriztak, egy ország szerette, és szívébe zárta.

S most már biztos vagyok benne, hogy az ehhez hasonló történetek nem kerülhetnek könyvembe. Csörsz István regénye címéhez tartom hát magam: „*Sírig tartsd a pofád!*”

Epilógus

*M*ár azt mondom: az irodalom nem földi szintér! Az írás menedék. Ha írsz, lehetsz király, császár és szolga, bohóc és kurtizán. Velel minden megtörténhet. Meghalhatsz. Újjászülethetsz.

Az írás: szerelem. Örökké tartó láz.

Tartalom

Prológus	5
1. Naplófeljegyzések között	7
2. Ó, azok a hetvenes évek	8
3. Egy színházat keresek	10
4. A Madách, amelyet szeretnek vagy gyűlölnék	11
5. Levél a Madáchból	13
6. A nagy elhatározás	14
7. Előszőr Ádám Ottónál	25
8. Csillogó gyémántok	30
9. Tanulmányok a Színművészetin	34
10. A színésznél nincs senki kiszolgáltatottabb	42
11. A maratoni tatárjárás	46
12. Nádasdy Kálmán	50
13. Mensáros László és Tímár Béla	67
14. Színésznők és alsóneműk	69
15. „Őrült beszéd, de van benne rendszer”	74
16. Harmincéves a Madách	77
17. Kádár János a Madáchban	85
18. Hidegzuhany	89
19. Garas Dezső és Ljubimov	90
20. A bukás is jó valamire	91
21. A dramaturg működése és szerepe a színházban	92

22. Hová tűnt a dühöngő ifjúság?	97
23. Tolnay Klári és Szabó Sándor (Alkonyi dal)	107
24. Hofi lelke	110
25. Panaszkönyvet kérek!	111
26. A királynő katonái	113
27. Fábri Zoltán piros filctolla	124
28. Hajószínház (Túl az Egyenlítőn)	127
29. Orchidea (Tolnay Klári)	130
30. A színész, ha hajléktalan	135
31. Az élelem bére	136
32. Kerényi Imre lendülete	138
33. Beszélgetés Koncz Gáborral	144
34. Psota Irén	150
35. Györgyi Anna (Molnár Ferenc a Madáchban)	153
36. Nyílt levél Töröcsik Marinak	156
37. Bernard Slade a Madáchban	159
38. Körmendi János bűvészmutatványa	163
39. Gálvölgyi János	164
40. Tolnay Klári	165
41. Tolnay Klári és Sinkovits Imre	166
42. Örömszülők	167
43. A „show business” bűvöletében	168
44. Síríg tartsd a pofád!	169
Epilógus	173

Polgár Ernő: szabadúszó író, drámaíró, dramaturg. 1954-ben született Bácsalmáson. A Magyar Írók Szövetsége, a PEN Club és a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete tagja. Könyvtáros, majd dramaturg oklevelet szerzett. Dolgozott az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Rádióban és az Iparművészeti Múzeumban. 1979-1997 között a Madách Színház tagja, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanulmányi vezetője volt. A Magyar Művészeti Akadémia 2000. évi milleniumi alkotóművészeti pályázatán „Isten madárkái” című drámája dicséret oklevelet kapott.

Művei:

1. Hullámsír, Hazatérők, Ady (Drámák), Bp., 1983.
2. Túl az Egyenlítőn (Színházi bemutató), Madách Színház, 1985.
3. Randevú Bangkokban, Elítéltek, Tűzjárók (Drámák), Bp., 1991.
4. Elítéltek (Tv-játék), MTV, 1994.
5. A sárga csillagok nyomában (Szociográfia), Bp., 1992.
6. Légy a feleségem! (Novellák), Bp. 1994.
7. A Philemon fedélzetén a világ körül (Útinapló), Bp., 1994.
8. Lótuszvirág (Távol-keleti történetek), (Drámák, novellák), Bp., 1994.
9. A sárga csillagok nyomában (Gettó a Délvidéken), 2. bőv. kiadás, Bp., 1997.
10. Egy asszony második élete (Dokumentumregény), Bp., 1997.
11. Szerelmek (Regény), Bp. 1999.
12. A Szent István parki fák, Bp., 2000.

Előkészületben:

Civillizációk nyomában
A Kroán követői között
Utazások könyve

Polgár Ernő

„A színház nem földi színtér! A színház menedék. Csodák világa. A színház: szerelem! Örökké tartó láz.” – írja a szerző a könyv bevezetőjében.

E gazdagon illusztrált kötetben megelevenednek a Madách színház évtizedei: színészek, arcok, gyötrelmek és szárnyalások, amelyeket az író emlékezete már a tudattalan mélyeibe zárt.

Amit a színpadon látunk, az mégis mindig egyszeri és megismételhetetlen! Ami a színész lelkében megfogán, már el is illan!

A színház estéről estére tiszavirág illatú, s miként az rövid életű, ez is estéről estére újra születik, és múlik el – írja Polgár Ernő naplójegyzeteiben.

ISBN 963 9302 43 0

1980 Ft